سير ڪوهستان

الهه بچايو يار محمد سمون

سنڌي ادبي بورڊ

سير ڪوهستان

الهه بچايو يار محمّد سمون

سنڌي ادبي بورڊ
ڄام شورو سنڌ
2007ع

[هن ڪتاب جا سڀ حق ۽ واسطا سنڌي ادبي بورڊ وٽ محفوظ آهن]

پهريون ايڊيشن	1942ع	تعداد هڪ هزار
ٻيو ايڊيشن	1953ع	تعداد ٻه هزار
ٽيون ايڊيشن	1955ع	تعداد ٻه هزار
چوٿون ايڊيشن	1959ع	تعداد ٻه هزار
پنجون ايڊيشن	1971ع	تعداد ٻه هزار
ڇهون ايڊيشن	1982ع	تعداد ٽي هزار
ستون ايڊيشن	2007ع	تعداد هڪ هزار

قيمت: پنجاهه رپيا
[Price Rs. 50_00]

خريداريءَ لاءِ رابطو:

سنڌي ادبي بورڊ ڪتاب گهر

تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ

(Ph: 022_2633679, Fax: 022_2771602)

Email Address: sindhiab@yahoo.com

Website: www.sindhiab.com

هيءُ ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ڄام شورو ۾ مئنيجر سيد سڪندر علي شاهه ڇپيو ۽ اعجاز احمد منگي، سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ، ان کي پڌرو ڪيو.

شڪريو

سير ڪوهستان جو ڇهون ايڊيشن ناظرين ڪرام جي اڳيان پيش ٿيو آهي. اها منهنجي خوش قسمتي چئبي، جو منهنجي پهرينءَ تصنيف "سير ڪوهستان"، جي سنڌي علم و ادب جي شائقين، اُميد کان وڌيڪ قدر ڪيو آهي. سير ڪوهستان ڪجهہ وقت ايمر. اي جي شاگردن لاءِ شغل و شغف جو باعث بڻيو ۽ هينئر بي. اي جي پهرئين سال وارن سان ڪچهري ڪري رهيو آهي.

آءٌ سنڌ سرڪار جي سنڌي ادبي بورڊ جو نهايت مشڪور و ممنون آهيان، جنهن جي نظر هيٺ ڪتاب جي هيءَ ٻي اشاعت پڙهندڙن جي هٿ ۾ پهچي رهي آهي. مون کي بخوبي احساس آهي تہ ڪتاب کي مقبول عام بنائڻ ۾ هڪ نمايان حد تائين بورڊ جو ئي هٿ ڪارفرما آهي. اُميد ٿو رکان تہ هن کان پوءِ بہ سنڌي ادبي بورڊ مون کي پنهنجي نظر عنايت کان محروم نہ ڪندو.

ڪراچي

1953ع

نياز مند

الهہ بچايو يار محمّد سمون

فهرست

مضمون	صفحو
تمهيد	7
ڪوهستان	9
حڪومت	12
ماڻهن جي پوشاڪ ۽ ڏول	15
رهائش	21
گذران	25
ڪاڏو	29
صحت	38
هٿيار	43
دولت	46
غيرت	50
ايمانداري	52
پاڙيسرين سان ورتاءُ	55
انصاف	57
مهمان نوازي	64
ڪچهري	67
بيماري ۽ علاج	96
چوپائي مال جي بيمارين ۽ علاج	102
پيري مريدي	106
قبر پرستي	111
قومون ۽ رواج	114

ڇپائيندڙ پاران

ڪوهستاني ماڻهو سنڌ جي ٻين علائقن ۾ رهندڙ ماڻهن کان گهڻي ڀاڱي مختلف آهن. سندن اُٿڻي ويهڻي، ڳالهائڻ، ٻولهائڻ هلت چلت ۽ ڪاروهنوار وغيره سنڌ جي ٻين ماڻهن کان مَٽيل آهي. ڪوهستاني ماڻهو دل جا ڪشادا، مهل تي مهل ڪرڻ وارا، آڌي مانجهيءَ جو هنن جون عورتون بہ پنهنجن مردن جي غير موجودگيءَ ۾ آئي وئي جو آڌر ڀاءُ ڪري ڄاڻين.

ڪوهستان لفظ لاءِ ڪنهن بہ لغت يا تفسير جي ضرورت نہ آهي. هي لفظ پنهنجي سرشت ۾ ايترو تہ مانوس آهي، جو ڪنهن تبصري ڪرڻ جي ضرورت ئي نہ سمجهبو. ڪوهستان جو مطلب آهي: جبلن ۽ پهاڙن وارو علائقي. جتي اهي ماڻهو رهن، تن کي چون: ڪوهستاني. ڪوهستاني ماڻهن جو جيئاپو گهڻي ڀاڱي برسات جي وسڪاري تي آهي. هتي قدرتي پاڻيءَ جا ڦاٽ ۽ نئيون وهن ٿيون، جن تي آبادي ٿئي ٿي. برسات پوندي، تہ هتان جا ٽاڪَ سرسبز ۽ شاداب ٿي پوندا آهن ۽ ڪوهستانين جا مُرجهايل مُک گلن جيان ٽڙي پوندا آهن ۽ ان سمي هي ماڻهو خوب خيراتون ڪري رب پاڪ کي ريجهائڻ جون ڪوششون ڪرڻ ۾ مصروف ٿي ويندا آهن.

ڪوهستاني ماڻهن جي پوشاڪ، ٻولي، ڪچهري، رهائش، گذران، کاڌو، صحت، ايمانداري، انصاف، مهمان نوازي، بيماري ۽ علاج، پيري ۽ مريدي، قومون ۽ رواج سڀ شهري زندگيءَ کان مختلف آهن. سير تي لکيل هيءُ ننڍڙو ڪتاب جهڙوڪر ڪوهستان جي تاريخ آهي.

بهرحال هن ڪتاب جي اهميت جو اندازو گذريل ڇهن ڇاپن مان ئي لڳائي سگهجي ٿو ته عام پڙهندڙن وٽ هيءُ ڪتاب ڪيتري حد تائين مقبول ٿيو جو هن ڪتاب جو ستون ڇاپو ڇپرائڻو پيو. هيءُ نئون ڇاپو شايع ڪري، ڏاڍي دلي خوشي محسوس ٿي رهي آهي.

اُميد آهي، ته هيءُ ڪتاب ڪوهستان جي "سير" بابت پڙهندڙن کي مڪمل ڄاڻ ڏيڻ ۾ ڪارگر ٿيندو.

جام شورو سنڌ
خميس ۹ـ ربيع الاول ۱۴۲۸ھ
بمطابق 28ـ مارچ 2007ع

اعجاز احمد منگي
سيڪريٽري
سنڌي ادبي بورڊ

تمهيد

ڪوهستاني دنيا، اسان شهري باشندن لاءِ، هڪ نئين دنيا آهي. نئين دنيا جو سير، تفريح طبع لاءِ ضروري آهي.

ڪوهستاني ماڻهو پنهنجي هر هڪ ضرورت جا مُوجد پاڻ آهن. هو منصف، حڪيم، فيلسوف، شاعر، سگهڙ، سالڪ ۽ هنرمند آهن. اسين جيڪڏهن سندن خوبين مان ڪي پرايون، ته هوند ههڙا نستا، روڳي، ڪانئر ۽ فرقي پرست هرگز نه ٿيون.

جيڪڏهن اسين ڪانئن ڪجهه حاصل ڪريون ته هوند اسان جي حياتيءَ جا ڏينهن چڱا چوکا گذرن. اسان سڌريل قومن جي ڪَڍِ ورتي، پر پاڻ پنتي پوندا وياسون. "هٺاسين سڀ ڪنان اڳتي، پيا آهيون هينئر پُنتي." اج هن مانيٽي دنيا جو سير ڪريون ٿا، ته مانَ اسان جي من ڪي سانت ۽ ساجَهه اچي!

اسان جي سنڌي مصنف پائرن مان ڪيترن ئي سنڌي زبان وساري ڇڏي آهي. جا اج تائين ڪوهستاني غريب، غارن ۽ ڇُرن ۾ ڳالهائي رهيا آهن. ڪوشش ڪري، اُها سنڌي، جنهن سان شاهه صاحب پنهنجي رسالي کي جُڙيو ڇڏيو آهي، عام جي اڳيان پيش ڪئي ويئي آهي، نه فقط ايترو، پر اُهي لفظ، جملا ۽ اصطلاح سعيو ڪري، اصلوڪيءَ صورت ۾ استعمال ڪيا ويا آهن. جن مان سندن هوشياريءَ جي پليءَ پَتِ پروڙ پئجي ويندي.

اسان پنهنجي پاڙيسري پائرن جي حالات کان ڪي صديون اَڻڄاڻ رهيا آهيون. اج هنن کي سڃاڻڻ ۽ سمجهڻ لاءِ وِڪَ وڌائي

اٿئون. مون کي اُميد آهي، تہ جنهن مقصد سان اسان هن ڏس ۾ ڪُڙي ڪٿون تا، تنهن ۾ ڏٽي اسان کي سوپارو ڪندو! آمين.

هيءُ ننڍڙو سير جو ڪتاب چئجي، تہ ڪوهستان جي تاريخ آهي، جا آءُ سمجهان ٿو تہ دنيا جي وڏين تاريخن سان ڪَلهي جُوسي تيندي. آءُ يقين سان چوان ٿو تہ جيڪي هن ننڍڙي ڪتاب مان حاصل ڪري سگهبو، سو اسين دنيا جي وڏن دفترن مان بہ حاصل نہ ڪري سگهيا آهيون.

ڪراچي
15-اپريل، 1942ع

نياز مند
الهہ بچايو يار محمّد سمون

ڪوهستان

’ڪوهستان‘ لفظ ڪنهن بہ شرح جو محتاج نہ آهي. هو پنهنجي نالي سان ايترو تہ مشهور آهي، جو ٿوري تبصري ڪرڻ سان سمجهي سگهبو تہ سندس اندروني حالت ڪهڙي هوندي.

روهہ ملڪ، رات جو جبلن تان ٿڌي هوا جا سُوسٽ، ڏينهن جو سج جي تاپش. آرهَڙ ۾ لُڪون اهڙيون ڪوسيون لڳن، جو ڪانگ جي اک پيئي ڏڪي (نڪري). نيون نارا، ڊنڊون ڊورا، ڪڏون ڳُوبا جام، پر اُني سواءِ سڀ سُڪل. گهاٽا ٻيلا، جَهنگَ پٽيءَ ڪونہ ٽين، ڇو تہ برسات ٿوري پوي. جبلن جي لاهہ تي ڪي وَڻَ، ٻُوٽا ۽ جهنگلي ٿُوهر ٽين. ٻيو ٽيو پلو. جي ملڪ سَر چو آهي. تہ پوٺن ۽ ٽڪرين تي ساوڪ ۽ سبزي گهٽي، پر جي اَوَسَرُ آهي تہ پوءِ وڻ ۽ ٻوڙا سُڪي پٽر رنگ ٽيو وڃن. پٽو ڪونہ پوي تہ هتي ڪا اويڙ اُيري هوندي.

آمدرفت لاءِ آڏا لُڪَ ۽ لڪيون، سنها پيچرا. اٽانگيون ۽ اُهکيون واٽُون، ماڻهو هلڻ کان هلاڪ. ڪتان پير اُکُڙيو ۽ ماڻهو ٿاٻڙيو تہ چمڙيءَ جون لوهيون (ڪلون) لهي وينديون. ۽ جبلن ڪي آڏ ترڇا ڏاڪا ۽ ونگا وَرَ سڄي ڏينهن ڳهڻ سان ميل —اڌ مس چڙائبو. جبلن جي اُيڪَپَرن ۾ اڏون، غار ۽ چُرَ جتي پيا وانَر وايُون ڪن، مَمُن ۽ چيتن جو هردم هراس. گويا بَر جي بلائن جا وکَ وکَ تي محلا منديا پيا آهن.

اهڙا پيانڪ هنڌ، جتان ڏينهن ڏٺي لنگهڻ سان ڏيل ڏريو ڏهيون پيو ٿئي، اُتي اسان جي غريب پاڙن جا گهر. مينهوڳڙيءَ ۾ مال ۽ ماڻهو اُتي ئي اجهو وٺن. جبل، لاڪن قدرتي ڪوٽ آهن، جتي پلي راڄ رهيا پيا هجن.

پاٽيءَ جي ملڪ ۾ سخت اَٽاٽ. جي ڪتي آهي، تہ درياءَ ٿيو پيو وهي. جي ڪونهي، تہ پکي بہ اُڃ پيا مرن. زمين تيڙ جتي ڪوهہ کڇي نہ سگهي. بارش بوند لاءِ ماڻهو سپ سمان پيا واجهائين. سندن اکيون سدائين آسمان ڏي. سانوڻ آئي ساهہ پوين.

نياڻ ملڪ ۾ تورا، سي بہ ڪي ڪوهہَ هڪ ٻئي کان پري. ماڻهو مالدار، رهن چاري جي سانگ تي. جتي ويءَ ۽ وَٽراهہ سُجهين، اتي وڃيو وانڍا ٿيو ويهن. اڳ ۾ رکن خيال مال جي سهنج جو پوءِ سارين پنهنجو سَنو.

ڪتي ڪتي پاٽيءَ جا وڏا ڪُنَ آهن، جن ۾ واڳون، مڇيون ۽ ٻيا پاٽيءَ جا جيت جام ٿين. واڳون مال لاءِ ڪُتي! پاٽيءَ ۾ مُنهن لڪايو پيو هوندو. ڪو چوپايو مُهرڻ آيو نہ آهي، تہ ورتو نہ آهي. ريڙهي ڪندس اندر. جو وات جي وَپَ نہ اچيس، تنهن کي پُڇ پچاڙي. پُڇ جو پُڇ اهڙو جهڙو شينهن جو ٻڪُ. اجائي سگهہ اتس! ڏنار بہ ڏُڪو ساهي اچن. نَڪُ نرم اتس. ٽيس بہ ڪانہ سهي سگهي. هرويرو چُرَ ڪانہ ڪنس. چو تہ تڙ تي ويهي واڳونءَ سان وير وجهڻ، چڱو نہ آهي. مانڙي ڪيو مال مُهرايو هليا وڃن.

زمينون سنيون ۽ پليون، پر پاٽي اَٽلپ. باراني پوک ڪن. ڪنهن سهنجائتي هنڌ تي ٻنا ٻڌيو چڙين. ريج ٿيو تہ هر ڪاهين، نہ تہ نهارين بہ ڪونہ. تہ ڪا اَباٽي اٿئون. پاٽيءَ جا ڪُن تين جبلن جي وَٽن ۾، جتي پوک لائق ڪو انچ زمين بہ

ڪو نہ هوندو. باقي ڪُنن جي ڪپن تي ڏِير ۽ پَن جام ٿئي. ڏِير گهوڙا کائن ۽ پَن منجهان پڪا ٻڏي اولا اڏين. عَلم هَنر جو نالو ئي ڪونهي. ماڻهو جَاهل، پر ايماندار. ٻالا ٻولا ۽ بي هنر، پر اوتي. مال جي پرورش ڪرڻ زندگيءَ جو مول مقصد سمجهن. مال اڳيان، پاڻ پٺيان وتن راتوڙا رهندا. جيڏانهن سُجهين سَريچي جوءِ، ڪيراڳُ بہ تيڏانهن ئي ڪاهين. ملڪ ۾ پيدائش گهٽ، تہ پيداوار جي لحاظ تي آدم بہ گهٽ. جيڪڏهن ملڪ ۾ پاڻي هجي، تہ هوند ڪشمير گهمڻ لاءِ ڪنهن کي سَڌَ ئي ڪانہ ٿئي.

حڪومت[1]

ڪوهستان برٽش بلوچستان جو هڪ ڀاڱو برٽش گورنمينٽ جي تابع آهي. برٽش گورنمينٽ طرفان مُلڪي نظام ۽ نَسق لاءِ پوليٽيڪل ايجنٽ مقرر ٿيل آهي، جو ڪوئيٽا ۾ رهندو آهي. برٽش بلوچستان ۾ ٻيون بہ گهٽيون ٿي ننڍيون ننڍيون رياستون آهن. هر هڪ رياست جو ڪاروبار الڳ الڳ آهي. مگر قاعدا قانون جتي ڪٿي ساڳيا آهن. بلوچ قوم جي رياست قلات آهي، جنهن جي حاڪم کي "خان" سڏيندا آهن. قلات جي حد سان لڳولڳ رياست خاران آهي. اتي جي حاڪم کي " نواب" سڏين. اُتي پڻ بلوچ قوم آباد آهي.

هتي جن ماڻهن جو اسان کي بيان ڪرڻو آهي، اُهي ماڻهو رياست لسٻيلي ۾ رهندڙ آهن. رياست سلٻيلي جي حڪم کي "ڄام" ڪري سڏين. سندس گاديءَ جو هنڌ ٻيلو شهر آهي.

ڄام صاحب سما قوم جي خاندان ۾ ڄام فيروز جي پيڙهيءَ مان آهي. ڄام فيروز پڇاڙيءَ ۾ مرزا شاه حسن ارغون کان جنگ ۾ هارائي، ڪانياواڙ جي ڄام ننگر شهر ۾ وڃي رهيو هو. لسٻيلي جي ڄامن جي ڏيٺ-ويٺ اڄ تائين بہ انهن سان آهي.

---

[1] هيءَ ڪتاب انهيءَ وقت ۾ مصنف لکيو آهي، جڏهن برصغير تي برٽش گورنمينٽ جي حڪومت هئي. هن وقت بلوچستان، پاڪستان حڪومت جو صوبو آهي. (ادارو)

هر هڪ رياست ڪي سرڪار طرفان جدا جدا وزير مليل آهن. حڪومت جو اندروني ڪاروبار قومي سردار پاڻ هلائين. سندن صلاح مصلحت لاءِ صرف سرڪاري وزير آهن. ڇيڙي-نبيري قومي سردار پاڻ ڪن. سَنَهَن ڏوهن کان وٺي ويندي خون جي گناهه تائين پنهنجو فيصلو پاڻ ڪن. ڏوهيءَ کي ڏنڊ يا قيد جي سزا ملندي آهي. خون جو ڪيس يا ٻيا اهڙا اهم ۽ پيچيده فيصلا جرگي ۾ پيش ٿين. جرگي جا اَمين قومي سردار هوندا آهن, جي سرڪاري وزير جي صلاح سان قومي سردار پاڻ مان چونڊيندا آهن. خون جي سزا هڪ هزار رپيا ڏنڊ يا ويهه سال جيل آهي. ڏنڊ مان ٽي سوُ رپيا سرڪار ڪٽي ۽ باقي فوتيءَ جي وارثن کي ملن. هلڪين چورين ۽ عام گناهن لاءِ به ڏنڊ جي سزا اول ڏيائين. جيڪڏهن ڪو ڏنڊ ادا ڪري نه سگهي, ته ان کي جيل موڪلين. جيل ٻيلي شهر ۾ آهي. جوابدار جيڪڏهن هونديءَ سونديءَ وارو آهي, ته پوءِ ڪانئس ڏنڊ زوريءَ به وصول ڪن.

پوليس جو به چڱو بندوبست آهي. صوبيدار کي سڏين " نائب". ڪيس ڪم ڪار لاءِ پوليس مليل آهي. پوليس وارن جي پگهار ڏهن رپين کان وٺي پندرهن رپين تائين آهي. انهن کي سواريءَ لاءِ اٺ مليل آهن.

نائبن جي ڪم جي نگهبانيءَ لاءِ انسپيڪٽر مقرر ٿيل آهن. جمع ٿيل ڏنڊ ۽ ڦوڙ جا پيسا هفتي-هفتي خزاني ۾ پهچايا وڃن ٿا.

زمين تي ڍل سرڪار وٺي چوٿون حصو. پوءِ زميندار جي مرضيءَ تي ڇڏيل آهي ته جنس ڏئي يا ٻها پري ڏئي. ڍل جو نمونو گهٽو ڪري هي آهي: امين فصل ڏسي فيصلو ڪن ته هيتري ڪ

هيٺري ڊل سرڪار کي ملڻ گهرجي. امينن جي مقرر ڪيل ڊل کي " دانہ بندي" چئبو آهي.

زمين جي ورڇ ۽ ماپ لاءِ تحصيلدار مقرر ٿيل آهن، جن جو ڪم آهي زمينون آباديءَ لاءِ ڏيڻ ۽ سرڪاري ڊل وصول ڪرڻ. سڄي رياست ۾ سواءِ لسٻيلي شهر جي، ڪٿي بہ اسڪول يا اسپتال ڪانهي. نڪو عام سڌاري جو ڪو ڪم يا خيال ڏسجي ٿو.

ماڻهن جي پوشاڪ ۽ ٻول

ماڻهن جي شڪل شبيهه ۽ پوشاڪ مدار رکي ٿي ملڪ جي عام حالتن تي. جي ملڪ سَرچو ۽ سائو آهي، تہ ماڻهو بہ سکيا ۽ ستابا. پر جي ملڪ اَرڇو آهي تہ ماڻهو اڳيئي ڏکيا ٻُکيا ۽ ڏولائي ۾ ڏُليلَ.

ٿَتَ ٿاهہ مان ڪونہ ڄاڻن. سادگي سندن اباڻو ورثو آهي. غنيَ ۽ غريب جي وضع-قطع ۾ ڪو ٿورو تفاوت ڏسبو. سندن ڏيک-ويک عرب ملڪ جي رهواسين سان گهڻو مشاب آهي. رهڻي ڪرڻي، ريتون رسمون، مهمانداري ۽ ٻيا رواج سڀ عربي نموني تي.

مرد، سونهاريءَ ۽ مٿي جي وارن کي ڪونہ وٺائين. سونهاريءَ کي خدائي تحفو ڪري سمجهن. شال نہ ڪو سندن سونهاريءَ جو چرچي طور ٿي ٻالو وٺي! اُن وقت ئي تلوار نيام مان نڪري ويندي.

چوٽا جيڏا زالن کي، تيڏا مردن کي. هو پنهنجي وارن جي چڱي چيٽ ڪن. وار وٺائيندڙ کي حقارت جي نگاهہ سان ڏسن ۽ مٿس ٺٺوليون ڪن.

غربت ڪري تمام سادا ۽ سستا ڪپڙا پائين. ڪاري رنگ سان وڏيڪ چاهہ اٿن. ڇو تہ مال چارڻ، ڦر ٽڪر ميڙڻ ۽ مڙيانو ڪرڻ ۾ لٽا ترت ميرا ٿيو وڃن ٿا. ٺنهنڪري جي اڳ ۾ ئي لٽا نيرَ ٻُڏل هوندا، تہ پتو ڪونہ پوندو. جيتوڻيڪ ڪپڙا مرجن ٿا، مگر اهو ميل ڏسڻ ۾ ڪونہ ٿو اچي.

صرفي جي خيال کان ڪپڙا ٿُلها ڍڪين. گرميءَ خواهه سرديءَ ۾ ساڳي پوشاڪ پهرين. ٿُرت ميرائيءَ جي ڊپ کان ڪپڙا بہ رڱي پائين. وس پڄندي نيروٽيءَ جو منهن ڪونہ ڏسن. ضرورت ايجاد جي ماءُ آهي. ڪين جيڪي ڪيي، تنهن جا صانع پاڻ آهن. جبلن ۾ لاٽو ۽ ٻبُر ٿئي جام. بس، اهي بہ شيون سندن رنگ ۽ ڏوپ ۾ ڪم اچن، جن تي پائي پيسو خرچڻو ڪونہ پوين. لاٽو ساڙي بنائين ڪاُر. ڪاُر وجهي ڪنهن ٿانءَ ۾. منجهس وجهن ميرا پُڃَ. باهہ تي رکي گرم ڪيائون تہ سارو ميل ڏوپجي صاف ٿي ويندو. اهو آهي ڏوپ جو طريقو. ٻبر جي پلڙا ڪُٽي، ٿانءَ ۾ وجهي، باهہ تي رکن. جڏهن پاڻي جوش ۾ اچي، تڏهن وجهن منجهس لٽا. ٿوريءَ دير بعد لٽا رڱجي ڪارا ٿي پوندا. اجا بہ جي ڦٽڪيءَ چِٽ ڏنائونس، تہ رنگ هيڪاري پڪو. مفت را چہ بايد گفت؟ ڏسبو تہ ننڍو وڏو سڀ ڪاري ويس ۾. زالون ڪپڙن رڱڻ ۾ لاک ڪم آڻين. ٻاهري لاک گهٽي ڪانہ ليين. ٻير جي وڻ مان لاک ڪڍن، جنهن کي چون "مَجُٺَ" اها بہ ساڳي ريت ڪم آڻين. "مَجُٺَ" ۾ اُنَ رڱي، منجهانس فراسيون، خرزينون ۽ گهر جي سينگار لاءِ جهاپا ۽ جُهوڙا ناهين.

پهاڙن ۽ پٿريلي پوئن تان هلڻ ڪا سوکي ڳالهہ ڪانهي. پٿرن جون تيز اُڃريون پيرن جا پاڳا پيريو چڏين. پيرين اُگهاڙو ڪوباهر نڪتو تہ جڙ انڏي کان لٺ ويئي. وک پرڻ بہ موت ٿيو پوي. پانئجي تہ پيرن بدران اکيون پٽ تي رکجن تہ ڇڱو. اهڙي گهري هنڌ. نڪي ديسي ڪانپوري بوٽ جٽاءُ ڪن ۽ نڪي فليڪس جا ولائتي هلن. کهڙو بہ قيمتي بوٽ جي هڪ مهينو هليو تہ جس آهي، ڪاريگر کي! ملڪ آهي اَواجهو ۽ اوجهڙ. اتي

پيرن لاءِ پوشر بہ ضرور ڪپي. اهڙيءَ اهم ضرورت جي تڪميل بلڪل ضروري آهي. ضرورت ڪين مجبور ڪيو تہ پيرن جو بچاءُ بہ پيدا ڪن. نيٺ موچي بہ پاڻ ٿيا.

چمڙو سڪائي، ست ڏينهن توهر جي ٿلهيار ۾ پوري چڏين. اهڙو تہ نرم ٿي ويندو جهڙو ريشم. ڪانيءَ جي ڇُهنبياري مُني ڪوڙي، اُن تي وني زور سان اُن کي گسائين، تہ وار ۽ بيو ميل ڇٽي ٿئي ڏار پوءِ ڪات اکهاڙا ڪٽي اڇيو وننس. وڏي ڪتي منجهانئس اهڙا تہ مضبوط پيَرڻَ جوڙين . جي سال ڪن تہ کُسن ئي ڪين. ٿوري تيل جي چٽ ڏيڻ سان وڏيڪ نرم ۽ جٽاءُ دار ٿيندا وڃن. پيرڻ، جنهن جي پيرن ۾ پسبا، سو پنهنجي پونجيءَ وارو سمجهبو. ڪي تہ ويچارا اهڙا مسڪين آهن، جن وٽ نہ ڪَلَ نہ پيرَڻَ. پيرن جو بچاءَ تہ انهن بہ لهٽو. قدرت سڀ ڪنهن لاءِ حيلو وسيلو خلقي ڇڏيو آهي.جبلن جي ڏورين، وٽين ۽ سيرُن ۾ ڦڙها جام ٿين. غريب ويچارا ڦڙهن مان سٽي-ڪتي مُجَ ناهين.مج وٽي نوڙين منجهان شاهلون جوڙين، جن کي " چاهلون" بہ ڪري چون. شاهل هلڪي وري اهڙي جهڙي چمپل. پيرن ۾ جڙ تہ آهي ئي ڪانہ. حياتي گهٽ اٿس. مهينو ڪن ڪڍيائين، تہ وڏو وس ڪيائين. " ڇهہ ماهي چاهلَ، پاراهو وَڏُ هلي ڏينهن يا اڌ". تڏهن بہ چڱي ٻي ملهي تہ آهي. شالون ۽ ٿوال تہ ڪين نہ خواب ۾ نہ خيال ۾. هڪ چادر ڪوري ڪپڙي جي ڪلهن تي هوندين، جنهن مان سيبئي ڪم وٺن. سيءَ واءُ ۾ پنا ڍڪين، ڪڇهريءَ ۾ ويهي ساٽس ڪانپ ڪن. گاهہ پني ڪٽڻ لاءِ ڪانيو ٻڌن. مطلب تہ گهٽائي ڪم منجهانئس سڌ ڪن. ٻيا ڪپڙا اَيرا هوندن تہ پولو ڪَونهي، پر پڳ مڙيا ئي مَوچاري ٻڌن. ململ يا هرڪَ جو پٽڪو

ويهه-پنجويهه هٿ هوندن. پٽڪو ڪونہ رڱين، اتفاقاً ڪنهن جي سر تي ڪارو پٽڪو ڏسبو تہ اها غم جي نشاني سمجهبي آهي. جڏهن ڪنهن جو ڪو ويجهو عزيز فوت تي ويندو تڏهن ڪارو پٽڪو ٻڌندو. قميص جو رواج ملڪ ۾ گهٽ. ڏيڍ وال ڪپڙي جي ڦٽي ٻت تي چوڙين. اميرن ۽ وڏ گهراڻن ڪي ڊگهين ويڪرين ٻانهن وارا جهولدار پهراڻ پيل ڏسبا. باقي سڀ ساڳي ويس ۾ هلن. سٿڻ بہ تہ- تاڪي ڪن. سنڌين وانگي اجائي ٻوجي سان ڪانہ پوين. مطلب تہ گوڏوال ڪانہ پائين. اڳٿن تي پيسوخير ڪو خرچين. اُنَ جا ڍيرا وٺي، انهيءَ مان اڳٺ ٺاهين، جيڪي سال هلن.

ڏکيا بکيا آهن، پر پنهنجي غريبي حال ۾ مست آهن. ظاهري ڏيک-ويک منجهن جهڪو صفائيءَ سٺائيءَ تي گهٽو ڌيان ڪونہ ڏين، پر ورلي بيمار ٿين. ميرائيءَ ۽ گدلائيءَ کي عيب نہ سمجهن. سندن سادگي، سندن عادت جو نتيجو آهي ۽ نہ ارادي جو باعث. ايتريقدر صحت جي قانونن کان بي پرواهہ هوندي بہ نرويا، سڀ ول، طاقتمند. هانيءَ ڪانيءَ سوڌا سنوان ۽ چابُڪ چيلهہ آهن. گرمي سردي مٿن خير ڪو اثر ڪري. هلڻ چلڻ ۽ باربرداريءَ ۾ مڙس مردانا. سفر ۾ ڪُٺَرُ ڪُهجَن جا نہ آهن. جبلن جي بلند چوٽين تان ائين ڇال ماريندا ويندا، جٿين گڏَ وَٽَن ۽ وڏين ڇپن تان ٺينگ ڏيندو ويندو آهي.ضعيف يا روڳي ڪو ورلي ڏسڻ ۾ اچي. عام وچڙندڙ بيمارين کا بلڪل آجو گذارين. ڪوبہ ماڻهو بي ڊول ڇَڇَ ڇٽيل، پيَ پريل، نساهو نزورو ڪونہ هوندو. سيئي ڪوپا، قداور ۽ جانٺا جوان. هر ڪنهن جو هڏ پينو. ڪم جو ڪُوڙو ۽ هڏ جو چور ڪو مشڪل ملندو.

جبلن تان لهہ-چڙهہ ڪرڻ، چشمن جو صاف ۽ کُلو پاڻي

پيئڻ، نُج گيهه ۽ کير کائڻ، اهي سڀ سندن چڱيلائيءَ جا ڪارڻ آهن. گهٽي ڪم ڪرڻ ڪري سندن هاضمو چست رهي ٿو. بک به لڳين جام، ته کائين به گهڻو. جيڪي کائين، سوبُت تي لڳين. دنيا جي عام وهنوارن ۽ پئنچاتن کان چٽل ۽ آزاد آهن. نڪا اٽن گهٽي گهرج، نڪا گهٽي ڳڻتي. پنهنجيءَ ۾ پورا آهن.

زالون، مردن جهڙيون بهادر ۽ پلوان. زالن جي بلند همتي، چستي ۽ دليري ڏسندي، اسلاف ٿو ياد پوي! هر ڪنهن مشڪلات کي منهن ڏيڻ لاءِ تيار. ڪو ڇڏبو مرد زالن کان گوءِ کٽندو. گهرو ڪم ته عورت جو ورثو اهي، پر ٻاهران ڪم به سولائيءَ سان سرانجام ڪن. مثلاً اُٺ لڏڻ، بار ڍوئڻ، وڻ وڍڻ، نشان چٽڻ وغيره. مطلب ته هر ڪم ۾ پار. سڀ ڪم ۾ مردن سان ٻانهن ٻيلي تي بيهن. زالون سادگيءَ سان هلن. لُڱڙ لٽو ڪاڏو پيتو سڀ سادو. ٺَٺُ گهڻو نه زالن ۾، نه مردن ۾. هو چون: ”مرد ويرياٽي ننڊڙي، زال ويري سينگار.“ گهرگهاٽ به رواجي جهوپڙي، يا وڻ هيٺان هوندن. يا ته اُڏن جي اوڙڪ ۾ رهن. گفتگو ۾ نرمي ۽ اُٺ —ويهه ۾ ادب. مردن جي محفل ۾ ڏارين اڳيان زالون ڪونه ويهن. نڪي حياءَ وچان ٻڙڪَ ٻولين. جا آهيرن آتڙي، سا هنن به سيباٽي. ڳاٽ ڪٽي ڳالهائڻ به گهوريو پر گهر اندران اُچل ڏيئي اڇاترو ڳالهائي، مردن جي ڪنن تائين پهچائڻ کي به عيب سمجهن. اُچو وڳو ڪونه اوڇين. وريتيون ڳَج يا ڪنجري ۽ نڪ ۾ نٿ پائين. ڪنواريون چولا ڍڪين. ڪنوارين نينگرين کي نڪ ۾ بُولو جنهن کي ”ڏاندڙو“ چون. رَنون (بيوه زالون) لسيون ڪنجريون، ڪاري سوسيءَ جي سٿڻ ۽ مٿي تي اَڇو رئو اوڍين. رناپي (بيوه پٽي) جي ٻي مکيا نشاني آهي نَڪُ ٻتو رکڻ. ورَ سواءَ وَني زيور پهرڻ کي عيب سمجهي.

ڪوهستاني هندو بہ سچاڻ ڪان پري آهن. سُدَ بُدَ جهڙا مسلمان. چونا چيلھہ تي، ڏاڙهيون وڏيون ۽ وتيل، تاڪيي ڪن جو مٿي تي مولهاتو بدن تي قُتي، گيگھر جون جهولدار سٿڻون. مطلب تہ شهري باشندو سهي ڪري ڪونہ سگهندو تہ هيءُ هندو آهي يا مسلمان. هو پنهنجيءَ پر ۾ جيڪو فرق رکن ٿا، سو صرف هيءُ آهي، تہ هندو مرد اڪثر زَناني عالم وانگر سٿڻون سوسين، گريبن، گيگھر وغيره جون پائيندا آهن. ڪي تمام ٿورا ڏاڙهي بہ وٺائين. چوٽيءَ جو نشان سڀ ڪنهن هندوءَ ڪي هوندو. اڏ مٿو ڪوڙيل ۽ چوٽي رکيل هوندن. اها خبر بہ تڏهن پئجي سگهندي، جڏهن ڪو هندو پٽڪو لاهيندو ۽ سندس مٿو اُگهاڙو ٿيندو.

هندو زالون بہ گَجُ يا ڪنجري پائين. مسلماني ڪنجري ۽ هندو ڪنجريءَ ۾ تفاوت صرف ايترو آهي، جو هندو زالون ڪنجريءَ جي ڇاتيءَ ۽ پنيءَ تي پرت پرين ۽ مسلمان زالون صرف ڇاتيءَ تي پرت رکن. هندو زالون سٿڻون بہ پائين ۽ پڙا بہ. بعضي سٿڻ مٿان پڙو پائين. بولي هندن ۽ مسلمانن جي ساڳي. ڪو بہ فرق ۽ ڦير ڪونهي. ڪوهستاني هندو ڊول مڙس آهن. وڙائتو جهڙن ڪو ورلي هندو ٿئي. مسلمانن جي صحبت مٿن بہ چڱو اثر ڪيو آهي. وڏا دلير مڙس آهن. هر هڪ وٽ هٿيار هميشہ تيار هوندا. نشان بازي ۽ تلوار هلائڻ ۾ بہ پَڙ آهن، مطلب تہ مٿي آئي، مهل ڪيو وڃن.

رهائش

نہ هَنڌُ، نہ ٺِڪاڻو، نہ ماڳ، نہ مڪان. " روهين رلا، مٿين ڪلا." وتن راتوڙا رهندا. جتي وهاٽي، اُتي ٺِڪاڻي. خانہ بدوش ماڻهن وانگر راتيون رهندا. جهنگ جهرڳهمندا ۽ ويڙها وسائيندا وتن. هنن جو ساهہ آهي مال ۾. سدائين پيا چوپائي جي منهن ۾ نهارين. جوءِ سُڃي سمجهيائون، تہ جڙ لڏو پٽيائون. اڄ هت تہ سڀان هَتِ، نہ ماڳ، نہ مڪان. ڪٿي بہ سندن دائمي تاڪُ ڏسڻ ۾ ڪونہ ايندو.

مون ڪي پنهنجي سفر ۾ ڪي توروڙا اهڙا ڳوٺ ڏسڻ ۾ آيا، جتي ويهارو ڪن جهڳا گڏ اڏيل هئا. ورنہ پنجن ڇهن ڪوهن تي، بہ بہ جهوپڙيون اڏيل ڏٺيون تي، بيو تيو پلو. ڪي جبلن جي چوٽ تي، ڪي اَڌوڪرن ۾، تہ ڪي تري ۾ رهيا پيا هئا.

ڏينهن جو مسافر ڪي واٽ ويندي ڪي بہ ڏسڻ ۾ ڪين اچي. پر اُلٽي ڪان پوءِ، جبلن جي وٽين ۾ باهين جون چيپون نانگ جي ڪَرَ وانگر جهوليندڙيون ڏسڻ ۾ اچن، جيئن بجليءَ جي تارن ۾ بتيون. صبح ٿيڻ سان صفائي ٿيو وڃي. هر ڪو پنهنجي ڪار ۾ مشغول ڏنار ڏڻ ڪاهيو وڃن ٻاهر. زالون ۽ ٻار ٻڳي لڳي، ڦرن ٽڪرن جي پرگهور ۾ رُڌل.

مرد علي الفجر ڏڻ ڪاهيو وڃن. سندن زالون ماني پچائي ڪين نياڻ تي آٽيو پهچائين. نيٺ منجهند جو، مال مُهرائڻ لاءِ تڙ تي وارين. هڪڙو وڃي آنهن پري، ٻيو ٻيهي ساڳي تي. وَلر وَلر ڪيو چڏيندو ويندو جيسين سيئي پاٽي پي رهن. پاٽي پيارڻ

بعد ڪلاڪ ڪن مال کي آرام ڏين. ڌنار بہ اهو وجهہ وٺي ماني ويهي کائي. گنديءَ پَلوَ ۾ ماني ٻڌل هوندس. مسافريءَ ۾ ٿانءُ ڪو نہ کڻن. هڪڙي ٻڪري پاسي ۾ ٻيهاري، گرهہ وات ۾ وجهي، مٿان کير جو گوهو هٽندو ويندو. ائين ماني پوري ڪري، ٻوڪو ڪڍي ٻُڪنَ ۾ پاڻي پي، وري بہ لٺ کڻي مال ڪاهي روانو ٿيندو.

سڄو ڏينهن جهنگ ۾ وڙ ڪِي، شام جو موٽي ماڳ اچن. رات پوڻ تي اُهي جهوپڙيون، جتي ڏينهن جو ڪا پهر بہ ڪانہ هئي، اُتي عجب ڇهڇٽو لڳيو وڃي! سڀيئي اچي هڪ جاءِ تي ڪٺا ٿيندا. تڏو چلهہ جي پاسي ۾ وجهي، باهہ جي چوگرد واڙو ٺاهي ويهن. هڪڙي ئي ٿانءَ ۾ گڏجي کائين. کاڌي بعد سڄي ڏينهن جي ڪار گذاريءَ جون هڪٻئي کان خبرون چارون وٺن. وڏي خوشيءَ جي ڳالهہ اها آهي، تہ سندن ڪچهريءَ ۾ ڪا بہ درد دک جي وارتا يا شڪوه طرازي ڪانہ ٻڌبي. سڀڪو پنهنجيءَ ۾ مست. هنن کي جيڪڏهن ڪا جهوري آهي تہ اها پنهنجي ساهہ کان بہ پياري مال جي. ساري رات اهو ئي ذڪر ڪن. ڪجَرُ ۾ ڪَٻَت بہ اها ئي اٿن.

وانڍين کي نہ گهر نہ گهاٽ. اَڏن ۾ غارن ۾ رهن. جيڪڏهن ڪنهن ميدان تي هوندا، تہ ٻُجي وڻ (گهاٽي ڇانوَ وارو وَڻ) جي اوٽ ۾ کٽي ٽاڪ ٺاهيندا. وانڍيا. اجهو ائين الله جي توهہ تي پيا ٽڳن ۾ هلن، نہ اٿن گِڊو نہ سيءُ، مينهن واءُ جا ساٿوڪ آهن. ڪيتري بہ کٽي برسات وسي، پر ڪَڪِ ڪين ٿيندا.

بارش ڪوهستان جي جياپي جو وسيلو آهي. هنن جي مرده جسم ۾ جان پوي ئي تڏهن ٿي، جڏهن ڪا ڇِٽَ ڦڙي پوي

تي. مينهن وسندي، مولا سائينءَ جا شڪرانا بجا آڻين ۽ ڪنئي بعد خيراتون ڪن. جيڪڏهن بہ۔تي ڏينهن ساندهہ برسات ڳيڙو ڪيو تہ ويلا پئجي ويندن، پلا رڌو پڪو ڇا تي ڪن؟ نہ اوٽ، نہ اجهو آرام ڪاڻ پيا سڪندا. زمين تان پاڻي ڇَر تيو پيو وهندو. ڪپڙا لٽا گپ چڪ ۾ چڪڙ ٿيا پيا هوندا. اهڙيءَ حالت ۾ جيڪر ڪير خوش رهي؟ پر هي جوان اهڙي وقت ۾ بہ مستانہ وار نعرا هڻي " ييج مولا! ييج" پيا چوندا. جڻ تہ ڏءُ ئي ڪو نہ ٿو ٿئين. مال بکيارو سنها بڇا ۽ پاڻ سيءَ واءَ ۾ پيا ٽڙڪندا. مگر مجال جو ڪنهن جي منهن تي خوف ۽ حراس جا آثار هجن! سيئي خوش ڏسڻ ۾ پيا ايندا ۽ ٽهڪ ڏيئي پيا کلندا. جڻ تہ لک تي مٿو ڏوئي آيا آهن. هو چوندا آهن: "برسات ۾ ڪيترو بہ ڪٽي نقصان ٿئي تڏهن بہ 'اُنا مڙيئي پلا.' جابلو ملڪن ۾ خوفناڪ جانور رهن ٿا، جي مال لاءِ پُڙي آهن. مالڪن کي رات ڏينهن الڪو ۽ اوسيئڙو مال جي بچاءَ لاءِ چوڌاري ماچاند ٺاهين. پاڻ بہ واڙ جي پاسن کان هڪ هڪ تي سمهي پون. سندن ڪتا اهڙا تہ هوشيار جو سڌ پنڌ تي ماٿهو خواهہ مرونءَ کي وجي روڪين. پاڻ بہ ڏاڍا سجاڳ آهن. ڍنگر جي کڙڪ ۽ پيرن جي آهَٽَ ٻڌڻ سان يڪدم اٿيو ڪڙا ٿين. بي هڪڙي وڏيڪ پڪائي ۽ مرونءَ سان استادي ڪندا آهن. جا ڏادي مزي جهڙي آهي. واڙ جي اندارن يا ٻاهران هڪ اُيي ڪاني بيهاري، ان کي پراڻا پُچَ ويڙهي ڇڏين. چوٽيءَ وٽ پُچن جو مُنو ٻڌي ڦينٽو يا پڳ ٺاهينس پڳ کان هيٺ ڪنڌ جيترو مفاصلو ڇڏي، هڪ ڪاني صليب وانگر ٻڌن. انهيءَ تي بہ پراڻہ سراٽو ڪپڙو وجهي ڇڏين. ان کي

سڏين "اوڙو". اهو پري کان اهڙي ڏيکائي پيو ڏيندو جيئن ڪو ڌڻ ۾ ماٺهو بيٺو آهي. مرون اڪثر ان کي ڏسي ڀڄي ويندا آهن.

جيڪي ڳوٺن ۾ رهن ٿا. سي البت ڪنهن حال ۾ آهن. جبلن ۾ پٿر جام ٿين. پر وٽن نه ڏوڪڙ نه پئسو ۽ نڪي اهڙو پٿر اٿن. جو پڪيون جايون نهرائين. اهي به ڪکائين جهوپڙين ۾ رهن. نَئن ۽ ڍورن ۾ سَرَ جام ٿين. جن مان ڏريون ٺاهين. ڪُنَن جي ڪپن تي پن جام مورجي. جنهن مان پکا ٺاهين. چار ڪاٺيون اُڀيون ڪري. مٿان وجهنس پکو ۽ پاسن کان ڏريون ۽ تري ۾ تڏو. بس. گهر ٺهي تيار ٿيو. غني خواه غريب جي گهر کي ٻاهران ڍنگرن جو لوڙهو ڏنو پيو هوندو. چوري چپائي ملڪ ۾ ڪانهي. تنهنڪري گهرن جا در رات ڏينهن کليا پيا آهن. گهرن جا اڱڻ ڪشادا ۽ صاف. ٻاهران پسگردائي کليل. ڪيترائي ڪٽي وٽن مهمان اچن. سيئي خدائي فرش تي پورا. جاءِ جي تنگي ڪنهن کي ڪانهي. شهري ويچارا جاين ۾ اٽين تنگيا پيا آهن. جئين پڃري ۾ طوطو. جي مهمان وٽن آيو ته ماني ڪارائي مسافر خاني جو ڏس ڏيندس. چا ڪن؟ لاچار کي آچار ڪونهي.

گذران

ڪهڙي ڳالهه ڪجي سندن گذران جي! حال نہ ڏٺو ڀلو آهي. بيان ڪرڻ سان طاق لڳيو وڃن. انساني جياپي جو اهڙو رنگ ڏسي، لڱ ٿا ڪانڊارجن. سندن اهڙو حال ڏسي، بدن مان سيسڙاٽ نڪريو وڃي، پر اهو سڀ ڪجهہ اسان لاءِ. هو غريب پنهنجي غربت ۾ خوش. نہ سَتَر ڍڪيءَ جي سَڌ رکن، نہ پاڻ ڪجائين. جيڪي ملين سو پنهنجو روز رازق ڪان عطا ٿيل سمجهي، صبر ۽ شڪر ڪن. ڪوهستان جي ملڪي حالت تہ اوهان ڏسي ورتي. اهڙي ملڪ ۾ انساني گذارو ڪيتري قدر سُنکيو هوندو، تنهن جو اوهين پاڻ فيصلو ڪريو. اناج جي پوک ملڪ ۾ ٿوري ٿئي. اوڙ جو ڏنڏو گهٽ. روبرو وڃي ڏسبو تہ اعتبار ئي ڪونہ ايندو تہ سچ پچ ڪي هي ماڻهو هت رهن ٿا. جي رهن ٿا تہ ڇا ٿا کائين ۽ ڪتان ٿا آڻين؟ قدرت کي وڏا هٿ آهن. اُها ئي سندن پرداخت ڪري. نہ تہ اهڙا انسان هڪ پل بہ پساهہُ کڻي نہ سگهن.

ملڪ ۾ شهر بحر ڪونهي، جتي ڪو ڏنڏو هجي. روهہُ ملڪ. ڇاجي مزوري، ڇاجي ٻي ڪارا اصل بس. ڏٽيءَ جو نالو منو موچارو. انهيءَ هوندي بہ ڏسجي ٿو تہ روزانو آڪهہ ماڻهن جي پيٽ کائي ٿي، انگ ڍڪي ٿي ۽ برادريءَ جي ڏي —وٺ جو بہ پورائو ٿئي ٿو. ڪنهن وجي هڪل ڪين تہ مهل ڪانہ گسائيندا. مرڻو-پرڻو پنهنجو سُرهو ڪن. ڪو ڪنهن وٽ هٿ ڪو نہ ٽنگي. هر ڪنهن اڱڻ ٿاندو پيو ٽمڪي.

هو ڏنڏو ڪن ٿا. حيلي سواءِ وسيلو ڪونهي. سعيي ۽ ڪوشش سواءِ ڪي بہ نٿو ملي. هٿ چورڻ کان سواءِ سيڪا شيءِ پاڻ سري ويجهي ڪانہ ٿيندي. داتي داتي پهچائڻ جو ضامن بيشڪ رزاق آهي، پر انسان کي پنهنجو سعيو ۽ ڪوشش ڪپي. اُٺ جو گوڏو بہ ٻڌجي، ڏٺيءَ تي ڀروسو بہ رکجي. ڪم ڪار ڪن ٿا. پر منداٺتو. ٻارهوئي رُڏل ڪين آهن. موسم تي جيڪي ڪمائين، سو ٻيءَ مند تائين کائين. ڪفايت ۽ قناعت سان وقت گذارين. هٿ ۾ هٿيو اٺن مال. سيڪجهہ انهيءَ مان ٿي پيدا ڪن. مال جي پيدائش آهي: اُنَ ، ڏاسَ ۽ ملِس. ڪاترو سال ۾ بہ دفعا رڍون ڪترين ۽ هڪ دفعو ٻڪريون. اُٺَ. اونهاري کان سواءِ، ٻيءَ ڪنهن بہ مند ۾ ڪترين. اُن، ڏاس ۽ ملس چڱيءَ ٻها وڪامن، جن مان گهر ويٺي ڪين چڱي چوکي رقم هٿ اچي. سنڌ جا واپاري هتان ڪَهي وڃي مال سودي اچن. مال مان ٻيو پيدا ٿئي مکڻ ۽ گيهہ. ڪوهستان جو نج گيهہ ڪٿان لڀي! مکڻ ۽ گيهہ جي وڪري مان چڱي چوکي ڳنڍ ٻڌن. جو هو غريب آهن پر کير وڪڻڻ کي عيب سمجهن. کير جو هڪ ڦڙو بہ پيسن تي ڪو نہ ڏين. اُجايل مسافر ڪو پاٺي گهري، تہ ان کي کير يا لسيءَ وَٽو ڀري ڏين.

ٽرينو سانُ هڪ سال جو ٻئي سال تائين تاتي وڪڻن. جهَڪوُن ۽ پوڏون، رڍون ڇاٻڪريون، جي ٻيءَ مند تائين پهچي ڪين سگهن، سي بہ وڪرو ڪن. انهيءَ ڪري وڪري مان بہ گهٽائي ڏوڪڙ ڪين هٿ اچين.

ڪوهستاني عورتون تمام ڪاريگر ۽ هنرائتيون آهن. اُنَ، ڏاسَ ۽ ملس مان گهر ويٺي تمام قيمتي شيون جوڙين. مثلاً: اوجا، جوال، ڪَريٽا، ٽنگڙ، مُرئيون، خُرزينون، فراسيون ، تاڪيون، اُنن. جا

ٽيڙ وغيره. جي امير ماڻهو وڏي مُلهه وٺن. اوجن ۾ فراسين تي اهڙي چٽسالي ۾ نقشا رکن، جو ڏسڻ وارا دنگ رهجيو وڃن. ڊرائنگ جي ذري چُوڪ به اوهان کي ڏسڻ ۾ ڪانه ايندي. ازانسواءِ زالون پرت پرڻ ۾ به ڪمال ٿيون رکن! سندن پرت جي سونهن، نزاڪت ۾ رنگن جي ملاوت ڏسي، عجب وٺيو وڃي. اهڙين وينجهار زالن کا اَٽجاڻ ماڻهو ڏاجُ پوتُ تيار ڪرائي، ڌيئرن کي شاديءَ وقت ڏيندا آهن. اهڙي ڪمائيءَ مان سٺاءَ واريون زالون سچا گهر پالين.

باقي رهيو سُچو طبقو. انهن جو به الله ! اُهي وري مالدارن جو مال چارين. ڏاڏو جوان ۾ مال جو چڱو چارو وٺ ۾ وڌ چار رپيا مهينو پُئيءَ (ماهڙا) تي،مال چاري. انهن کي به پنيان ايترو ئي عيال هندو. جيترو هڪ پاڳئي کي آهي. الله ٿو پوري ڪرين. سخت پورهئي ڪرڻ ڪري، گرميءَ سرديءَ ۾ مال چارڻ ڪري، نَوجوانن جي ڳلن ۾ ڳَجَ پئجي ويندا آهن ۾ سندن چهري تي لالائي خير ڪا ليندي آهي. اهڙي افلاس هوندي به سدورا اهڙا آهن. جو پنهنجي ڪنهن مينڌ مٺَ کي ڦڙهو هٽي ڪو نه ڇڏين. جهڙو حال حبيبان، تهڙو پيش َ پريان. انهيءَ جي مصداق، انهن جي به سار سنيال لهن. مال چارڻ جي پورهئي کان سواءِ باقي مزوري اٿن اُٿن جي لَڏَ. وَڳَ ڌٽين کان پورهئي تي اُٺ وٺي بار ڍوئين. تنهن مان پاڻ بَہ گذارو ڪن ۾ ڌٽيءَ کي به حصو ڏين. ائين پيٽ پالين. وس ڏينهان، جبلن ۾ ڦڙها جام موزَجن. ڦڙها وڍي، انهن جا بند بڌيو وچيو وڏن شهرن ۾ وڪٽن. جن مَان رسا، توڪريون ۾ تڏا ٺهن. اهو هنر هنن جون زالون به خوب ڄاڻن. گهرن ۾ جيڪي نوڙيون، توڪريون ۾ تڏا ٺهن، سي به ڪٽيو وچيو نيڪال ڪن. ڪوهستاني دڪاندار سنڌ مان اَنُ، ڪپڙو ، مرچَ، مصالح وغيره

جيڪي گهرائين. اُهو بہ اُنن جي وسيلي اتي پهچي. پاڻ بہ ساٿ سنيرائي. وڏن شهرن ڏي وڃن. موٽندي ان، ڪپڙو ۽ ٻيون ضرورائتيون شيون سانگي سان وٺيو اچن. گهر-ٻار جون اکيون ساٿ ۾ هونديون. مائرون ۽ زالون پير پيون پڇائينديون ۽ فال وجهائينديون. ساٿ پري کان ڏسڻ ۾ آيو تہ سڪ منجهان سڀئي اڳيرو وٺن ڊوڙي ويندا ۽ ڪائنن ڪينئن جون خبرون چارون پڇندا.

پنهنجي اَپري ياءُ کي نظرانداز ڪري ڪين ڇڏين. جي ڏسن تہ فلاڻو ياءُ اسان جو سُجو سڪٽو آهي، ڪيس طاقت ڪانهي جو ٻيو پورهيو ڪري ٻچا پالي، تہ پوءِ ياڳيا ان کي چوٽ تي مال چارڻ لاءِ ڏين. چوٽ تي مال چارڻ جو مدو چار يا ڇهہ سال ٿئي. انهيءَ عرصي ۾، مال ۾ جيڪو بہ واڌارو ٿئي، تنهن جو چوٿون حصو هن کي ملي، تنهن کان سواءِ پيٽ قوت لاءِ انهيءَ ساري عرصي جو کير، مکڻ، اُن، ڏاس ۽ پاڻ وغيرهہ جيڪي هجي، سو بہ پاڻ کٽي، انهيءَ ريت پنهنجن ٻچن جو گذارو بہ ڪري ۽ مُدي پوري ٿيڻ بعد پنهنجيءَ وارو بہ ٿيو. پوءِ انهيءَ همدرديءَ جو نتيجو اهو ٿئي، جو سُڃن سڪڻن جو تعداد وڃي گهٽبو ۽ ياڳيا وڃن وڌندا.

باراني پوک. ڪوهستان ۾ ڪتي ڪتي ٿيندي آهي. مينهن پوڻ تي کيت پوکين. پر انهن مان ايتري پيدائش ڪانہ ٿئي. جيڪڏهن ڪنهن کي گهٽي زمين آهي تہ سال کن جو قوت ڪڍيو وٺي، پر جي هڪ اڌ کيت هوندس، تہ پوءِ مهينو کن مس جهلو ڪري. پاٽيءَ جي اٽاٽ ڪري پوک ڏانهن دل ڪتي اٿن. ڪن هنڌن تي قدرتي چشمن جون وڏيون واهيون آهن. جتي ڪڻڪ جام ٿئي. ٿورو ياجي پُنو بہ پوکين.

———————

ڪاڏو

شهر کان پري، بستيءَ کان ڏور، جبلن ۽ جهنگلن ۾ سندن ٻٿاڻ. سَوَ ڪوهن تي ساٿ موڪلين، سو جڏهن خير سان موٽي! تيسين وينا واجهائين. جس آهي انهن کي ۽ سندن مائٽن کي، جن ڪين اهڙين اوکاين ۽ تڪليفن، گرمين ۽ سردين سهڻ لاءِ پڪو ڪري ڇڏيو آهي. اسان کي وقت تي ماني نه ملي، ته اکين اڳيان آنڌي اچيو وڃي. لڱ پيا لچڪن. ڪم ڪرڻ کان جواب. هنن کي ويلا وڄ پئجو وڃن، پر پرواهه ندارد. ڪوسيءَ تڏيءَ جي ڪري ڪانهين. پرسا ٻه. مهل سر ملي ته چڱو فاقي تي ڏينهن پيا لنگهن. اسان جا جيڪر پساهه ئي پورا تي وڃن. اَنُ ڪو هوندن ته ڪير مکڻ ضرور وٽن هوندو. وٽو مهيءَ جو ۽ چاٽو مکڻ جو سڄي ڏينهن لاءِ ڪافي اٿن. هرو پرو بي سمجهه ۽ اياڻا ڪين آهن. ڪُتي ٽُني جي خيال کان اڳيئي سٽ ستيو ڇڏين. سمر جي ڪوٽ جو ڪُنڪو دل تي بينو ئي هوندن. اهڙي ڏکئي وقت کي ٽارڻ لاءِ ڪونه ڪو اُپاءُ سوچي ڇڏين. جئين آئيءَ ويل ڪنهن جو تڪيو تڪڻو نه پوين.

اَنَ سواءِ ايمان ڪانهي. اَنُ آهي ته ايمان آهي. پر جن ويچارن کي ان جي اوجَ گهٽ آهي، سي دل پلي، آهي. پرائي مڙسيءَ تي ڪيترو هلبو؟ جيسين اَنَ ڪٽا اچن. تيسين ٻارن جو ڪُوڪُو ڪيئن بند ٿئي؟ تنهن لاءِ پاڻ کي هير ئي اهڙي ڏني اٿن، جو هوندي نه هوندي وڃيو پار پون. رات جو ڪير ڏهي،

منجهس ٿوري سنباڻ ذري وجهي ڇڏين. صبح جو کير ڄمي ڌڻنروٽيو پوي. ڪُنيءَ ۾ مانڊاٽي وجهي ويهي ولوڙين. ڇنبي جيترو مکڻ نڪريو اچي. وَٿو لسيءَ جو تِڪي مٿان مکڻ جي وَٿِ، چاڙهيو ڇڏين. نج کير جي لسي ۽ مکڻ اهڙو تہ گَمُ آهي جو سانجهيءَ تائين ڏيءُ، پاڻ خواه سندن پار اهڙي ڪاڌي تي اهڙا تہ هريل آهن، جو ڪڏهن بہ بدهاضمي جي شڪايت نہ ڪن.

جهڙا آهن کير جا خوراڪي، تهڙا آهن گوشت جا ڪايارَ. ڇڱو چوکو حلواڻ هڪڙوئي ماڻهو پٽيءَ تي ڪائي اُٿي. اسين پاءُ ڪن ڪائڻ لاءِ هلاڪ، پر هنن وٽ سيرن جا ليکا لڳا پيا آهن. رڌي پڪي جي پوشيدائي ڪانہ ڏسن. پڪل گوشت کي رڌل گوشت تي ترجيح ڏين. گوشت پچائڻ جو تمام سئو طريقو ڄاڻن. ٻِهُرو پائي کَلِين. هڏيون ڪري يعني سڌن وٽان ٽُڪا ڏيئي، هٽن سڏا. سڌَنِ يعني ڪاٺ جي سيخن جي ٻنجهي پاسي باهہ ٻاري، گوشتَ سڌن ۾ ٽنبين. گوشت کي ڪپ سان چيهہ ڏيئي، چيرن ۾ ڪارا مرچ ۽ لوڻ اُپورين. باهہ جيءَ تَوَ تي گوشت پچي تيار ٿي ويندو. باهہ گوشت کان پري ٻارين. جيئن گوشت لُوساتجي نہ. ڪاڌي ۾ گوشت تمام لذيذ ٿئي. انهيءَ کي چون ميءَ پڪو. گوشت سان گهاٽي دل اٿن. جهڙا مرد آهن ڪاڌي جا خوراڪي، تهڙيون ئي زالون آهن ڪايارَ. گوشت تي ائين ڪرندا، جئين ڳجهہ ڍونڍَ تي. ڏاڍَ جواني يا مردانگي ڏيکارڻ لاءِ ميءَ ڪَس ڪندا آهن. رات جو ڪٺي ميءَ پچندي ڏٺائون، تہ ماڻهن جي وٺي، زوريءَ باهہ تان ميءَ جي ڇڙي ڪٽي، پچي ويندا. ان ۾ ڏاڍ مڙسي سمجهن، پر اهو سڀ چرچي طور ڪن. بعضي اهڙي چرچي ۾ اتفاقي موت بہ ٿيو پون.

رُڪ. رُڪ ڪي ڪپي. زور زور ڪي موڙي. زورائتا ماڻهو ئي دير هضم ڪاڏو زُود هضم ڪندا آهن. جن ڪي ڄائي ڄم کان پڙو گيهه. کير ۽ گوشت جو پيل آهي، تن ڪي ڪتان ٿو اُهک ٿئي.

آڪوري مال ۾ اتفاق بہ جام ٿين. ڪڏهن ڏسو تہ ڪو پَهُر و گهٽو ڪائي ٽِڇي مري ويو تہ ڪو ڦاٽي مئو. ڪنهن کي ڏنار هنيو ڏڪ، تہ ڪو مرض ماريو. مطلب تہ گوشت وٽن جام ٿئي. ايترو سارو گوشت هڪ ئي وقت کائي ڇڏڻ انساني وت کان ٻاهر آهي، تنهنڪري پچائي، سڪائي رکن. گوشت ٻاقي، سڳي ۾ پُوئي، گهر ٽنگي ڇڏين. ڪپ سان ٽورا ڇيهہ ڏيئي ڇڏينس، جيئن اُس ۽ هوا اندرين تهن تائين پهچي. ائين گوشت کي ڏهہ-پندرنهن ڏينهن ويٺا کائين. ڇا مجال جو منجهانئس ڪا هُب نڪري! سياري ۾ تہ مهينو-سوا گوشت رکيو هوندو. منجهس نڪا ٿئي بوءِ، نڪا ٻانس. جڏهن ضرورت پوين، تڏهن ڳِپِيُل ڪپي، ڪاڙهي يا پچائي کائي ڇڏين. پاهو گوشت ٻاڪري گوشت کان وڌيڪ ڳَمَر وارو ۽ دير هضم آهي. پر پهاڙي پهلوان انهيءَ تي اک بہ ڪانہ ڇنڊين. آيو ۽ ويو پَهُوَن سپ دُنبيون ڏارين. ڪُوڪين سان ڪانہ پوين. وَس ڏينهان. مال اهڙو اڇي مڇي، جو مٿانئس مک پيئي ترڪي. هڪڙو پهرو پاتائون تہ راڄ کي ئي ڏَءُ.

عجب حياتي انهن جي تي گذري. جيڪي مال جي سانگي تي وانڊيا ٿي ويهن ٿا. مسافريءَ ۾ نہ ڪٽي سگهن تانءُ تڦو ۽ نہ هند بسترو. گندي ڪلهي تي، ماني راڄ تي، انهيءَ هوندي بہ. اهڙي اوٽ اٽن. جو پنهنجو رڌو پڪو بنا سنڌَ جي ڪري سگهن ٿا.

مون پنهنجي دوران سفر ۾ هڪ پيانڪ جاءِ تي عجيب نماءُ ڏٺو. مون کي ڪابہ اُميد ڪانہ هئي تہ ههڙي بيابان ۾ ڪا پهر هوندي. مگر منهنجي حيرت جي ڪا حد نہ رهي، جڏهن ڏٺم تہ پاسي ۾ هڪ ڪرڙ جي وڻ هينان اڪيلي پنگي اَڏي پيئي آهي. لڙي وڃان، تہ هڪڙي مائي ٻن ٻارڙن سان ويٺي آهي. منهنجي آڏرياءُ، خوش ڪيڪار چڱيءَ طرح ڪيائين ۽ وڏيءَ دل سان ٽڪڻ لاءِ زور ڀريائين. آءُ بہ هوس ٽڪو ماندو، سو ترسي پيس. مائيءَ خبر چار پڇڻ بعد نڪا ڪئي هم، نڪا ڪئي تم. اٿندي ئي ٻڌيءَ مان اٽو ڪڍي، چادر ۾ وجهي، چادر جي ٻن پلاندن کي پيرن جي آڱوٺي ۾ جهلي، باقي حصي کي هٿ سان سوگهو ڪيائين. ننڍڙي ٻودي مان ٿورو ٿورو پاڻي اَٽي ۾ وجهندي ويئي، اٽو ڳوهيندي رهي. اٽو ڳوهي بس ڪيائين تہ لڳي پچائڻ جي فڪر ۾. آءُ بہ ويچار ۾ هيس تہ بنا تاليءَ جي اَٽو تہ ڳوهيائين، پر بنا دانگيءَ، تئي ۽ ٻنيءَ جي، ڪيئن تي ماني تيار ڪري، مون کي ڪارائي! جلد ئي ڪانيون چيٽا گڏ ڪري، مٿن سنهون ڪهجر رکيائين. ٽيڙن منجهان هڪ رُڪ جو ٽڪر ڪڍي، ڳاريءَ جي پاسي کان پُرز رکي، جهڙو رُڪ ڳاريءَ تي هنيائين، تهڙو باھ جو چڻنگون پُرز کي اچي لڳيون. باھ ٻرڻ شروع ٿي. پرز ڪهجر تي رکيائين ڪين تہ باھ اُٿي ويئي. جڏهن باھ جو چڱو ڪورو ٿيو، تڏهن تانڊن کي وکيڙي، اٽي مان ماني ناهي، ڪٽي تانڊن تي رکيائين. ڪجھ تانڊا مٿان وجهي، پاڻ پري ٿي ويهي رهي. ٿوريءَ دير بعد تانڊا پري ڪري، ماني چنڊي ڦوڪي ڪڍيائين ٻاهر. مٿانئس چاٺو مکڻ جو رکي، وَٽو لسيءَ جو ڀري ڪٺي آئي. چيائين تہ "ادا ڪرياني، ويهي کاءُ." آءُ بہ هوس

بکايل، ۽ پنڌجو سٽيل پيو ماني هئي لذيذ ۽ مني. تنهنڪري پورُ بہ نالي کي اِن ڪو نہ چڏيم.

ايتري ۾ شام ٿي، ۽ سج لٿو. ڏَنار بہ مال چاري گُتڪاريندو، ڪوڪاريندو واڻ ڏي وريو. مائرن کي ڏسي وڻاڻ تي ڦرن ٽڪرَن جي روسي لڳي ويئي. اها مهل اهڙي هئي، جيئن وڻ تي سج لٿي پکين جي چُون چُون لڳي وېندي آهي. زال مڙس ٻئي تور جي ميڙياني ۾ مشغول ٿي ويا. جيڪي سَرڳون هيون، تن جي ڦرن تہ جلدي ئي ڏائي ورتو. پر اَرڳون اوڏو ئي نہ سهن. ارڳن جي ڏارائڻ ۾ هئي تڪليف، لت جو ٽڪاءُ پيو پوي. هڪ جهلي تہ ٻيو ڏارائي. جنهن ڦر ڏائي ورتو ٿي، تنهن کي ويا ٿي تند جي ڳارن ۾ ٻڌندا. ميڙيانو ختم ڪري، ڏوپ ڪيائون. جيڪي وهڪي وييون هيون، تن ڏي تہ نهاريائون بہ ڪونہ. باقي، سُوئائن مان کير ڪُنا ۽ ڪاسا پري، ڪٽي آيا. مڙد نئين سر مون سان پليڪار ڪيڪار ڪئي ۽ خبرون چارون ڏنيون ورتيونسين. زال کي حڪم ڪيائين، تہ يڪدم اٽو ڳوهہ. مائي لڳي وئي پهنجي ڪم ڪي. مڙد باهہ ٻاري، اُن ۾ بہ گول پٿر وجهي ڇڏيا. مائيءَ اَٽو ڳوهي، اُن مان بہ ڪچيون مانيون ٺاهي رکيون. مڙد چاڪيو جو تتل پٿر ڪانيءَ سان ڪٽي، ڏار ڏار مانين جي وچ تي رکيا، ۽ باقي پاسا مانين جا پٿرن جي مٿان ورائي ڇڏيا. نس پس فوٽ بال ڪٽي بنايائين، اهي گولا پوءِ هڪٻئي کان پري پري ٿانئن جي ڪِر تي ڪٽي رکيائين. ٻاهران باهہ جو تَو ۽ اندران پٿرن جو سيڪَ. اَٽو پچي ڪوڪلا ٿي ويو. چنبي ڦُوڪي، اَٽو ڪپ سان ڪپي، پٿر ٻاهر ڪڍيائين . جڏهن اڳيان رکي ويهي ڪاڏوسون ، تڏهن خبر ڪانہ ٿي پيئي تہ سنبوسو آهي يا ڪا ٻي شيءِ! چيائين تہ" هن

ڪي اسين ڪُرو چوندا آهيون." پاٽيءَ جون وڏيون اويون پريون رکيون هيون، جن مان ٻڪن ۾ پاٽي پيتو سون. چو تہ وٽو هون ئي هڪڙو جنهن ۾ ڪير پيل هو. ڪوهستاني ماڻهن جي رهائش وغيره هوبهو ٿر جي ماڻهن جهڙي آهي. مارو ماڻهو آهن. جن لاءِ ڪنهن سالڪ فرمايو آهي تہ :

جَني ڏانڊُ نہ ٻجُ، تني بہ تنهنجو آسرو
پوءِ اُيارين سج، اول رسائين اُن کي.

ماني ڪائي واندا ٿياسين. گهڙي ساعت ڪچهري ڪئي سون. اوياريون لهواريون خبرون چارون ڪري پاڻ وندرايوسين. رات جا چار پهر آرام ڪري صبح جو اٿياسين.

صبح جو آءُ مڙيوئي هنن کان دير سان اُٿيس. جان اُٿي ڏسان تہ هڪڙي چمڙي جي مَشڪَ آهي، جنهن کي هڪ طرف کان ورتو آهي مڙد ۽ ٻئي طرف کان زال. پيا ڌونڌاڙينس. مون پڇيو: "هيءَ ڇا ٿا ڪيو؟" چيائون تہ: "هيءَ اِيزڪ آهي. جڏهن پاٽي پرڻ جي ڪم اچي، تڏهن سڏيونس اوئي. پر جڏهن ڪير وجهونس، تڏهن چئونس ايزڪ. البت ڪل رڱڻ ۾ ڏاهپ ڪندا آهيون. اوئي بنائڻ لاءِ جا ڪل رڱيون، تنهن ۾ صرف ٻَبُر جو ڇوڏو وجهون. بعضي ڪانهيريءَ جو ڇوڏو بہ ڪم آڻيون. پر جيڪڏهن ڪير وجهڻ لاءِ ايزڪ جي ضرورت پوي، تہ پوءِ ساڳيءَ ڪل ۾ ٻيرولي ۽ ڏاڙهونءَ جي ڇڏي وجهون تہ ڪل رَڇي نرم ٿيو پوي، ۽ رنگ بہ بدلجي هيڊو ٿيو پويس. جيڪڏهن انهيءَ ساڳي ڪل کي گيهہ وجهڻ جي لاءِ ڪم آڻڻو هجي، تہ منجهس ڪري ميندي‌ءَ جا پن ۽ ڪور وڻ جو ڇوڏو وجهون. وڏيڪ سني ۽

خوشبودار بڻائڻ لاءِ ڪجور ڪاڙهي، ان جو رسُ وجهي، ڳچ ڏينهن رکي ڇڏيون. پوءِ صاف ڪري، گيهه وجهڻ جي ڪم آڻيونس ۽ نالو سڏيونس زِڪ." آءٌ ڳالهه بہ ٻڌندو رهيس، ۽ سندن پورهيو بہ پسندو رهيس. آخر ٿوريءَ دير بعد ڏسان تہ ايزڪ جي منهن وٽ مکڻ جا ننڍا ننڍا ڳنڍا اچي نمودار ٿيا آهن. مائي انهن ڳنڍن کي وٺي ٿي وٽي ۾ گڏ ڪندي. تيسين ايزڪ پئي ڌونڌاڙيائون جيسين منجهانئس مکڻ پئي نڪتو. مکڻ نڪرڻ بعد باقي ايزڪ ۾ جهڻ وڃي بچي. هو ماني کائڻ بعد پاڻيءَ بدران جهڻ پيئن. جهڻ تمام ٿڌي آثر واري آهي. کهڙو بہ گرم ڪاڏو کائي، جيڪڏهن مٿان بہ- ٽي ٻٽا جهڻ جا پِرب تہ سارو ڏينهن پاڻيءَ جي طلب ڪانہ ٿيندي، مکڻ جا ذرڙا منجهس اَڪُورا آهن. تنهنڪري طاقت واري بہ آهي. کير ۽ لسي ماٺهو تڪُون ڏيئي پيئن.

مانڌاٽيءَ ۽ ڪُنِيءَ ڌاران نئين نموني کير ولوڙڻ جو نمونو ڏسي عجب ۾ پئجي ويس، ۽ اهڙي ويچار ۾ ئي هوس، تہ اوچتو واڙ ۾ ٻڪريءَ جي دانهن ٿي. ڌنار ڊوڙي ويو. زال کي هڪل ڪري چيائين: " ٻڪري ويائي آهي. وَٺو ڪٽي اچ تہ ڪَڙُ ڏُهانس!" مائي وٺو ڪٽي ويئي، ۽ ڪتورو ٽوپ ڪري آئي، يڪدم باهہ ٻاري اول تہ ٻڪريءَ جا پير سيڪيائون. انهيءَ لاءِ ڄور اَچلائي. پوءِ ننڍاننڍا پٿر باهہ ۾ وجهي ڇڏيائون. جڏهن پٿر سخت تپي ويا، تڏهن هڪ - هڪ ڪري چنبي ڦوڪي ڪَڙُ ۾ وجهندا ويا. پٿر جي گرميءَ ڪري ڪڙ جوش کائي پسُ ٿي پيو. منجهس ٿوري کنڊ وجهي ڪٽي کاڌوسون. تہ عجبَ شيري پيو ڏئي! مائيءَ چيو تہ: " ادا. وَسَ ڏينهان. مال ۾ يَمُر پوي جام. ۽

اسين بہ پسَ ۾ ٻَڙهيءَ تي ويلا ڪاٽي، وڃي پار پئون. ٻار اسان جا ڪير ڏَسي اَنَ ڏي لاڙو ڪونہ ڪن. اجا بہ جي ڏَوُنرو ۾ لسي ملين، تہ ڪير ڏي خيال بہ خير ڪو ڪن."

ڏوُنرو ڏگُ، پچي لِگُ، مکڻ مور نہ ڏيان چکڻ.

ٻچڙا، ڪنڙو پيءَ تہ ڏنڙو ٿئين!

مال چاريندي، جي ڏنار کي جهنگ ۾ ڏوُنري جي سڌ ٿئي تہ بہ ايالو ڪين ٿيندو. ڪپوئيءَ جا ٻہ-ٽي ٻج يا ڇار جا پن ڇٻي، کٽي کير ۾ وڌائين، تہ اجها ڪوئڻ تيار ٿي، جهڙو ڏوُنرو. جنهنَ کي پنيرُ بہ چون. ترَ ۾ ڪوهستان گهٽين ڳالهين هڪجهڙا آهن. ٻنهي ملڪن ۾ گهٽي ياڳي ماڻهن جو گذارو ڏُٿَ تي آهي. مينهن وسڻ سان جهر جهنگ سائو سبز ٿيو پوي. قدرت جا باغ ميون سان جهميو پون. ليار ۾ ڏوُنرا، پيرون ۾ پُيون پنهنجي لالائيءَ سان سبز وٺن کي عجب رونق ونائين! ڪرڙ ڏوُنرن سان، تہ ڄاريون پيرن سان جهنجهيون پيون هونديون. ٻير ۾ ڳاڳا انيڪ. ڪوڊيرن جو وليون وڻ وڪوڙي ٻيهن، گولن تي وَهين جو گهمسان. مطلب تہ قدرت جو وسيع باغ تمام جلد پچي راس ٿئي. ڪنهن کي جهل پل ڪانهي. دوست دشمن هر ڪو چشڪو پيو وٺي. فقير فقرو، غريب غربو، هر ڪو واتون ونيو وڃي. جي ڪو انسان، سچو ڏينهن جهنگ ۾ ڦري، ڪٽو ڪٽو هر قسم جي ميوي مان چکي، سو شام جو مانيءَ ڏي نهاري بہ ڪين. مختلف ميون جو رسُ انساني جسم ۾ نئين جواني پيدا ٿو ڪري. سانوڻيءَ ۾ گهريتن ڪان ڏنار وڌيڪ مهيا متارا ڏسبا. سندن چهرو سرخ ٿيندو ويندو. انهيءَ مند ۾ وري ماکي لڳي جام. سارو ڏينهن

واٿهڙو خواهہ ڏنار وٽن ۾ گڏڙن وانگر لُوس لُوس ڪندا وتن. ماڪي ڪايو ڪن رَڄ.

انسان ويچارو اَنّ بنا بي ايمان آهي. بدن جي خشڪي ۾ اُڃ جي تلافيءَ لاءِ قدرت پاٽيءَ جهڙي عجيب نعمت پيدا ڪئي آهي. اوهان ٻيون ڪهڙيون بہ سرد ۽ پٽڙيون شيون پاٽيءَ جي بجاءِ ورتايو پر اُهي پاٽيءَ جو ڪم ڪونہ ڏينديون. اهڙيءَ طرح بُک جي تارڻ لاءِ اناج ڪان سواءِ ٻيو سڀ ڪوڙ آهي. مگر لاچار کي آچار ڪونهي. ضرورت ۾ ماڻهن انساني ماس بہ ورتايو آهي. ويچارا غريب، جن کي پٽ تي تورو ئي ڪي سُجهي ٿو. سي ڪنهن بہ حيلي، پيٽ ڏلهي اچن. جو ڄڳيَ، سوتڳيَ. پيٽ سان پٿر ٻڌي ويلا ڪاٽڻ هڪ ساهدار لاءِ مشڪل آهي. اهي بہ قدرت جون عطا ڪيل نعمتون آهن. منجهانئن ڪو تہ ڪارج سرندو!

صحت

ماڻهن جو اهڙو ڏکيو گذر اَڙانگي رهائش بي قاعدي خورش، گرميءَ سرديءَ کان بچاءَ لاءِ اَجهو نہ اوٽ. تنهن هوندي بہ منجهن نِبلائي، سستي بي همتي کانہ ڏسبي. زالين مڙدين سڀ چست ۽ چالاڪ. پاري ۽ ساڙي سندن چهري جو رنگ وڃائي ڇڏيو آهي. اُس سندن ڪل کان ئي ڇڏي آهي. جبلن تي لهہ-چڙهہ ڪرڻ ڪري، پيرن ۾ تريا پئجي ويا اٿن. انهيءَ هوندي بہ منجهن ڪو ضعيف، نزورو ۽ هيٺو ڏسڻ ۾ ڪو نہ اچي. هر ڪو هڪبئي کان سرس سوايو. ڪير جو ڪنهن کان ڪَڙ ڪٽي؟ ڏينهن جو سخت پورهيو ۽ رات جو مال تي پهرو: ڪهڙي سخت نوڪري آهي! پر هنن کي اهڙي سختيءَ جو ڪو احساس ڪونہ ٿئي. هر هڪ مڙد پاڻ کي شينهن جو مَٽ ۽ هر ڪا عورت پاڻ کي مرد جو ثاني سمجهي. جبلن جي هلڪي هوا زود هضم، نج کير ۽ گيهہ جسم لاءِ اڪسير اُجار. چشمن ۽ کوهن جو پاڻي ناپيد نعمت. قدرت کين سندن اَکلائيءَ جي بچاءَ ۾ اهي نعمتون عطا ڪيون آهن. جي سيني اُٽاين جي تڪميل ازخود پيون ڪن.

بهادري سندن اباڻو ورثو آهي. جنگ جهيڙي ۾ پٺي ڏيڻ مرد جو مَرڪُ نہ سمجهن. ڏڙڪي هيٺ لڪي مرڻ کان تلوار جو موت وڌيڪ پسند ڪندا آهن. ڊپ جي نالي کان تہ واقف ئي ڪونهن. بزدلي منجهن اصل ڪانهي. هڪڙو ڄٽو سَوَن جي سامهون وڃڻ کان ڪين ڪيٻائيندو. نڪي سندس پيچڻ پُرندو. پر سينو سپر ڪري سامهون ٿيندو. هو هميشہ ائين چاهَيندا آهن. تہ سندن نيڪ نامي ۽ سورهيائي پيئي ڳائجي. اتفاق سان ڪو

گيدي ثابت ٿيو ته اُن کي ملڪ ڇڏڻو پوندو. نه ته چوڪر ٻاڪر، رن روهڙي، اُتي ويٺي پيا توڪيندس. ڏٽيءَ کان هر وقت اهائي دعا گهرندا آهن ته "يارب! ايمان جي سلامتي عطا ڪجانءِ."

ڪتي به ٻه ڄڻا گڏجي وينا ته اَوس پنهنجي يا ٻئي ڪنهن جي سورهيائيءَ جون ڳالهيون ويهي ڪندا. ننڍين تي انهن ڳالهين جو وڏو اثر ٿو پوي ۽ اهي به وڏا دلير ٿيو پون. هنن وٽ اهو هڪ اَڻسڌيءَ طرح اسڪول آهي، جو کين بهادري ۽ دليريءَ جو سبق پڙهائي ٿو. انهيءَ اسڪول جا پروفيسر پاڻ آهن، ته وري شاگرد به پاڻ ئي. انهيءَ اسڪول ۾ اجهو هن ريت تعليم ڏني وڃي ٿي:

جڏهن ڪو پهلوان، اڪيلي سر، ڪتي دشمنن جي ٽوليءَ سان مقابلو ڪندي، قتل ٿي وڃي ، ته انهيءَ پهلوان جي نيڪ يادگار ۽ پهلواني قائم رکڻ لاءِ انهيءَ جاءِ تي وڏو خرچ ڪري، هڪڙو لنبو پٿر کڙو ڪري ڇڏيندا. انهيءَ کي چون "مائي". ٻهاڙن جي چوٽين تي، هيٺ وٽ سان اهڙيون ڪيترون ئي مايون مون کي ڏسڻ ۾ آيون. گهڻو ڪري اهڙيون مايون واٽن ۽ رستن تي رکندا آهن يا جتي واقعو ٿيو هوندو اُتي ئاهين، پر جيڪڏهن ڪو مردانو مڙس "ڪڙئيءَ" راند ڪندو يعني هڪ پير تي ٽپا ڏيندو تلوار ڦيرائيندو پڃندڙ جي پنيان پيو هوندو ته ان جاءِ کان وٺي ويندي جتي دم ڏنو هونداٸين، اوستائين، وکَ وکَ تي پٿرن جا وڏا ڍِڳ رکي، سندس ٽپن جا نشان ئاهي ڇَڏيندَا. جن مان آٺهڙو واٺهڙو سيڪو سهي ڪندو ته هتان ڪو بانڪو دشمن پنيان پوندي، مري ويو آهي. گيديءَ لاءِ به ٽِپَ ۽ مائيءَ جا نشان ساڳيءَ ريت رکن، پر ان جي سڃاڻپ لاءِ پٿرن جي ڍير تي ڇاهلون

۾ جهونا پراڻا پادر اڇلايو ڇڏين. واتهڙو بہ ڪوهستاني رسم موجب انهيءَ ڍير تي ڪجهہ نہ ڪجهہ اڇلايو وڃن. جيڪڏهن بيو ڪي بہ نہ پڇين، تہ هڪ پٿر کنيو ان کي ٺُڪ هڻيو ونيو ڍير تي اڇلائين. سندن نندا اها رويڪار روزانو پيا ڏسن ۾ ڪين يقين ٿيو وڃي تہ جيڪڏهن اسان بہ جنگ جهيڙي ۾ منهن موڙيو تہ اسان جا بہ اهڙائي حال ٿيندا. ڳالهہ هيئن آهي تہ گيدي پٽي جو طعنو نہ فقط گيديءَ کي هڻن، پر سندس سڄيءَ ڪُرَ کي لوئين. هو چون ٿا: تہ" مرد جو اُهو اصول هئڻ گهرجي تہ بر هجي يا شهر هٿيار هٿ ۾ هجي يا نہ. رات هجي يا ڏينهن . ڪنهن بہ وقت ڪا آفت سامهون اچي، تہ انهيءَ وقت ان جو مقابلو ڪجي. اهڙو عذر ڪڏهن بہ پيش نہ ڪجي تہ هٿيار هٿ ۾ نہ هو. هٿيار بہ تڏهن ئي استعمال ڪري سگهجي ٿو جڏهن اندر ۾ ايمان آهي. بي ايمان کان بندوق بہ ڪانہ ڇُٽندي."

ڳالهہ ڪندا آهن تہ هڪ ڪيچي جوان ڪنهن طرف ٿي ويو. هڪ هٿ ۾ تلوار هيس ۾ ٻئي ۾ ڍال، رستي ۾ ڪو اَڙٻنگ جوان گڏجي ويس، ڏڪو هٽي، تيڙ تاڙي ڪٽي هليو ويس، ڪڇي ويچارو بہ هٿ ٿيون منهن پٽيندو گهر آيو. ماڻهن پڇيس: "تہ توسان ڪهڙي ويڌن ٿي آهي؟ هٿيار تہ تو وٽ مضبوط هئا. پوءِ وڙهئين ڇو ڪين؟" وراڻيائين: " ادا. ڪهڙي ٿا ڳالهہ پڇو؟ هڪ هٿ ۾ ترار ٻئي ۾ ڍال. وڙهان سوڪُري سان وڙهان؟ پنڊ جا ٻئي هٿ مُندريا پيا هئا. "

حاصل مطلب تہ هٿيار کان وڌيڪ ضرورت آهي ايمان جي.

وڏي خوبي، جا ڪوهستاني ڪُوين ۾ آهي، سا هيءَ تہ هو پنهنجن پهلوانن جو وڏو احترام ڪَندا آهن. انهن کي عزت جي نگاهہ سان ڏسندا آهن. هنن جي نالي ۾ يادگار زنده رکڻ لاءِ هر ڪا

ڪوشش ڪن. اتي يَٽَ فقير رهندا آهن، جي شاعر بہ آهن. اهي بهادر جي ساراهہ ۾ قصيدا چون. گيديءَ جي گلا ڪن. مانجهين جا مائٽ وڏيون رقمون ڏيئي، پنهنجن جون ساراهون چوائن.

مون کي هڪ محفل ۾، علو فقير، ڏاڍيون ڪَهاوتون ٻڌايون. هن جڏهن پهلوانن جي ساراهہ تي چئي، تڏهن ڪچهريءَ تي خاموشيءَ جي لهر چانئجي تي ويئي ۽ سڀ ڪنهن جي وات مان جوشيلي آواز ۾ "واهہ واهہ!" جا نعرا بلند تي تيا. ننڍا وڏا سڀ گد گد. جڏهن ڪنهن بزدل جي ڀاڃ جو ذڪر شعر ۾ تي آيو تہ انهيءَ وقت منجهن ٺهڪرو پئجي تي ويو. شرم! شرم! جا آواز تي نڪتا. مون بخوبي سمجهيو تہ اهائي تعليم آهي، جا ڀهاڙي جوانن ۾ مردانگيءَ جو انگ وڌائي ٿي.

مون کي اتي هڪ 'مائي' اڏيل ڏيکاريائون. چيائون: "تہ هيءَ مائي ڪيرتر چتي جي آهي. هن غريب کي صرف هڪڙو ٻاريگ هو. جنهن تي واپارين جو بار ڍوئي ٻچن جو گذارو ڪندو هو. هڪ ڏينهن سندس ٻاريگ چرڻ ويو تہ وري موٽيو ئي ڪين. اول تہ سمجهيائين ڪيڏانهن تَسي (گسي) ويو آهي، پر پوءِ پتي ڪيڏڻ لاءِ پير ڪنيائين. پير ڪَڙيندي، جان وڃي تہ اُٺ مئو پيو آهي! اوسي پاسي جاچ ڪيائين، تہ چيتي جا پير لڳل هئا. هن غريب جون جڏهن پنهنجي مئل اُٺ تي اکيون پيون، تڏهن ننهن کان وٺي چوٽيءَ تائين باهہ وٺي ويس. ارادو ڪيائين تہ منهنجو سر بہ اُٺ سان! سو ويهي چيتي جي وات نهارڻ لڳو. هٿ ۾ هٿيار هوس فقط هڪ سونٽي. چيتي جي عادت هوندي آهي، تہ اول جانور جو ڪنڌ مروڙي، ان کي ماري، پوءِ گهڙيءَ دير بعد موٽي اچي ان جو ماس کائيندو آهي. اها تڪ جهلي، هيءُ جوان ويهي

رهيو. شام تي ڏسي، تہ چيتو پنهنجي شڪار جي سار لهڻ پيو اچي. هن کي بہ دل هئي. مُئي مارائي ڏاران موٽڻ عيب تي سمجهيائين. جئين چيتو نزديڪ آيو، تيئن وٺي هڪل ڪيائينس. بس، اهائي گهڙي، ڳنڍجي ويا. اوٺيءَ جيئن وڏس ٻڪُ، تئين اوچتو چستي ڪري سندس هڪڙو هٿ وات ۾ وجهي وينو باقي رهيس هڪڙو هٿ. مڙس هو مردانو. چيتي کي ليٽايائين. ٻيو تہ اوزار هوس ئي ڪونہ. باقي بچيل هٿ سان نڙيءَ تي ننهن ڏيئي گهوگهاٽي ويهي رهيس. چيتي بہ چنبن سان سندس جسم جا خوب ياڳا پيليا. پر هن بہ ڪين ڇڏينس. آخر ٻئي ساٿا تي ڍِرڪي پيا. ايتري ۾ رات گذجي ويئي. ڳوٺ وارن کي وسوسو ٿي پيو. سي گهوڙا ڪري نڪتا. وڃي ڏسن تہ ٻئي جوان سڙهہ ٿيا پيا آهن. چيتو بر وقت دفن ڪري، مڙس کڻي آيا ڳوٺ، جتي جهيڙو ڪيو هئائون، اُتي اڄ تائين "مائي" اُيي آهي.

هٿيار

ڏيهي حڪومتن ۾ هٿيار رکڻ جي جهل پل ڪانهي. هرڪو لانچيو پيو گهمي. ڏنارن کي ساڻ بندوق ۽ تلوار ضرور هوندي. ماڻهو پنهنجا هٿيار پاڻ ٺاهين. ڏوڪڙ پيسو گهٽو خرچ ڪرڻو ڪونه پوين. ڪچو لوهه ڪٺان هٿ ڪري، اُن کي ڪٽي ڪاڙهي، ٺپي ٺاهي، جيڪي کپين، سو ٺاهين. ڪوهستاني تلوارون تمام سٺيون ٿينديون آهن. هتان جي تلوارن کان ٻيءَ طرح جون آهن. اهي ٻڳهيون، پوئتي وريل، آبدار ۽ تمام تکيون ٿين. ننڍي ۽ هالو چالو تلوار کي " شڪيلو" چون. جاسچي رُڪَ جي ٺهيل نه هوندي آهي، سندن بندوقون، ٻگهين نلين واريون، جهڙا ڏڦا. ٻگهي نليءَ واري بندوق ڏُور-مار ٿيندي آهي. بندوق، بندوق تي ڏار ڏار نالو رکن. ڪا "روم" ڪا "زينا"، ڪا ٽوپيدار" ته ڪا "جامڪيدار". پر بندوق سيڪا گولي مار. چيرن واري بندوق ڪانه رکن. چو ته اها نڪو مار ڪري، نڪو خاطريءَ جهڙو خوني ڏڪ هٽي. هنن کي کپي خوفناڪ جانورن کان بچاءُ ۽ دشمن جو موت. اهي ٻيئي ضرورتون گوليءَ سان ئي پوريون ٿي ٿيون سگهن.

هٿيار هلائڻ جو چڱو آزمودو اٿن. توبچي ڏاڍا سٺا آهن، تمام پري رکيل نشان کي به گوليءَ سان اڏائي سگهن. نشان ۾ سُيون، ڪوڏيون ۽ بصر به چُٽي ويندا. پنهنجي لُڱڙَ لٽي، مال وَجَهَه ۽ جسم کان وڌيڪ هٿيارن جي پرگهور لهن. شڪار جا ڏاڍا شوقين آهن. پکين جي شڪار تي پنهنجو باروت ڪونه کپائين.

چيتو سرهُ، گَڏُ ۽ هرڻ سندن خاص شڪار آهي جبلن تي لهڻ- چڙهڻ جو استعمال اڳيئي اٿن. بندوق اڏيءَ تي رکي، شست اهڙي پوري ونن، جو، ڪڏهن به گولي ڪانه گسُين، هڪڙا آڙ ڪري اڳيان پٿر يا ٻوٽو ڏيئي ويهي رهندا، ۽ ٻيا شڪار کي وجي تاهه ڏياريندا. جڏهن شڪار آڙ وارن جي سامهون ايندو تڏهن فائر ڪندا. نشانبازيءَ ۾ گوءِ کٽڻ لاءِ ڏاڍيون هوڏون ٻڌن. ڪا شادي مرادي تي، تہ اُتي بہ لانچيا ايندا. هڪڙا هوندا ڪاڄ جي ڪم ۾ رڌل، تہ ٻيا وري ميدان تي نڪري چٽيندا نشان. ميل پنڌ تي نشان رکي، اُتي چاري ٻيهاري، پوءِ شاٽ ڪندا. جنهن جو ڏڪ نشان ۾ پورو لڳو تنهن کي چاري جهنڊيءَ سان اشارو ڏيندو. اهڙيءَ ريت دائمي استعمال ڪرڻ سان بندوق هلائڻ ۾ ماهر تي ويا آهن.

جهڙو اٿن بندوقبازيءَ ۾ پورو استعمال، تهڙو تلوار هلائڻ ۾. ترار جي ڏڪ کان بچاءَ لاءِ ڪيڙيون کٽن، جن کي عام طرح "سپر" يا "ڍال" چئبو آهي. ترار کي " کنو" بہ چون.

بعضي وڏيون وڏيون شرطون رکن. جتي تمام پري پري کان ناميارا توبچي ۽ پهلوان ڪَهي اچن. اُتي انعام رکندا آهن: مثلاً ريشمي لونگي، اُٺ، گهوڙو، ڍڳو وغيره. اهي سڀ طريقا هن کي هٿيارن هلائڻ ۾ ماهر ٿيڻ لاءِ شوق ڏياريندا آهن.

بارُوت پنهنجو پاڻ ناهين. انهن ڳالهين ۾ وڏا اوتي آهن. هڪ سير شوري ۾ ٽي سير پاٽي وجهي ڪاڙهين. جڏهن شورو ڳري وڃي، تڏهن پاٽي آنرائين، تہ شوري جو ميلاپ وجي ٽرُ وننڊو. پاٽيءَ مان ڪچرو ڪڍي ونن. سرد ٿيڻ تي پاٽي جمي پوي. جميل پاٽيءَ جي پنجين حصي جيترو گندرف ۽ کپ يا باهڻ جي وڻ جا ڪوئلا توري ڏار رکن، گندرف ڪٽي ڪپڙ -ڇاڻ ڪري ڏار

رکن. شورو ۾ ڪوئلا گڏي ان ۾ ڪتيل گندرف وجهي، وري به ٿنهي شين کي گڏي ڪٽين. ڪرل ڪرڻ وقت ڪارن مرچن سان ڪاڙهيل پاڻيءَ جو ڇنڊو هڻندا وڃن، جڏهن ٽيئي شيون پاڻ ۾ ملي هڪ صورت اختيار ڪري وينديون، تڏهن چئبو ته باروت ٺيو اهڙو باروت بندوق ۾ ڪم ڏيئي سگهي ٿو. باروت برابر پچي راس ٿيو آهي يا نه، تنهن جي پرک هن ريت وٺندا آهن. باروت مان چپٽي تريءَ تي رکي ، پري کان باهه جو اشارو ڏينس. جي ٻريو ته آهي پورو جي نه، ته دوباره مٽاڪٽ ڪن. گوليءَ کي سڏين "ڪانُ" ڪان اڪثري سيهي مان جوڙين سيهو رجندڙ ڌاتو آهي. جهڙي به قالب ۾ وجهبو اهڙي شڪل اختيار ڪندو. اهڙيءَ ريت هٿراڌو سانچي ۾ گوليون جوڙين.

دولت

دولت ڪٿان آئين؟ وڻج واپار هُو ڪونہ ڪن. زمينداري ۽ جاگيرداري هنن کي حاصل ڪانهي. سڪن ۽ باسين تي پيٽ پورائو مس ڪن ٿا. علمِ ۽ هنر کان بي بهره. نوڪري چاڪري هنن کي ڪانهي. پيسي جي مهر ڏسڻ لاءِ پيا واجهائين. انهن وٽ ڇا هوندو؟ ڏوڪڙ ميڙڻ کان وڌيڪ شوق اٿن مال ڌارڻ جو چون: "سون رَتيءَ کان رت رتي چڱي." جنهن کي ٻہ-ٽي ساهدار در تي هوندا، تنهن کي چون " ياڳيو" ڪارپت بہ ان جي چڱي. واپاري وڙو بہ ٻہ ٽَڪا اُن کي رکي.

مال هنن جي اڳٽ ملڪيت آهي. سال بسال وڌائي، پر گُٽائي ڪين. بي اونو واپار آهي. جي داءُ لڳو تہ نفعو ۽ جي نہ لڳو تہ نقصان ڪونهي. گهڻ-خرچائون ڪين آهن. جيڪي هٿ چڙهي، تنهن کي ساهہ برابر سانڍين. هلڪي سلڪي ضرورت تي ڳنڍ ڪانہ کولين. وڏي آپدا ڪا سر تي آين، تہ پوءِ مري جهري، ڪُسندي ڪنجهندي، هڙ ۾ هٿ وجهندا، نہ تہ بس، ويلا ڪاٽڻ قبول ڪندا، پر خرچ ڪونہ ڪندا.

ڦڙيءَ ڦڙيءَ تلاء جي مصداق، ڪن وٽ تہ اَڪٽ خزانا بہ گڏ ٿيو وڃن، پر سڀ بيڪار، نہ پنهنجي ڪم لائين، نہ ٻئي کي ڏين. رکيو سڙيو وڃن. ماڻهو جيڪو اتفاق مان زمين کوٽيندي خزانو لهن ٿا، سو تحقيق اهڙن ماڻهن جوئي پوريل ڏن معلوم ٿئي ٿو سون ربيو، ڏوڪڙ پيسو ميڙي چونڊي جيڪي هٿ چڙهين، سو سڀ وڃن

زمين ۾ داخل ڪندا. پتو ڪنهن کي ڪونہ پوي، سندن مئي پڄاڻا اهو سڀ ٽئي پرائو ۽ وارث چَپ چٽيندا رهجيو وڃن.

ڪوهستان ۾ تمام ٿورا ماڻهو دولتمند آهن. ڏاها ماڻهو جن کي پنهنجي عاقبت جو اونو آهي، سي پنهنجي ميڙي چونڊي ميڙي ڪانڪن. باريڪ بينيءَ سان جاچبو تہ ڪين ملي بہ گهٽو ئي ٿو. پوشاڪ ۾ ڪاڏي جي سادگيءَ ڏي نهارڻ سان ائين سمجهجي، تہ هنن وٽ ڪي ٿيلهيون ناٽي جون هونديون ڪي قدر اها حقيقت صحيح بہ آهي. گهٽا اهڙا آهن جن جي دولت جو پتو ئي ڪونہ پوي. سندن هلت چلت اُٿ ويهہ ۽ پوشاڪ سادي. ڪير لکي سگهي، تہ هي ڪي دولت پرور آهن؟

ٻڪر، گڏو، پوڙهي ٻڪي، ٻڳي لڱي داڻا پيا وڪڻن. گيهہ مکڻ، اُنَ، ڏاس ۽ ماس لاءِ واپاري کهيو وٽن وڃن. تڏن، نوڙين ۽ ٽوڪرين مان زالون چڱو چوکو ڪمائين اوجا. فراسيون تاڪيون، ٽنگڻ ۽ ڪريين مان خوب ڪتيو ٽئين. مگر سڀ اٽليپ. پتو ڪونہ پوي تہ کهڙي بئنڪ ۾ ٽا جمع ڪن. سندن حال اهڙا جهڙا علم پورهيتن جا. دولت جو نشو جلهڻ اَهڪو. پر هي مڙس وڏ-پيٽا. ڪنهن سان ڪين ڇُلن. دک سک سڀ اندر سانڍين. اڻ هوندي شاڪر تہ هوندي صابر. آئيءَ ويل، زمين مان زرجا ڪُنا ڪڍي ٻاهر ڪن. هو چون: " اسين گڏ ئي اهڙي ڏينهن لاءِ ڪندا آهيون، جيئن جهڙ مهل ڪم اچي." تن کي تسيو ڏيئي بہ وڃن ٻاڇي وجهندا. ڪي تہ اهڙا بہ ننڊ آهن، جو پنهنجي اولاد ۽ وارثن کي بہ پتو ڪونہ ڏين. جيڪي وَر چڙهين، سو وڃن ٿم ۾ ٿميندا. پوءِ جي مري ويا تہ نهيو. ساري ملڪيت زمين جي حوالي.

هڪڙي بخيل ياڳئي جي ڳالهہ ٿي ڪيائون، تہ ڪيرٿر جبل جي وَٽِ سان رهندو هو. ڪيس بيشمار مال هو. جنهن جُوءِ ڏانهن سندس مال پهرندو هو تيڏانهن ٻين جون واهون بند ٿي وينديون هيون. وَڳ ۽ ٺاڙ هڪ طرف تہ ڪيرا ڳُ ٻئي طرف. ڏڻ جي پکيڙ اهڙي، جو هنئين لٺ پٽ تي ڪانہ پوي! ان کي پنهنجي مال مان تمام گهٽي آمدني هوندي هئي. پر جيڪي ڪيس ملندو هو سو ڪنهن کي ڪين سليندو هو علي الصباح ڏڻ ڪاهي روانو ٿيندو هو تہ ڳَٽِ بہ پاڻ سان کڻندو هو. شام جو هتين خالي موٽي ايندو هو. خبر نٿي پئي، تہ اهو ڏن ڪٽي ٿو پوري. ڪڏهن ڪٽي سندس پٽ ڪانئس ملڪيت بابت پڇندا هئا، تہ هنن کي چوندو هو تہ اجا آءُ جيئرو آهيان. اج ئي ڇو منهنجي ملڪيت جي پيچ پيچ لڳائي وينا آهيو؟

حياتيءَ تي بقاءُ ڪونهي. آخر هر ڪنهن کي اَجل جي دعوت جو سڏ پرٽو آهي، ۽ موت جو چشڪو چکڻو آهي. گهٽين تورين ڏينهن، هيءُ ڪَنيل اچي بيمار ٿيو. جڏهن سڪرات اچي لڳيس، ۽ زبان تي مهر خاموشي لڳي ويس، تڏهن وري بہ پٽن دل جهلي پڇيس: " بابا سائين! هاڻي هلڻ جو وقت آهي. مهرباني ڪري ٻڌايو تہ عمر جي ڪمائي ڪٿي پوري اٿو؟" ضعيفيءَ ۽ موت جي خوف کان صرف ايترو چئي سگهيو "قوڙ" ، مڙيئي مُنجهي پيا. ڪنهن جي بہ سمجهہ ۾ ڪين آيو تہ ڇا چيائين. قوڙ جبل جي اونهي غار کي چئبو آهي، تنهنڪري ايترو سوسمجهيائون، تہ جبل جي ڪنهن قوڙ ۾ ملڪيت غرق ڪئي اٿس مگر پتو ڪين پين، تہ اهو قوڙ ڪهڙي هنڌ آهي. خير، هو تہ راهہ رباني وٺي راهي ٿيو. گهٽين تورين ڏينهن، هڪ ماٺوءَ ڳالهہ

ڪئي، تہ انهيءَ پيرمرد کي آءٌ گهٽو ڪري فلاٽيءَ جاءِ تي بيٺل ڏسندو هوس. پارٽي تي وجي ڏسن تہ برابر هڪ اونهو ۽ ڏگهو غار آهي. يقين ٿين تہ اباڻي ميڙي چوندي اتي ئي غرق ٿيل آهي. گهار جو منهن اهڙو تہ سوڙهو هو جو منجهس ماڻهوءَ جي لهڻ جي جاءِ ڪان هئي. عمق جاچڻ لاءِ منجهس هڪ نوڙي وڌائون تہ 150 فوٽن تائين پاتار جو پتو ڪونہ پيو. اوسي پاسي ڪان بہ کوٽڻ جي ڪا جاءِ ڪانہ هئي. لاچار ويچارا منهن مٿو پٽيندو ڪرم ڪُٽيندا گهر آيا. انهيءَ پيرمرد جا پٽ اڃا بہ زنده آهن. ڪين گهٽو ئي مال آهي. هنن ملڪيت جي غرق ٿيڻ جي شڪايت سرڪار جي ڌيان تي بہ آندي. سرڪار هڪ آفيسر جاچ لاءِ موڪليو، جنهن رپورٽ ڏني تہ غار ۾ ملڪيت الائجي ڪيتري هوندي، جي نہ هوندي تہ سرڪاري خرچ ضايع ٿيندو. تنهنڪري ڇُڄَر ڪانہ ڪيائون. اهڙا گمنام شاهوڪار گهٽائي هوندا، پر سندن پتو لهڻ مشڪل آهي.

غيرت

غريب آهن: طبع مائيٽي، تور- ڳالهائو پوشاڪ سادي، رهائش فقيراڻي زبان جا مٺا، قول جا سچا، هرو ڀرو ڪنهن کي ڏک ڪونه ڏين ڪنهن مان وسهيا تہ پيرُ ڪري پوڄيندس، جي ڪنهن کان ڪٺا ٿيا تہ اڪين جو رت سمجهندس. جسور ۽ غيور آهن. نہ ڪنهن جي هلڪائي ڪن، ۽ نہ پنهنجي ڳلا سهن. نہ پرائو پٽ ويچارين، نڪي هرويرو ڪنهن جي ڪاڻ ڪڍن. زبان تي پورو ضابطو اٿن. ٻُلئي چُڪئي، واتان ويڻ ڪين ڪيندا. گار گند مان ڪين چاڙن. هلڪائي ۽ ٽرڙائي ڪنهن ۾ ڪانہ. ننڍو خواه وڏو سڀ باحياءَ ۽ با ادب. ڳلا غيبت کان ونئن وڃن. نہ ٻُڌن، نہ ٻُڌائين. تلوار جو ڌڪ سهن، پر زبان جو وار مور ڪين سهن. "خير، ڪيئن" جي گفتگو تہ ٺهيو پر جهيڙي ۾ بہ گارگند ڪونہ ڪن، بد زبان ماڻهوءَ کي گيدي ۽ نامرد تصور ڪندا آهن. ڪنهن جي عادت نہ آڏرين، تہ هٿن جي صفائي ڪندس. مگر ٻنيءَ تي بيهي تنوار ڪونہ ڏيندس. دشمن جي ڳلي ڪپڻ لاءِ جڏهن سندن ڪرائي قوت واري آهي، تڏهن اجايو وات ڇو وڄائين؟

قرض يا اُوڌر اُڳاڙيندڙ کو ڪَهي وٽن آيو، تہ چڻ ڪَچُن مان ڪانُ نڪري وين. گهُرندڙ کي پنهنجي اگُڻ تي اچڻ ۾ عيب جاڻن. سمجهن تہ واپاري وڙو ڪپتئي جي گهر ۾ ايندو اهڙو ڳجهو طعنو مور ڪين سهن. تنهنڪري ڪهي وڃي ليکو چوکو ڪري چڪائي اچن. نہ ڪنهن جو تڏو تڪين، نہ اڻ ڪونيو ڪنهن

جي اڳڙ وڃن. ڪاري ۽ ڪاريءَ کي وس پڄندي ڪپايو ڇڏين. عزازت تہ درڪنار پر پنهنجي پاڙي ۽ قبيلي جي ننگ تي سَرَ جون سَٽون ڏين. سندن اهڙي مرجات ۽ مٽيا ڏسي، بي پهچ ۽ ايڻَ ڪهي اچي ساٽن گڏ اولا اَڏين. پنهنجي اَيرَي سَيرَي کي هڪ اک سان ڏسن. بہ اڪيائي ۽ رياءُ داري ڪانہ ڪن. ڪو پنهنجن کان ڏُکجي وڃن آيو تہ ان تان قربان پيا ويندا. هٿن جون ڇانئون ڪندس. ايتري اُڪنڊ ڏيڪاريندس، جو پنهنجا ئي وسري ويندس.

ايمانداري

ڪهڙا نہ ڏکي انسان آهن! ڪهڙي نہ ڪٺن زندگي ٿا ڪاٽين! ڪيترين نہ مصيبتن جو مقابلو ٿا ڪن! ڪيڏو نہ خفو سر تي ٿا کڻن! زماني سندن بيوسي ۽ بيڪسيءَ جو فائدو ورتي، مٿن ڪيڏا نہ ڪلور ڪيا آهن! اها ڏکي زندگي، اها وحشياڻي رهائش، اها خستاحالي ۽ تن برهنگي، ههڙي بکن ۽ ڏکن جي تڪليف: مگر مجال جو سندن ايمان کي ڪو لوڏو اچي پارو ورڻ ساڙي، بارش جبل ڏاري، قحط سالي سطح زمين جي رونق بدلائي، مگر هنن خانہ بدوش ۽ ابوجهہ انسانن جي ايمان کي ڪو ڪوسو واءُ ڪونہ لڳي. سندن ايمانداريءَ جي ساک اها، جو هڪ پُڇ، تہ ٻيو نہ پُڇ. لکن جي ملڪيت وٽن رکي وڃ تہ پولو ڪونهي. سچ ڳالهائڻ جي منجهن پختي عادت آهي جيڪڏهن ڪنهن جو پار پلاند ڪنهن ڏانهن هوندو تہ لڪ لڪاءُ جو خيال ڪونہ ڪن پڌري پَٽِ سچ چئي ڏين. سچيءَ سٽ جو ساٿُ ڏين. ڪوڙي ۽ ڪُلال سان ڪانہ پوين. هزارين حاجتن هوندي بہ ڪنهن جو تڪيو ڪين تڪين. ايڻ ۽ اعليٰ جي ايمانداري ساڳي ڏسبي، لُچ لفنگ جو وٽن ٽمر نہ ڪو ٽاڪُ. هرڪو هڪٻئي سان وسهيو وينو آهي تہ ڪارائي ڪنهن جي ڪانہ لڪندي. جيڪو ڪندو، سو اَوس پرپندو ، ۽ سلهاڙبو ويندو. پڌري پٽ، چونہ ڪنهن جي ملهائتي چيز پيئي هجي، نانگ

سمجهي ويجها بہ ڪين ويندس، نہ رڳو ايترو ڪو ڪائين، پر هٿ۔ سَچ ڪرڻ ڪان بہ پيا ڪيہائيندا.

ويئيءَ۔ ڏٺي ڏونگر ڪين ڏوري: نڪي هٽي ڪڙ، نڪي ووڙي وٽڪار. فقط سکرن تي ساک پُچا رکي، وڙول (ووڙ) ڏيئي، ستن پٽن جو پيءُ تي وڃي ويهي رهندو. سلامت هوندي تہ اچي سهڙندي، ۽ جي ڪپي ويئي تہ ڪل بُجَ جو پورو عيوضو ملندس. چڱا مڙس ڪک ڪان وٺي لک تائين ڪنهن ويل چيز جي ڪوڙي ساک نہ پرين. جي وٽن هوندي تہ موٽائي آڻي ڏيندا، ۽ جي واءُ بہ ڪونہ هوندن، تہ جواب ڏيندا. اهو جواب ڏٽيءَ لاءِ ڪافي تسلي بخش ٿيندو. ساک ڏيڻ ڪا سوکي ڳالهہ ڪانهي. هڪ دفعو ڪنهن ڪوڙو ويساهہ ڏنو تہ عمر پر پٽ ويس. نہ فقط ايترو پر جماعت جو ڏنڊ بہ پريندو. اها عادت سندن اولاد تي بہ اثر ڪري. ڪوڙي ڪپتي جي پيڙهيءَ مان ساک ڪانہ وٺن. هلڪي سلڪي ڳالهہ تہ نهيو، پر خون جهڙي ڏوهہ لاءِ ڪوڙي ساک ڪانہ پرين. خوني جي وٽن ويٺو هوندو تہ ڪن ڪان جهلي ڪيڊي ڪندس باهر. وڏي خوبي منجهن اها، جو ڏوهہ ڪري پنهنجي چڱن ڪان ڪونہ لڪائين. انهن سان سربستي سچي ڪن. انهن سببن ڪري ملڪ ۾ گناهہ گهٽ ٿين ٿا. هڪبئي ڏي ڪو پار پلاند هوندن، تہ ان جي نبيرڻ لاءِ نڪا آهي. لکت جي ضرورت ۽ نڪا شاهدن جي گهرج. ماڻهو ڪوڙ ڳالهائڻ کي عيب سمجهن. ڪنهن جو پاءُ پاٽيءَ جو ڏانهن رهيل هوندو سوچٽو چٽي ڏيندا. گوٺ ناٺ ڪانہ ڪن. سپ ڪم اعتبار ۽ زبان جي سچائيءَ تي پيو هلي. ڪو مقروض جيڪڏهن فوت ٿي ويل آهي.

۽ سندس قرض جي پوين ڪي ڪل بہ ڪانهي، تڏهن بہ ان جا پويان چئن چڱن جي چوڻ تي سارو وهنوار چُڪتو ڪري پريو ڏين. ماڻهن ۾ ڪُويساهي ڪانهي. ويساهہ وسهوڙا آهن. جهڙا اٽن ايمان سالم، تهڙيون اٽن دليون صفا. راڄ جي پريي مڙس تائين ڪو ورلي فيصلو وڃي، نہ تہ سڀ پنهنجو پاڻ نبيرين.

پاڙيسرين سان ورتاءُ

ويچارا پيچ پياڪ، پنهنجيءَ ۾ پورا، اينتري فرصت ئي ڪانهين، جو ڪنهن سان ڇاٽي ٻجهي پائين. هوند تي هوڏ ئي ڪجي. اٿهوندي لاءِ جهڙو اُپريو تهڙو نہ اُپريو. اوڇي ۾ اوڇي ۾ نہ تفاوت رکن ۾ نہ ڪنهن تي نشو ڪن. سيڪو پنهنجي حال ۾ مست.

خدا ڏئي تہ ڪمي ڪائجي. شاهہ پٽائي چوي ٿو: " هورين هاڙهو لنگهيو ڳوريون پاسن ڳوٺہ" آجي ٻُتَ ۾ ڪيني جو ڪُن پيدا ڪري، ڪنهن ڪي آنتيءَ ۾ آٽڻ جون رتون رتڻ نيڪ مردي ڪانهي. سندن حال اهڙا آهن، جو "آٽين چاڙهين، سومرا! پُسي پاچاڻي"

هي زمانو آهي گڏهہ واريءَ ڪنهہ ڪنهان جو . مڙني جو ماڳ ساڳيو آهي. زماني جي ڪنهن سان مائٽي ڪانهي. اڄ هنن تان، سڀان اسان تان. ڪئين اسان جا پائر ڪوڙيون ڪتون ڪٽي گذري ويا. اسين بہ ، اڄ ڪي سڀان. سرهہ چري. پر ۾ نهاري. جو راٽو پڇي ڪونہ ايندو آهي. جڏا جياري، مَرڪندا ماري. ساهہ تي پل جو بہ پروسو ڪونهي. انسان مرڻي وٿُ آهي. ڪي موت جو بہ خيال ڪجي. جي ڪنهن سان وهبو تہ اڳلو بہ چار پير پائي اڳڻ ايندو. پر جي مٿَ_ ڦُوڪَ ڪبي تہ ڪو هٿ_ سَڄَ بہ ڪانہ ڪندو، اُهي اوڳا، جي اوڳٽايون ڪري، پنهجي وڙڪ اُونڌي ڪن. عاقبت انديش ماڻهوءَ جو ڪم آهي ڪهي وجي ڪلهو ڏيڻ. برادريءَ ۾ الغرضائي الڙائي ڪري ڪم ڪان عار ڪرڻ اهڙو آهي. جهڙو اُپ ۾ ٿُڪون هڻڻ. ڪنهن جي آگهي سگهي ڪبي، تڏهن تہ هو بہ اڇي منهن تان پلؤ ڪٽندا، نہ تہ ڪنهن ڪي گتي پيئي آهي،

جو ڪنهن جي ڪائي ڪٽي. ڪنهن کي هيٺي حال ڏسي، پڳ پاهون ڪرڻ ۾ نہ بندو راضي ۽ نہ خدائي خوش. ڏبو تہ ونبو، ڪبو تہ ملندو. نہ تہ ڪوڙو پهہ. پاڙو پيغمبرن کي بہ پيارو هو. رشين منين بہ ان جي رکشا ڪئي. الله ڪي اچڻ، وڃن نہ موران. ٺوري بہ چٺن ڪتن سان سونهي.

اهي خوبيون، جي هر هڪ انسان ۾ هئڻ لازمي آهن، تن سان هو سراپا سينگاريل آهن. پاڙي ۾ ڪنهن کي ٻڌائون تہ مٿي ۾ سور پيو آهي، تہ آڪهہ سميت اتي ڳاهٽ ٿيندا. بيمار جي ٿهل ٽڪور ۽ گهرو ڪم ڪان گهريتن کي روڪي سڀ ڪمار پنهنجي سر تي ڪٽدا. سڄيون راتيون جاڳي، اُياري اُٿندا. اويل سويل ڪوسيءَ ٿڏيءَ، بيمار تان پيرو نہ پڇندا. پاڙي ۾ ڪنهن سمر ڪٺايو ، تہ ان جي سڄي آڪهہ تيسين پاڻ ڪارائين، جيسين هو پاڻ پرا ٿين. وري ڪنهن کي بہ اوپالو ڪونہ ڏين.

پرڏيهي ڪو ڏُلي وٺن آيو، تہ ان تان گهوريا پيا ويندا. ان جو ڏک سک پنهنجي مٿي تي ڪٽندا. سام پئي لاءِ ساهہ ڏين. قضا الاهي، ڪنهن جي گهر موت ٿي پيو تہ ان جو سارو ڪمار پنهجي سرتي ڪٽن. مياتيءَ کي ڪل ئي ڪانہ پوي، تہ مردي جو ڪفن دفن ڪيئن ٿيو. خرچ پکو پاڻ ڦوڙي ڪري پرين. ڪانڌيي جي خرچ لاءِ پهرو بہ پنهنجو ئي پائين. مياتيءَ گهر، ان رات باهہ ڪانہ ٻري. سيني پاتين کي پاڙي وارا ڪُني ڪري ڪارائين، اهڙي مانيءَ کي " لنگهٽي" چون. گهر-گهر مان پنهنجي سرنديءَ سارو روڪڙي رقم بہ ڪڍيو ڏين. انهيءَ همدرديءَ جو اهو نتيجو ٿئي. جو مرٽي تي آيل خرچ سارو نڪريو اچي ۽ بعضي چڱي بچت بہ ٿيو پوي.

انصاف

چڱن وٽ فيصلو ويو تہ ڇڻ حقدار کي حق مليو. نڪا ٽئي آڏي پُڇا، نڪي پُڇجن شاهد ۽ نڪا ٽئي انصاف ڪرڻ ۾ اينگهہ. مدعي ۽ مدعاعليہ آمهون سامهون ويهي، ساڪائتي ڳالهہ ڪري اٿن. اَمين ڳالهيون ٻڌي يڪدم فيصلو ڏين. فيصلو اهڙو جهڙو منڍيءَ تي ٺِڪ. ٻيئي ڌريون خوشيءَ سان قبول ڪن. اَمين وري پيءُ يا پُٽَ تان بہ ڪين گسن. ڏوهہ ۾ آيو تہ ڪاٽ پيو. گڏهہ گابي جو وهنوار بجاءِ خود. پر خونن جا معاملا بہ اٿين نبيري اٿن. انصاف ڪرڻ ۾ نڪا ٽئي چڱن کي تڪليف ۽نڪي وري فريادي ۽ جوبدار ڦرجن. ٻيئي پاسا آسانيءَ سان نبريو وڃن.

چڱن جي ڪچهريءَ ۾ جوڙ ڪوبہ ڪونہ ڳالهائي اگرچہ ڪو لچ لفنگ آهي ۽ امينن کي شڪ ٿو پوي، تہ هيءُ شخص ڪچهريءَ ۾ ڪوڙ ڳالهائي، ڪُوهنواري ڪندو تہ اهڙي ڪان مُور پُڇا ڪانہ ڪَن. يڪدم انهيءَ جي راڄ وارن مان ، ساڪائتي ۽ پڇا جهڙي ماڻهوءَ کي گهرائي وٺن. انهيءَ ڪان مجرم بابت ساڪائتي ڳالهہ پڇن. جيڪڏهن اهو چڱو مڙس پنهنجي يعني هن مجرم ماڻهوءَ مان وسهي ويو، تہ ان جي طرفان ويساهہ ڏيندو، پر جي اعتبار ڪونہ آيس، تہ ساک ڪانہ ڏيندو. ساک جو نہ ڏيڻ معنيٰ دال ۾ ڪجهہ ڪالا هي، انهيءَ حالت ۾ عيوضو پري ڏيڻ لاءِ مجرم يا مجرم جي راڄ وارا ٻڌل رهندا. ۽ عيوضو پري ڏيندا. مطلب تہ ويئيءَ۔ڏٽيءَ کي ڊپ نڪو ڊاءُ. مجرم تہ فقط ڪيل گناهہ جو عيوضو پري ڇٽندو پر انهيءَ سان گڏ پاڙي جي معيار بہ

پريندو جا پاڻ امين مقرر ڪندا آهن. ڪنهن بدمعاش ڪنهن چڱي مڙس جي پاڙي مان ڪنهن غريب جي چوري ڪئي ته اهو چڱو مڙس انهيءَ بدمعاش يا ان جي راج وارن کان تيل چوريءَ جي عيوض سان گڏ پنهنجي پاڙي جي ميار به چڪي وٺندو. اهڙيءَ طرح اهو بدمعاش ٻيٽي چٽي ڀري پوءِ جند ڇڏائيندو.

ڏوهه جي سزا آهي ڏنڊ. ڪڪڙ جي چوريءَ کان وٺي خون جي گناهه تائين سڀني گناهن لاءِ ڏنڊ جي سزا ڏين.جيڪڏهن ڪنهن جو اٿ چوري ٿي ويو ۽ وري سلامت هٿ آيو ته چور کان اٺ جي قيمت جوخرچ وصول ڪري ڏٽيءَ کي ڏبو. ۽ سرڪاري گناهه اجا جدا وٺبو. مالڪ جي اختيار تي ڇڏيل آهي ته هو چور کان اهو ڏنڊ وصول ڪري يا معاف ڪري ڇڏيس، پر جيڪڏهن شيءِ غم ٿي وئي ته شيءِ جي ڊبل قيمت ۽ سرڪاري ڏنڊ ورتو ويندو آهي. جيل جي سزا کان ڏنڊ جي سزا وڌيڪ اثرائتي ثابت ٿئي ٿي. پرتي پرڻ مهل ماڻهو تمام نرم ٿيو پوي، ۽ اڳتي لاءِ پير ڪوئي ٿو ڪٽي.

جيڪڏهن ٻئي ڌريون پاڻ ۾ لڙئين اچي پون ۽ هڪ ڌر گنهگار ثابت ٿئي ته ان تي ٽن قسمن جو ڏنڊ وجهن. پهريون قسم ڏنڊ جو ٽيندو اڳرائي ڪري وڙهڻ لاءِ، جو ملندو اڳرائي ڪري وڙهندڙن جي قومي سردار کي، ٻيو قسم ڏنڊ جو ٽيندو بيگناهن جي کل-ڊپ جي خرچ پکي لاءِ، اهو ڏنڊ انهن کي ملندو جيڪي بيقصور هوندا. ٽيون قسم ڏنڊ جو ملندو بيگناهن جي قومي سردار کي، اهو آهي سندن رعيت سان ظلم ٿيڻ جو عيوضو.

اهي ٿئي ٿيون گنهگار ڌر پريندي. جيڪڏهن ٻيئي ڌريون هڪ سردار سان ٻڪَر پريندڙ آهن ته پوءِ ٻن قسمن جو ڏنڊ وڌو

ويندو :هڪڙو ياڳو قومي سردار ڪٽندو ۽ ٻيو ياڳو بي گناهہ ڌر. ڏنڊن جون رقمون جدا جدا انداز ۾ هونديون اهو سڀ امينن تي ڇڏيل آهي. تہ ڪيترو ڏنڊ وٺن.

جتي چار چڱا ويهي اهڙو فيصلو ڪن، اتي ڌرين کي ملندڙ رقمن مان گهٽي ڇڏ ڇوٽ ٿيندي آهي جن کي ڏنڊ جي رقم ملٽي هوندي سي چڱن جي محابي چار ڏوڪڙ ڇڏي بہ ڏين. بعضي تہ سموري رقم تان هٿ کنيو ڇڏين. اهي سڀ احسان انهن چڱن تي ڪن. باقي حاڪم جو ڏنڊ سو ڪنهن بہ حالت ۾ آٽي پهچائٹو آهي، خون جو ڏنڊ هڪ هزار رپيا. تنهن مان ست سؤ فوتيءَ جي وارثن کي ملن ۽ باقي تي سؤ رپيا حڪومت ڪٽي. جيڪڏهن فوتيءَ ڌي خونين جو اڳيئي خون جو پلؤ پلاند رهيل هوندو تہ پوءِ خون ۾ خون پاڙيندا. باقي سرڪاري ڏنڊ ٻنهي ڌرين کان وصول ڪيو ويندو. ڪاري ۽ ڪاريءَ جي خون جي ڪابہ پڇا ڪانہ ٿئي، ڇڙ تہ ڪُتا مري ويا. ڏنڊ جي وصولي هر حيلي ڪن. ست راڄ پني بہ پورائو ڪرٹو پوين. حاڪم پنهنجو حصو تہ جبراً وٺي. پر جي ڏوڪڙ پيسو ڏيئي بہ سگهيا، تہ مال ملڪيت ضبط. جيڪڏهن ڪو صفا سُڃو آهي، تہ ڪاٺ ۾ قابو. پل پيو جيل جون هوائون کائي.

ٿورائيءَ واريون قومون ۽ گهٽ ذات وارا ماڻهو، گهٽائيءَ وارن قومن ۽ اوچ ذات وارن ماڻهن کان وڌيڪ سلامت آهن. هندو مگڻهار ۽ گدا: اهي قومون انهن ٻنهي درجن ۾ اچي وڃن ٿيون. هندو ٿورائيءَ واري قوم ۾ ڳڻيا وڃن ٿا. مگڻهار ۽ گدا گهٽ ذات وارا تصور ڪيا وڃن ٿا. گهٽ طاقت ۽ ٿورائي سبب حڪومت

انهنِ جي خون بها ٻيٽي مقرر ڪري ڇڏي آهي، جيئن ڪين ڪو هٿ نہ لائي. يعني انهن جي سنڀال جو حڪومت کي ٻيڻو خيال آهي. انهن مان ڪو بہ قتل ٿيو تہ قاتل ٻہ هزار رپيا جرمانو ادا ڪندو. عورت جو خون بہ انهن قومن جي قطار ۾ شمار ڪيو ويو آهي، ڇاڪاڻ تہ اها بہ ضعيف آهي. ماڻهو پنهنجي پاءَ پلاند عيوض انهن شخصن تي هٿ ڪونہ هلائين. انهن جي فرياد تي حڪومت وڏيڪ ڌيان ڏيندي آهي. ڏنڊ جي وصولي تمام نرمائيءَ سان ٿئي. مجرم کي ڏنڊ جي رقم ڀڏائي ، ضامن وٺي، ڇڏي ڏين. جيڪڏهن هو ڀهچ وارو آهي تہ يڪدم پنهنجي هڙان ڀريو ڏئي. نقدي نہ هوندي اٿس تہ ملهہ سارو مال جو وڳر ڏيئي پاڻ آجو ڪندو. پر جي هيڪاري هيٺو آهي تہ پوءِ جهولي ڪٽي ڪاهي پوندو راڄ ۾ . راڄوئي ڪيس ڇڱي مدد ڪن. اهڙي وقت مدد ڪرڻ کي فرض سمجهن. هڪڙي چڪر سان راڄ مان ايترو تہ آٽي، جو ڏنڊ بہ ڏئي ۽ خرچ بہ ڪيڍي. راڄ اتفاقي حادثي لاءِ مدد ڪري، باقي ڄاڻي سمجهي گناهہ ڪندڙ کي ڪابہ هٿي ڪانہ ڏئي.

ارڏائي ۽ ڏِڱامُشتِي مدار رکي ٿي مُٺ ۽ پُٺ تي. اکين جي لَتَ هيٺا بہ ڪانہ سهن. " ننگ آيد" جي مصداق، ڪڏهن هيٺن کان بہ هَچا ٿيو پوي. قانون جي شڪنجي کان ڪوبہ بچي ڪونہ سگهي. امير خواهہ غريب لاءِ ساڳيو ڪاٺ، ساڳيو قيد. پوءِ جيڪڏهن ڪو مفلس ۽ نادار ڏوهہ هيٺ آيو تہ ان لاءِ ڏنڊ ڀرڻ تمام ڏکيو ٿيو پوي. اهڙيءَ حالت ۾، جهٽ پٽ، چار چڱا ۽ نياڻيون ميڙ وٺي، سندن تڏي تي وڃيو ڪرن ۽ ڏوهہ بخشائين. تڏي آئي، کي تنگ ڪونہ ڪن. دل جا ڪشادا ۽ ننگاڻتا وري

اهڙا, جو پيش پيل کي خون بہ معاف ڪريو ڇڏين. نياٽيءَ جو تہ گهڻو احترام ڪن. ڏکويل دل هوندي بہ نياٽي آئي ، سڀڪجهہ وساري ڇڏين.

فريادي ۽ جوبدار جيڪڏهن پاڻ ۾ نهي ويا تہ پوءِ حڪومت وچ ۾ دست اندازي بلڪل ڪانہ ڪري. هڪ دفعو معاف ڪيل قصور جي وري اُپٿار ڪانہ ڪن. معافي گهرندڙ کي نہ فقط قصور معاف ڪن پر ان کي پنهنجي دل جي صفائي ڏيکارڻ لاءِ, ٻہ- ٽي ڏينهن روڪي خوب مهمانيون ڪارائين. ساٽس ڪا نياٽي آيل هوندي تہ ان کي اوچي اوچ اوچائي وڏي شان مان سان موڪلين. وري اهڙي وير جي يادگيري بہ ڪانہ ڪن. " تڏي آئي تنگ نہ پئجي, توڙي هجن وير هزار."

پاڙي ۾ جي ڪنهن غريب اچي اوتارو اڏيو تہ ان جي سدائين سار لهن. صبح شام وٿانئس وَرُ وانڊو ڪن. اتفاق سان جي ان جو ڪجهہ زيان ٿيو تہ ان جي تلافيءَ لاءِ سر جون سٽون ڏين. پاڙي جا سرها ۽ ننگائتا اهڙا آهن, جو پاڙيسرين جي بچاءَ لاءِ ڪيترون ئي جانيون قربان ڪري چڪا آهن. جيئن ڪنهنجو مرڻو سرهو ڪن. تيئن ڪنهن غريب جو پرڻو ٿئي تہ اهو بہ سرهو ڪن. گهڻن ڪنئي ڇَپَرُ بہ ڪجيو وجي. ڪاج ڏٽين کي ڪل ئي ڪانہ پوي تہ ڪم جو پورائو ڪيئن ٿيو.

- اهڙو روهہ ملڪ, جتي نہ پوليس نہ پهرو اتي هر هڪ رهاڪو پاڻ کي شهري باشندن کان وڌيڪ سلامت سمجهي ٿو. ڪيترن غريبن جا پکا رڻ پٽن ۾ اڏيا پيا آهن, پر ڪو بہ ڪنهن کي اوڏو ڪو نہ وڃي, ۽ نہ ڪنهن جو زيان ڪري. مسلمانن جي

وڏن خواهہ ننڍن ڳوٺن ۾ صرف هڪ-هڪ هندوءَ جو دڪان آهي. جتي هو باعيال رهن. ڏيتي- ليتي سڀ اوڌر ۽ اعتبار تي ٿئي. ڪنهن جي بہ پائي ميري ڪانہ ٿئي جيڪڏهن ڪنهن ڏيتي-ليتيءَ ۾ ڪيبايو ۽ مُنهن موڙيو تہ يڪدم چڱن وٽ فيصلو وڃي. بي ريائيءَ جو فيصلو وري اهڙو. جو پائي-پائيءَ تي رکي وٺي ڏينس. هندڪي مسلمانڪي جو سوال ئي اُتي ڪونهي. نڪو آهن اتي اخبارون ۽ نڪو ڪوڙو ۽ غلط پرچار نڪي آهن ملڪ جا هاچيڪار اڳواڻ ۽ نڪي وري مهاسيائي ۽ خلافتي. سيڪو تڏو تانهريو وينو آهي. سڀ پاڻ ۾ پائرن جيان اٿن ۽ ويهن. شاديءَ ۽ غميءَ ۾ بہ هڪٻئي سان سدائين همدوش. راڄ ۾ ڪو اَيرو سيرو فيصلو ٿيڻو هوندو. ۽ جتي چار چڱا اچي ويهڻا هوندا. اتي پاڙوسي هندوءَ کي ضرور ڪوٺيو آڻين. جي ڪوٺ ڪانہ ڏنائونس تہ سنگت جي ميار ڇڪين ۽ گلارو ڪرين. جنهن جو هنن کي گهڻو احساس ٿئي . نيٺ معافي وٺي جند ڇڏائين. هندو دڪاندار سوين رپين جو سامان مسلمانن کي اعتبار تي اُڌارو ڏين. ۽ وري اهڙي ئي ميٺ محبت سان واپس وٺن. ڪنهن دڪاندار جو گراهڪ جيڪڏهن فوت ٿي ويو. تہ ان جو قرض سندس اولاد پريو ڏئي دل جي ڳنڍي منجهن اهڙي. جو هڪ دفعو ڪو وٺن وڃي تہ ڪي. تہ هوند ورڻ جي وائي ڪين واري. مهمان سان ڪچهريءَ ۾ هندو مسلمان گڏجي اچي ويهن. ڪنهن هندوءَ گهر ناچاقائي ٿي. تہ مسلمان ٻارين-ٻچين سندن خدمت ۾ پيرن پر ٿي بيهن. اهڙيءَ طرح هندو بہ مسلمانن سان ساڳيا پير پرين. سندن همدرديءَ ۽ قرب کي ڏسي حيرت وٺيو

وجي. هو لاڪيٽا لَلهَنگ، ۽ ڳالهين جا ڳَهير آهن. ڪنهن سان ٻه ڪُمُهرائي ڪانہ ڪن. دوست تہ ٺهيو پر جي ڪو دشمن وٽن لڙي آيو تہ هٿن جي ڇانوَ ڪندس. پنهنجو ڪو اَيرو ٿي پيو ۽ ڏوٽ ڏينهن گهارڻ لڳو تہ ان کي ڇڏي ڪونہ ڏين. گهر-گهر مان پهرو ڏيئي، پاڻ جهڙو ياڳيو بنائيندس. انهيءَ رواج ڪري اڪثري سيئي هڪ حال ۾ آهن. ڪو بہ هڪ، ڪنهن بہ ٻئي کان اڳرو ورلي ڏسبو.

مهمان نوازي

ڀهراڙيءَ جي مهمان نوازي ڪنهن کان ڳجهي ڪانهي، پر هن طرف جو ڍنگ ئي نرالو. زماني کي جاچي ڏسجي ٿو تہ جتي سادگي، نهٺائي ۽ غريبي گڏ آهن، اُتي محبت، همت، عزت ۽ دولت هڪيون آهن. سادگي عجب چيز آهي! هر برائيءَ جو بچاءُ، ۽ هر بيماريءَ جو علاج سادگيءَ مان سرجي ٿو. سادو ماڻهو هر ڳالهہ ۾ سادو. سندس گفتگو سادي، اُٿ-ويهہ سادي، ڪاڌ-خوراڪ سادي، پهرر-اوڍ سادي. اهڙي ماڻهوءَ جي دل سادي، ۽ طبع بہ سادي.

هوڏانهن ظاهري ڏيک ۽ زبان جي بي لغامي انساني دماغ ۾ تڪبر جي هوا ٿي ڦوڪي. پر جيڪو انهيءَ عيب کان آجو آهي، سو اشرف. انسانيءَ لاءِ باعث فخر آهي. آئي جي آدر ڪرڻ، بيمار جي ٽهل ٽڪور ڪرڻ ۽ هيٺي جو حال ونڊڻ اهڙي ئي ماڻهوءَ جو شيوو آهي. ننڍو خواهہ وڏو، هيٺو خواهہ ڏاڍو غني خواهہ غريب، شاهہ توڙي گدا، ايڻ توڙي اعليٰ،ساديءَ سمجهہ ۾، سڀ سمان آهن. اعليٰ کي ايڻ تي ترجيح ڏيڻ هن جي ضمير کي پسند ڪونهي. اهڙي وٽ وڃبو تہ اَبالو ڪين ٿبو پر مڙيوئي مان لُهبو.

هٺ يا غرور رڳو آهي ساڙو. جڳ کان آڪري ٿيڻ جي ڪوشش ڪرڻ هر امر تي پاڻ کي قادر تسليم ڪرڻ ۽ يُوت جي واءُ سان اکيون آسمان ۾ جهلي هلڻ! ڪنهن ڏينهن اونهيءَ ۾ اُهريندا. اهڙا، جي ڦندڪَ سان پچ چندين، هر چيز جي استعمال ڪرَڻ ۾ ڏوراچائي ڪن، سي ضرور لڙي مٿان پون. ۽ تحقيق ڏکيا ٿين.

غريبي گذاري جي قدرت جو هڪ پوشيده راز آهي. سيئي سرنديءَ وارا هجن ها تہ هوند قدرت جو گاڏو گهلڻ ڏکيو ٿي پوي ها. مالڪ کي سڀ مٺا آهن. سيني تي هڪجهڙي نظر ٿو ڌري. هيءَ دنيا ڪتاب آهي، تنهن ۾ جيڪي اسين ڏسون ٿا، سو اسان لاءِ ڏار ڏار آزمائشي سبق آهي. سچائيءَ ۽ سکٽائيءَ کي اسين خدائي ڦهر ڪونہ سڏينداسون. قدرت جي راضپي ڪانہ ٿي ٿاهي. "لا تَحرّڪ ذرّت اِلاباذنہ" يعني ڪوبہ ذرو ڌڻيءَ جي حڪم ڌاران چُري نٿو سگهي.

ڏکئي بکئي کي پانڌيڙوءَ جو گهڻو احساس ٿئي ٿو. مسافر جي تڪليف کي پنهنجي مشڪلات سان ڀيٽي نتيجي تي اچڻ، اهڙن ماڻهن لاءِ آسان آهي. اَميرن کي غريبن جي گذر جو ڪهڙو پتو؟ هو پاڻ ڍاوا تہ جڳ ئي ڍائو. پاڻ ساوا تہ جڳ ئي سائو. هو پنهنجي هوند جي نشي ۾ مخمور ۽ مست. ڪل ڪانہ پوين تہ دنيا ڪئين ٿي هلي. پر ڏکئي کي ڏک جو احساس هوندو. منهنجي تہ اهائي صلاح آئو تہ جيڪڏهن مسافريءَ ۾ ڪٿي مهمان ٿي وڃو تہ لنگهي وڃو غريب جي اوتاري تي، ۽ وڃي مهمان نوازيءَ جو سبق سکي اچو. هنن جي مهمان نوازيءَ جي ڪهڙي ڳالهہ ڪجي! هو سمجهن ٿا تہ بختاور سو، جنهن گهر مهمان آيو. آءَ ـ ڀلائي ڪرڻ تہ سندن مَرڪُ آهي. باقي رهيو روز پاٽي، سو جهڙو حال حبيبان، تهڙو پيش پريان. تنهن هوندي بہ ڪو اپالو ٿي وڃائڻ ڪونہ ويندو. جيڪي رات جا چار پهر رهندو، سو چڱو مانُ ماڻيندو.

"مهمان" لفظ جي پوري پوري معنيٰ ادا ڪن "مها" معنيٰ "وڏو"، "مان"، "عزت". يعني " وڏيءَ عزت وارو". سچ پچ جيڪو وٽن ويو، تنهن وٽن وڏو مانُ لڌو. ڪو اجنبي اوچتو وڃي ڪٺي اوطاقي ٿئي، ته ائين ڪونه سمجهن ته هيءُ فلاڻي در جو مهمان آهي، پر سڀئي ائين سمجهن، ته اهو اسان مان هر هڪ جو مهمان آهي". جن ڪي پنهجي رهائش لاءِ پورا پڪا ڪينهن، تن وٽ اوطاقون ڪٿان آيون؟ ڊنگرن جي اوٽ ۾ تڏو ڪٽي ڏيندس. پوءِ هڪ-هڪ ٿي پيا ايندا. خوش خيرعافيت ڪرڻ بعد مسافريءَ جي مقصد جا حال احوال وٺندس. ماني ٽڪر وقت سر ڪائي، پوءِ شهرين وانگر هن ڪي اڪيلو ڇڏي، پاڻ وڃي آرامي ڪونه ٿين. جيڪڏهن سرديءَ جي موسم هجي ته وچ ڪچهريءِ ۾ وڏو مچ ڪٽي ٻارين. حقو تانڪي رکن اڳيان. ڪچهريءَ جو سينگار حقو اٿن. واري تي وڃن سوُٽا هڻندا. سڄي ڳوٺ جا مرد ماڻهو اچي مهمان وٽ مڙندا. زماني جون اوپاريون لهواريون ٻڌندا ۽ ٻڌائيندا. جاءِ جي تنگي ته هنن وٽ آهي ئي ڪانه. خدائي وسيع فرش آهي، جنهن تي جيترا آيا، اوترا پورا. ڪچهريءَ جا ڪوڏيا آهن. هونئن ته روزانو پاڻ ڪي وندرايو وينا آهن، پر جيڪڏهن ڪو وٽن مهمان آيو ته پوءِ اڳيون پويون ڪسرون ڪڍين. اورچ وري اهڙا، جو اُپاري اُٿن. اوجاڳي جا پڪا، ۽ ويهڪ جا ڏاڍا. مڙس ڪانپ ڪڍي وينا ته صبح تي ويندن.

ڪچهري

اوهان سوين سئنيمائن ۾ شغل ڏٺا هوندا. ڪيترين محفلن ۾ شريڪ ٿيا هوندا. هزارين پروفيسرن جون علم و ادب تي تقريرون ٻڌيون هونديون. ڪيترن ئي سالڪن جي صحبت اختيار ڪئي هوندي. گهڻئي تعليمي نماءَ ڏٺا هوندا. پر آءٌ دعوي سان چوندس، تہ انهن سڀني مشغولين ۾ تماشن کان وڌيڪ پُرائي ۽ بامعنيٰ مشغولي آهي ڪوهستاني وينجهارن جي ڪچهري. ماٺهوڏسو تہ صفا ڇٽ. لڱن تي پورو لٽو بہ نہ جُڙين ۾ گدلا. جن سان ماني کائڻ بہ ڪراهت. پر هو جيڪي ٻولين ٿا، سو اسان نہ پڙهيو ۽ نہ ٻڌو: اسان جا سنڌي مصنف، شاهہ صاحب ۽ سامي صاحب جي رسالن مان چند بيت ڏار لکيو، ڪتاب تيار ڪري ڪٽي اسان اڳيان رکن. اسين بہ هر هر ساڳي ڳالهہ پيا پڙهون. پر هنن وٽ اهو قصو ڪونهي. نئين سج نئون سبق. مهمان سان ڪچهري تہ ڪن، پر وقت ڪيئن گذري، ڪچهري ڪيئن رونق افروز ٿئي، تنهن لاءِ جيڪي ڪن ٿا، سو سراپا علم ادب جو بحر بيڪران آهي. لٽريچر تي ليڪچر آهي. ڪُهني ۽ وساريل تعليم آهي.

ڪچهريءَ جا گهڻائي رنگ بدلائين: ڇو تہ هڪ رنگ ۾ هلڻ ڪري ويٺل ڪڪ ٿيو پون. ڪوهستاني ماٺهو ساز سرندو ۽ راڳ جا ڏاڍا شوقين آهن. ڳوٺ۔ ڳوٺ ۾ بہ۔تي ڀنگا مڱڻهارن جا ضرور هوندا. مڱڻهار متل ڪچهريءَ ۾ ازخود اچيو حاضر ٿين. سُرندا ساز ڪيڏي ويهي وڄائين. ڪچهريءَ جو رخ وڏڙن جي مرضيءَ موجب ڦري گهري. ماٺهن ۾ گهڻو رواج آهي نڙ تي بيتن

چوڻ جو. وڏڙن کي گهڻو ڪري اچي شاهه صاحب جي بيتن مان مزو. شاهه جي رسالي کي بلڪل عزت جي نگاهه سان ڏسن. روحانيت ۽ وحدانيت جو ڪلام سمجهن. تنهنڪري اُن جا بيت گهڻي چاهه سان چون. چو تہ شاهه صاحب جو رسالو سڄو آهي ٺمٺار ٺيل جابلو ٻوليءَ سان. ٻين سُرن کان سسئي-پنهونءَ جي سرن وارا بيت کين وڌيڪ رس ڏين. تنهنڪري اُهي ذوق شوق سان ياد ڪن. انهن سُرن ۾ " جابلو سنڌي" شاهه صاحب خوب ڪم آندي آهي. جيئن تہ:

اڳي اِنْ هياس، جِنْ پنهونءَ ڏوتم ڪپڙا،
هاڻي اِن ٺياس، جِنْ جت نہ نِينم پاڻ سين.

هياس، ٺياس، نِينم: اهي اَلفاظ ڪوهستاني زالون عام طرح ڳالهائينديون آهن. سنڌ ۾ ڪٿي بہ اهڙا لفظ استعمال ڪونہ ٿين. جڏهن ڪچهري رس ۾ ايندي، تڏهن وڏڙا حڪم ڏيندا تہ ادا، معذوريءَ جو سر وجايو.

جهنگن جا پنڌ ڪشالا. جبلن جا لڪ لانگها. ونڊَر جا وَرَ وَڪُڙَ، هاڙهي، پٻ ۽ هگُور جون ارڏايون. واءُ ۽ سج جي بيوفائي، اُنن ۽ اوٺين جي دشمني، اهڙي تہ ترنم سان ادا ڪندا، جو جڻ تہ اجها ٿي سسئي ويچاري اکين آڏو واڪا ڪندي وڃي. هڪڙو تہ شاهه صاحب جو ڪلام رسيلو ۽ پر معنيٰ، ٻيو تہ هر موقعي ۽ مهل سان ٺهڪي اچي، تنهنڪري ٻڌندڙن جي ۽ چوندڙن جا وڃ ڪٺايو ۽ ڳَجَ ڳاريو ڇڏي. دنيا جي ڪوسيءَ ٺڏيءَ مان جيڪي لنگهيا آهن، تن جا سُتا سور جاڳائي، ڇاتيءَ وارا ڇيهه ڏيو ڇڏي. هو جابلو ماڻهو هنن کي جبل سان پياسَ. جن بيتن ۾ جبلن جو بيان ۽ نالا اچن، تن کي گهڻي غور ۽ خوض سان ٻڌن. سسئيءَ

ويچاريءَ جو ٻـ اڃي جبلن سان ڪم ڦاٽو هو. تنهن تـ هر هر پيئي جبلن سان ونڊرَ ڪئي.

ڏونگرا! ڏوراپو ڀهريون ڇُنديس پرينءَ ڪي:
ڀهڻ پير پٿون ڪيا، تريون ڇنيون تو
رحم نـ پيوئي روح ۾، قدر منهنجو ڪو
واڪو ڪنديس وو! مون سين جبل تو جاڙون ڪري.

پٿر بيجان، بيحس وحرڪت. سسئيءَ کي ڪهڙو جواب ڏين؟ هن جي اندر ۾ پنهونءَ جي سڪ جا جيڪي اڌمان اُٿيا ئي، سي دل ۾ سانڍي ڪين ٿي سگهي. مجبوراً ٻاڦ ٻاهر ڪڍٽي ٿي پيس. اهڙو درد جو اظهار ويو ٿي وڻ وڻ کي لوئيندو ۽ لوساتيندو.

ڏکي ۽ ڏونگر ٻئي ويٺا رُون،
ڪنهن کي ڪين چُوَن، منجهن جو پريتٽون.
ڪي جي ڪڍيائون پار، ڏکيءَ ڏونگر پاڻ،
سٽي سا تنوار، مرون پيا ماري.

سسئي کي پچاڙيءَ تائين پڪ ڪانـ ٿي، تـ پنهونءَ سان ملڻ لاءِ منهنجي اڳيان ڪير تو رڪاوٽون وجهي. ڪڏهن ڏيرن کي پيئي ڏوهـ ڏئي تـ ڪڏهن اُنن کي ويني لوئي. رستي جي اٽانگائي ڏسندي، جبلن تي پيئي ڏمر ڪري. ڪنهن مهل تـ سيني کي گڏي پيئي پنهنجو دشمن سمجهي.

اُٺ ويري، اونارَ ويري، ويري تيڙهـ ڏير،
چوٿون ويري سج ٿيو. جَنهن اُلهي ڪئي اَوير،
پنجون ويري واءُ ٿيو. جنهن پنهونءَ لتيا پير،
ڇهون ويري ڇَپُرُ ٿيو. جنهن سنوان ڪيا نـ سير.

ستون ويري چنڊ ٿيو، جوڪڙيو نہ وڏيءَ وير،
واهيري جي وير، ڇُلون ڪيان ڇپرين.

سسئيءَ جو سُر سچو آهي درد ۽ دک، ٻڌڻ وارن تي اهڙو اثر ٿئي، جو اُهي پس غائبانہ سسئيءَ سان همدرد ٿيو اوچنگارون ڏيو روئن.

نوجوانن کي وري اچي لوڙائو بيتن مان مزو سي انهيءَ مهل سانوڻ فقير کي ياد ڪن. سانوڻ فقير، ناري ڍوري جو وينل ذات جو خاصخيلي، پنهنجي وقت جو چڱو شاعر هو. هو قد جو بندرو ۽ بت جو اَپرو هو. سندس شعر ۾ چُستي، جوش ۽ جذبو تمام گهڻو ڀريل آهي. دنيوي عشق جي چمات راهان رد ڪري ڇڏيو هو ، پر پوءِ اچي رستي تي پيو . هو پاڻ بہ نازي هو ۽ پاڻ سان هميشہ هڪڙو نازي همراهہ بہ ڪڻندو هو. ميلن ملاکڙن تي ماڻهو دعوتون ڏيئي گهرائيندا هئس.

پنهجا بيت پاڻ نَڙَ جي سُرَ تي چوندو هو. هر هڪ بيت چوڻ بعد پاڻيءَ جو گلاس پيئندو هو. جئين تہ تخلص جو اثر شاعر تي گهڻو ٿيندو آهي. سانوڻ فقير هر هڪ بيت ۾ پنهنجو تخلص: سڙيو مران سانوڻ چئي، يا سورن ۾ آهيان سانوڻ چئي، ڪم آڻيندو هو. ائين چوڻ سان سندس جسم کي گويا باهہ وٺي ويندي هئي ۽ سارو بدن جُهنجهڪَ کائي ويندو هوس، تنهنڪري پاڻي پيئڻ جي ضرورت محسوس ڪندو هو. بعضي تہ سچو مٽ پرائي رکندو هو جنهن مان لوٽا ڀري اوتيندو هو. هاٽي ويجهڙائيءَ ۾ وفات ڪئي اٿس. سانوڻ فقير جا ڪي بيت تفريح طبع لاءِ هت ڏجن ٿا:

(1)

اَڏ لوئيءَ جو انگ تي، اَڏ ۾ ڪانبا ڪيائون،
ڀنوريءَ ڀڻُن تي، وچي ڦُرڙا ڦيريائون،
ٻڪر ٻاٻاڻَن جا، ڇيلا ڇوڙيائون،
سڙيءَ جو سانوڻ ڇئي، سنجهي نہ ساريائون،
واري وار ياڻون، ورندا خط وصال جا.

(2)

اَڏ لوئيءَ جو انگ تي، اَڏ ۾ خان ڪَڙيو،
ونهين ويڙهيچن سان، منهنجو مَنُ مڙهيو،
ونهين ويڙهيچن لاءِ منهنجو ساهہ سڙيو،
آٽين چاڙهين سومرا! ڇنڊيو ۽ ڇڙهيو،
ڪوٽ مٿانرا ڪنگرين، مون سڏ ڪيا سڙيو،
. سڙيو مران سانوڻ ڇئي، لنگهندي ڪونہ لَڙيو،
پنهوارن پڙهيو، منهنجو ڪاٿر پاسي ختمو!

(3)

اَڏ لوئيءَ جو انگ تي، اَڏ ۾ ڪن اوڙڪَ،
مارو وڃن مال سان، ڏوٽيو هٽن ڏڪَ،
مارو وڃن مال سان، ڦيريو هٽن ڦڪَ،
مارو وڃن مال سان، ميڙيو آٽين مڪَ،
هن ساهہ جي سانوڻ ڇئي، مون ڪي پوري نہ آهي پڪ،
حاڪيماٽا حق، مون پارڻ ڪان پري ٿيا.

(4)

اَڏ لوئيءَ جو انگ تي، ٻيو ڪجهہ نٿي ڄاڻان،
ڪعبي سندي ڪنڌَ تي، منهنجا نبي ناناڻان،

ڪعبي سندي ڪنڌ تي، ٻيٺا چاري چاچاٽان،
قطب سندي ڪنڌ تي، منهنجا مارو ماماٽان،
پُورب سندي پارَ ڏي، منهنجا آهن اباٽان،
ڏکڻ سندي ڏس تي، منهنجا ڏوٽي ڏاڏاٽان،
سانگين سنگهارن کي مان چاٽان سچاٽان،
منهنجن مارن جا ملير ۾، آهن پٽن ۾ پاٽان،
منهنجن مارن جا ملير ۾، آهن ترن ۾ تاٽان،
منهنجي آسَ اَڏي وينا آهن پکا پراٽان،
مون ڏي مڪائون ملير مان، دُعا سندا داٽان،
هت ساعت نہ تڪان سانوڻ چئي، پرين پچاٽان،
مون کي ماٺاٽان، سک نہ وسرن سومرا!

(5)

سرتيون! پرتيون پير کي، آءُ جا هلڻَ هاري،
جيڏيون منهنجي جيءَ تي، برهہ لڳو باري،
ساجن سُتي سُور جي هڏن تي هاري،
اڳيان پٽيون پنڌ جون بيحد بسياري،
اڳيان پٽيون پنڌ جون بر سُڃن باري،
اڳيان پٽيون پنڌ جون ٻي واٽن تي واري،
سورن ۾ سانوڻ چئي، ڪندو پنهل پوئواري،
لکئي جي لاري، پيئي پنهونءَ چام سان.

ائين نہ سمجهو تہ انهيءَ ڪچهريءَ ۾ ڪي فقط ٻڌيسر هوندا، پر گهڻا جوان سالڪ، سگهڙ ۽ شاعر بہ هوندا! جيئن جيئن بين شاعرن جا جوشيلا شعر ٻڌندا ويندا، تيئن تيئن سندن

جذبات ۾ بجليءَ جون لهرون ڊوڙنديون رهنديون. نيٺ پاڻ جهلي ڪين سگهندا. ساز بند ڪرائي، مانيٽي مجلس شروع ڪندا.

هوڏيل جوان آمهون سامهون تي ويهي بيت بازي پورائين. سندن وضع قطع ڏسندي، ڪو به اعتبار ڪري ڪونه سگهندو ته هنن ۾ ڪا ايڏي مٽيا هوندي، پر جڏهن ڳُلن، تڏهن ڏندين آڱريون لڳيو وڃن.

آءٌ خوشقسمتيءَ سان هڪ اهڙيءَ ڪچهريءَ ۾ وڃي شريڪ ٿيس، جتي رڳي سياڻن جي سٿ هئي. ٻه جهونا جوڳي نڪري ٿيا نروار. اچي ٻڌائون هوڏ. ڪچهري ءَ جو رنگ ٿي بدلائي ڇڏيائون. ٿورو وقت اڳ ٻڌل شاعرن جا شعر پڙهي ڇيائون ۽ ٻڌائون. پر هاڻي ته اڪين آڏو جوان گوڏا پيجي ويهي وندارڻ لڳا. هڪڙي جو نالو هو ابراهيم ۽ ٻئي جو عبدالله. گهڻائي موتي هاريائون. مون ڪي هر هڪ جو فقط هڪ-هڪ شعر حافظي تي تري ٿو اچي. ڪوهستاني شاعرن جي شعر سان واقفيت ڪرائڻ لاءِ اُهي ٻه شعر هتي درج ڪريان ٿو:

شيخ ابراهيم

سَرَٽر، ڪَرَ ڪڪر، جت جهول، جبل، جهنگ جهر،
پَٽَ رَٽَ، گهٽَ وَٽَ، پٽيُون، جت واڻُن ونگا وَرَ
جل جبل، ڪوهه، روهه رُيج، جت ڏينهن تتا ڏُونگر،
ڪوريون، ٻيريُون، گگريون، تمر تميچا ٿُوهر،
ڪار سنبهار، سرهه ورهه، جت سڪا ساوا سر،
گل ڦل، امل باغ برن ۾، جت باس موچاري بر،
سور، نور، نونڌڙا، جت خرگوش هئا ۽ خر،

باز ڪانءَ، سرڻ، سوُ ڪان، جت پپيها ۽ پاليهر،
مور، تلور، عقاب اُتهين، ٻيا قمري ڪبوتر،
پتيون پتين جا، " ابراهيم" چئي، سندا ٻانيڻ ٻر،
سي سڀ ويچاريءَ وساريا، هلي ٻاسي ٻر،
ويس وڳا سرتين چانيا، اُتي ٻيٺي اَپڇر،
ڪمي ڪسبڻي تنهن جا، تا زر گهڙين زيور،
هل ڦُل هندورا، هند ٻيا، محل، ماڙيون ۽ گهر،
سينهن سيونگ، سک گهٽا، وڃن موڪ مجر،
ستيو پُٺي سُج ۾، هوءَ تي ور لاءِ ڏئي وَر،
سا سسئي منجهه سنگهر، نيئي معذور ميڙ تون.

شيخ ابراهيم پنهنجو چوهه چنڊيو ۽ جوش ڏرو ڪيو ته يڪدم عبدالله پنيرو سرڪِي اچي سوڙهو ٿيو. وارو خالي نٿي ڪيائين. جيئن پوءِ تيئَن ويس تي جوش وڌندو. عبدالله خان پنيرو گهاٽا ملڪ گهميل تي معلوم ٿيو. هن صاحب ڪي زماني جو چڱو آزمودو هو. سارو نقشو چٽي ڪٽي ڪچهريءَ ۾ پيش ڪيائين. مڙس هو جوشيلو تنهن ڪٽي ڪهاوت شروع ڪئي.

عبدالله خان پنيرو

هن دنيا جي دؤر ۾ جيڪي آهن جُنگَ،
تن جئيڻ آهي جنجال ٿيو جهڙا ٻوڙا گُنگَ،
هاٿي هرگز ڪونه رهيو، ٻيا شينهن پلنگ،
چيتن سان چور ٿيو، روَبهه ڪن تا رنگ،
گدڙ مارين شير کي، هٽي تير تفنگ،

ڦوڪون هڻن فيل ڪي، ڳوهون ڳاڙهي رنگ،
گينڊي سان گهمسان ۾، تو سيڙهو ڪري جنگ،
ڪرڙي ڪري ڪَرهِ تي واڳوءَ ساڻ نهنگ،
وڙهن وڏي واگهہ سان ڪُڪُڙَ سي ڪولنگ،
ماري بحري باز کي تيتهيرَ هٽيو تنگ،
وَر ڪريو واسينگ کي تا ڏيڏر هڻن ڏنگ،
ڪپُرَ هلن ڳُلا تاپيا واسينگن ونگ،
باز آهن بند ۾، چڙِيون هڻن تيون چنگ،
هاٿي هيٺا هنجهہ تيا، ڪاوڙ ڪن تا ڪنگ،
سڪَنِ سُڪي گاهہ لاءِ، عربي گهوڙا جُنگ،
ڪَنڌي چرَن خرَتا، داٽا چٽا سنگ،
اشراف گذارين اَوک ۾، عمر ڪاتين انگ،
ڪميني ڪمذات کي آهن مزا ۽ منگ،
رب جا اِهي رنگ، "عبدو" ڏس عجب تيا!

مطلب تہ گهڻو ئي ڏنائون ورتائون . اهو بہ هڪ قسم جو مناظرو هو. مشاعرو هو شعر گوئيءَ تي هوڏ هئي، شاعراڻو بحث هو. ميزبانن ڏاڍيون چٽاپيٽيون ڪاڍيون. هڪٻئي جا ڳجهہ کولي ظاهر ڪيا.

نيٺ پات-بازي پوري تي. شعر شاعري پوري تي. چند منٽن لاءِ ڪچهريءَ تي سناٽو ڇانئجي ويو. وري بہ دليون تحرڪ ۾ آيون. هڪڙي منجهانئن هڪل ڪري چيو تہ "پائرو اڇيو تي

سوڪڙي." سيني يڪ آواز ڪري چيو تہ "پلي ڪري اچي." مون تہ سمجهوئي ڪين تہ ڪهڙي ٿو سوڪڙي پيش ڪري؟ خبر تڏهن پيئي، جڏهين سڀيءَ ڪڇهريءَ جو ڌيان پاڻ ڏي ڇڪائي، هڪڙي ڳجهارتَ ڪٿي ڏنائين. ڳجهارت معنيٰ "ڳجهہ". سو بہ پرائو ڳجهہ. خدا ڄاڻي تہ سالڪ جو خيال ڪهڙو؟ مراد ڪهڙي؟ هو تہ اڳيئي انهيءَ وٽج جا واپاري هئا. سي لڳي ويا ڳجهارت ڳولڻ ۾ . ڳجهارت هن ريت هئي: عورت نالي ڇا ڪريان، هو ويا نالو مرد ڇڏي؟ هُنِ ڳَڏِ ڪيو نہ هڏو مان نہ رهندي هڏي ڪهُہ منهنجو ولايت ويو مٿي لوهہ جن لڏي، دعا ڪريو، ڙي جيڏيون! مانَ عورتَ نالي سان ڳڏي.

سالڪ ڳجهارت ڏيئي خاموش ٿي ويهي رهيو. ٻيا سيئي اچي ويچار ۾ پيا. اول فيصلو ڪيائون تہ سُر جاچجي سُر هٿ ڪرڻ کان پوءِ ڳجهارت ڳولڻ سولي ٿي پوندي. ڇو تہ اوٺائتا ڏڪ هٽيا، سي ڪارگر ٿيندا. ٻي اوٺو جهنگر جُهڳلڻَ مان هڙ نڪي حاصل. اهي پهہ پڄائي، پاڻ ۾ پڇي، نيٺ انهيءَ خيال تي متفق ٿيا تہ هي سسئيءَ جو سُر آهي. سُر هٿ ڪري، اچي پيا جهٽ هٽڻ تي. ڳجهارت ۾ مکيہ بندَ ست آهن. (1)عورت، (2) نالو، (3) هڏو (4) لوهہ، (5) ڳهُہ، (6) ولايت، (7) عورت.

هاڻي ڪوشش ڪري انهن نالن ۽ بندن جا اصلي نالا ڳولڻ لڳا، جن ۾ سالڪ لڪ ڪري لڪيل راز رکيو آهي. ڳجهارت هئي سسئيءَ جي سر ۾. تنهنڪري سسئيءَ جي روپ ۾ لِڪي ويا، اهڙي معنيٰ وارا نالا ونندا ويا، جئين ُاها مراد برصواب ٿئي. سوين نالا عورتن، هڏن، ڳهن، لوهن ۽ ولايتن جا

ساري ويا. نيٺ هڪڙي جهور پوڙهي، عورت "حليمان" جو نالو ورتو. ڳجهارت ڏيندڙ يڪدم رڙ ڪري چيو " بس! بس!" اتي چوڌاري واه واه! پئجي ويئي. چو تہ ڳجهارت ڀڄي پيئي. ڳجهارت جو هڪ بند ٽٽو تہ سڄي ڳجهارت ٽٽي. چيائونس تہ هاڻي حل ڪرينس. هن ريت ڳجهارت حل ٿي:

(1) عورت جو نالو حليمان. (2) مرد جو نالو بيگ.

(3) هڏي جو سنڌو. (4) ڳهہ جو وَرُ.

(5) ولايت ڪيچ. (6) لوهہ جا ڳر.

(7) عورت سسئي ۽ (مرد جو) نالو پنهون.

انهيءَ ريت سيئي بند نروار ٿيا، پوءِ سڄي ڳجهارت ڀڄي ٻڌايائين جا هن ريت هئي:

هلي مان ڇا ڪريان؟ هو ويا بي ڳرا ڇڏي،

هنن هَڏ ڪيو نہ سندو مان نہ رهندي سنڌي،

ور منهنجو ڪيچ ويو متي گونرن لڏي،

دعا ڪريو ڙي جيڏيون! مانَ سسئي، پنهون سان گڏي.

1۔ حليا مان مان مراد: هلي مان.

2۔ بيگ مان مراد: بي ڳرا.

جڏهن ڳجهارت جو فيصلو ٿي ويو تڏهن ٻئي پاسي کان هڪڙي جوان رڙ ڪري چيو تہ " ادا، هيءَ بہ وٺي وڃو." انهيءَ بہ هڪ ڳجهارت ڪچهريءَ ۾ ڪٽي اڇلائي. چيائين تہ:

'جت اُٺ ڪانڌ جي ، اُتان آءُ ڪيئن ذات ڙي!'

ڪچهريءَ ۾ سيئي سُڏِير ويٺل هئا. ڳجهارتِ جو اچڻ ۽ هنن جو سرُ سهي ڪرڻ. چئي ڏنائون تہ اها ويچاري سهٽي آهي. ڳجهارت جا بند تي : اُٺ, ڪاٺ ۽ ذات. سيڪو پنهنجي پنهنجي منهن ڳولڻ لڳي ويو. باقي ڳجهارت ڏيندڙ ڪَنُ ڏيئي ويهي ٻڌڻ لڳو. مون کي تہ وڏي ڪماليت ڳجهارت ڏيندڙ جي ڏسڻ ۾ آئي. بس, هڪڙي ٽولي اٺ وارو بندَ ڳولڻ ۾ لڳي ويئي, جنهن ۾ چار-پنج ماڻهو شريڪ هئا. هر هڪ ماڻهوءَ پنهنجي پنهنجي خيال, ڄاڻ, سمجهہ ۽ يادگيريءَ موجب نالا پئي ورتا. ٻي ٽولي ڪاٺ جي ڳولا ۾ مشغول تہ ٽئين, ذات جي ظاهر ڪرڻ لاءِ پاڻ پتوڙي رهي هئي, اتڪل ويهاري کن ماڻهن انهيءَ شغل وشغف ۾ ڀاڱ ورتو. هر هڪ کي ڪن ڏيئي ساڳئي وقت ٻڌڻ بہ ڪا سولي ڳالهہ ناهي. ڳجهارت جو دستور آهي. تہ ڪنهن بند جو نالو ونجي ويو. يا ان نالي جهڙو هم آواز لفظ ٻيو ڪو چئي ويو, تڏهن بہ ڳجهارت ختم سمجهڻ گهرجي. اهڙي پختائي رکڻ لاءِ دماغ کپي. ائين بہ نہ ٿئي جيئن ڪو ماڻهو گهربل نالو وني وڃي, ٻڌندڙ جي ڌيان ۾ ئي نہ اچي. جيڪڏهن ائين ٿيو تہ اها ڪاريگر لاءِ عيب پري ڳالهہ ٿيندي.

نيٺ ڳجهارت جو ڳجهہ وڃي لڌائون. هڪڙو جوان اُٺن جا قسم ۽ عضوا ڳوليندي ڳوليندي, اٺ جو ٽارون چئي ويو ۽ ڳجهارت " واهہ واهہ" ٿي ويئي! چيائونس تہ " هاٽي ڪولي ٻڌاءِ" . چيائين تہ "اُٺ جو ٽارون, ڪاٺ جي ڏَڪِ يا ڏاڪَ, ۽ ذات جي لنگهُي." سيئي اسم ڳنڍي. يڪو جملو هن ريت ٺهي ويو: " جت ٽارو تي ڏڪيا, اُتان آءُ لنگهي ٽِي!" سهٽي پنهنجي ساهڙين کي چئي رهي آهي تہ "ميهار جي محبت مون تي اهڙي غالب آهي,

جو سندس لاءِ اهڙي ڏکئي وقت، جڏهن درياءَ ۾ ترندڙ ماڻهو درياءَ جي دهشت کان ڏکيا ٿي، تڏهن بہ آءُ اتان لنگهي ويس.

پوءِ تہ اچي ڳجهارت جي پرٿ پرتان شروع ٿي. هر ڪو واري سان چوندو ٿي ويو. ڳجهارتون بہ سپ سرائتيون. بيسري ڳجهارت غلط سمجهي ويندي آهي. تنهنڪري اهڙي ڳجهارت پيش ڪانہ ڪن. سُروزي ويچارو منهن مونن ۾ پايو ماٺ ڪيو وېٺو هو تنهن کان بہ سَنو ڪين ٿيو پڙڪو ڪائي اٿيو. چيائين تہ " ڪچهريءَ ۾ چپاتن جي چيلهہ هميشہ ننڍ نهوڙي، تنهنڪري منهنجي بہ ٻڌي چڏيو." اتي تہ واڳو وات ڦاڙيو ويٺا هئا، تن لاءِ جيڪي ٿي آيو سو ٿورو. وهاڻن تي ويهي، ڪانيون ڪڍيو ويٺا هئا، ۽ جي ٽڪا ٿي تہ اِرڪ پر ليٽيا ٿي. مطلب تہ پاسو سانهي، وري اُٿيا ٿي. چيائون تہ "ادا، تون بہ ٻڌائي ڇڏ." سروزيءَ کنگهڪار ڪري چيو تہ:

"وکر جنين سان هوم سي ويا ڪانيءَ ڪوهيارا، ڪپڙي اولارا، ريچ نہ پيس تن جي."

جيئن تہ هن ڳجهارت ۾ لفظ ڪوهيارو اڳيئي استعمال ٿيل آهي، تنهنڪري سر سمجهڻ لاءِ جهوتُن ڪائڻ جو ڪو ضرور ڪونہ هو. "ڪوهيارو" معنيٰ " پنهون" تنهنڪري ڳجهارت سسئي ۽ پنهونءَ جي سُر ۾ سمجهجي. ڳجهارت جا چار بند آهن. (1) وکر، (2) ڪاني، (3) ڪپڙو (4) ريچ. دستور موجب سيڪو هڪ-هڪ بند وني ڳوليندو ويو. گهٽن ڪنئي چپر بہ ڪچيو وجي. ڳوليندي وجي مٿان پيس نيٺ ڳجهارت پڳي. هڪڙو بند پڳو تہ سڄي ڳجهارت ڇٽي.

ڳجهارت کي وڏيڪ پائدار ڪرڻ لاءِ. سالڪ جا منجهس لِڪَ رکن ٿا. سا هيءَ آهي: ٻـ اسم ساڳيءَ معنيٰ وارا جيڪڏهن گهربل آهن تـ انهن مان اهو اسم ڪارائتو سمجهبو جنهن سان ڳجهارت جو تعلق هوندو. مثلاً ڪِڙڪي معنيٰ دَري. پر جيڪڏهن ڳجهارت ۾ ڪِڙِ ڪِي لفظ گهربل آهن تـ دري ڇوڙ سان ڳجهارت ڪانـ پڇندي.

سروزيءَ جي ڳجهارت ڪاٺ جي ڪڙڪي ڇوڙ سان ختم ٿي ويئي، تنهنڪري ڪٽي پڌري ڪيائين. (1) وَکر جو ڪنڙو (2) ڪاٺيءَ جي ڪِڙڪي (3) ڪپڙي جي لينگ. ليڙ يا اگري (4) رڇ جو طبّاخ. "طبّاخ" عربي ٻوليءَ جو لفظ آهي، جنهن جي معنيٰ آهي "بورچي". سنڌي ٻوليءَ ۾ تکر جي وڏي ٽالهه کي بـ طبّاخ چون، جنهن ۾ بورچي اَتو ڳوهيندا آهن. جڏهن سيئي بند ظاهر ٿيا، تڏهن سيني کيٰ گڏي منجهائن هڪ غير موزون، پر بامعنيٰ ۽ آوازن تي پورو شعر چئي ويو. جو هن ريت هو: " ڪَنَ رَسُ جنين سان هوم، سي ويا ڪڙڪي ڪوهيارا. لينگين اولارا. طبع نـ پيس تن جي."

سسئي تي چوي تـ هن سان منهنجي من جو ٻانڌاڻ هو سي ڪوهيارا لڪي ڇپي هليا ويا. آءُ ان جي ڏک ۾ پنهجي ڪپڙن کي ڦاڙي چيري لينگون ڪري ڇڏينديس. مون کي اهو بـ ارمان آهي، جو آءُ جتن جي طبعيت تي پئجي ڪين سگهيس. جيڪڏهن مون کي هن جي انهيءَ ڇوراٽيءَ طبع جي خبر پئجي وڃي ها، تـ هوند ائين رهجي نـ وڃان ها."

آخر مهمان جي ڳُڙَ پرکڻ لاءِ ڪيس اشارو ڪيائون. ڇي ، ڪوئي خالي سڪٽا نهين. سيڪي اندر لعل. مهمان جنهن وٽ اچي ميڙو متو هو سو بـ ڪو وڏو وينجهار ۽ جهانديدو ماڻهو هو. "

ياران بي جهرمر لائي، ميڏا روح به نه رهيا." اُن جي مصداق، هن جوان ڪان به سنو ڪين ٿيو. چيائن ته "هڪڙي هتان به اچيوَ ٿي". سيني چيو پلي ڪري اچي.

مهمان ڪچهريءَ ڏي منهن ڦيري، اوچي ڳاٽ هڪ ڳجهارت هن ريت ڏني: نالن ۾ نرنائن ڪان آيس مان ته ڪالَ، ميان!

نالن ۾ نرنائن لاءِ منهنجو جيءُ سڪي ٿو جال، ميان!

مٽيو به هيس نال ميان! پر نالن ڪٽي نانءُ ڪئي آهيان.

مهمان، ڳجهارت ڏيئي، ماٺ ڪري ويهي رهيو. جوان ڳجهه ڳولڻ ۾ جنبي ويا. مهمان ٿيو ڏاريو سو ڪٽي ڪُرا انهيءَ طعنيَ ته هيڪاري ماريا. جيڪو زور هئن، سو هنيائون. نيٺ وڃي ڳجهارت پڳائون. ڳجهارت ۾ جي سالڪ لڪون ڪيون هيون، سي هن ريت پڌريون ٿيون:

نالن ـ ڪرڙن.نرنائن ـ ڪنڊن

نالن ـ مينهن وساين.نرنائن ـ منگهن.

مٽيو – لعل.نال – لِڱَ.

نالن – قيدن (قادن).نانءُ – ڪارو.

(نوٽ: ڪرڙ، ڪنڊا، منگها وغيره ماڻهن جا نالا به آهن.)

جڏهن ڳجهارت جا بند ظاهر ٿيا، تڏهن سڄي ڳجهارت هڪ نئون روپ وٺي نروار ٿي.

ڪرڙن ۾ ڪنڊن ڪان آيس مان ته ڪالَ، ميان! مينهن وسي، منگها ٿيا، جن لئي جيءُ سڪي ٿو جالَ . ميان! لِڱَ به هيس لال، ميان! پر قيدن ڪٽي ڪارا ڪيا.

جڏهن هڪڙي "واه واه" ٿي ويئي، تڏهن چيائين تہ " اچيو ٿي ٻي." هاڻ گويا ڪچهريءَ جي نئين سين شروع ٿي. جيڪي اونجهَريا ٿي، سي بہ سجاڳ ٿيا. چيائين تہ :

ڏِنڊَ نرنانءَ کي نہ وٺي، جنهن جا وائن تي هٿيار، ميان!
نار نرنا سامٽي، جنهن کي مال جي ناهي پچار، ميان!
سڻ تون آڳي جا اختيار ميان! جو نالو وٺيو ٿي ذاتين کي.

ڳجهارت آئي. ۽ لقمو ٿي ويئي. سنئين سرائتي ڳجهارت ڪٿان ٿي سَٽ سهي؟ جنهن جا بند گهٽا، تنهن کي حل ڪرڻ ۾ ويرم ٿي ـَانہ لڳي. ڳجهارت جڏهن پڳي، تڏهن ڏٽيءَ هن ريت سچي پڌري ڪئي:

ڏِنڊَ = مانسروي. نرنا = عُمر. واءَ جي = هير.
هٿيار جا = قربان. نار = سهٽي. نرنا = ساهڙ.
مال جا = پوني. نالو = لاکو. ذات جو = اوڏ.

جڏهن بند سڀ بيان ٿي ويا، تڏهن سچي ڳجهارت هن نموني وڃي بيٺي:

ماُرئيءَ عُمَرُ نہ وٺي، هيرَ رانجهي تان ٻلهار ميان!
سهٽي ساهڙ سامهون. جنهَن جي پنيان ناهي پچار ميان!
سن تون آڳي جا اختيار، ميان! جولا کو وٺيو ٿي اوڏڻ کي.

(نوٽ: لاکي ڦلاڻيءَ نالي هڪ ڪڇ جو حاڪم ٿي گذريو آهي. هن تي لکپت جي رهاڪوءَ هر ميتيي اوڏ جي گود جي ڏيءَ عاشق ٿي پيئي هئي.)

هن ڳجهارت ۾ سالڪ عمر سومري تي ٺٺولي ڪئي آهي. چوڻ ٿو تہ : عمرُ مارئيءَ کي ٺٺو وٺي. ٻ ڏسو تہ هير، رانجهي تان

ٻلهار پئي تي. سهڻي بہ اهڙي ئي عورت هئي، جا ساهڙ جي سامهون سدائين پئي ويئي. الله جي قدرت! جو لاکي جهڙو ڪَڇَ جو حاڪم، اوڏڻ کي وٺيو. پر ماريءَ کي عمر سومرو سنڌ جو بادشاهہ، ڪين وٺي، سوڪين وٺيو!

آءٌ ڪچهريءَ جو رَسُ ٻڌندو رهيس. پر منهنجي اندر جا ڪشمڪش پيدا ٿي، تنهن منهنجي طبع ۾ عجيب انقلاب وجهي ڇڏيو. آءٌ انهيءَ وقت پنهنجن خيالن ۾ محو ٿي ويس ۽ ائين ٿي ڀانيم تہ ڪنهن نئين دنيا ۾ اچي پهتو آهيان. ڪچهريءَ ۾ ڇا هو؟ عجيب فلسفو ۽ عجيب شاعري، نج سنڌيءَ ۾ اهڙو پيچيدو ۽ ڳوڙهيءَ معنيٰ وارو شعر نہ اوهان ٻڌو هوندو ۽ نہ مون ئي سمجهيو هو. شعر ۾ اهڙو ڳجهہ رکي وجهڻ ڪا گهٽ ڪماليت ڪانهي. سنڌ جي سالڪن ۽ شاعرن کي جيڪڏهن ڳولي هٿ ڪبو سندن گوهرافشانيءَ کي جي صفحي ڪاغذ تي آڻي عوام جي اڳيان پيش ڪبو تہ آءٌ يقين سان چوان ٿو تہ دنيا جو ڪوبہ ملڪ ادب يا ساهت ۾ اسان سان ڪلهي جوسي ڪونہ ٿيندو. سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ سوين ڪوهستاني، دنيا ۾ هزارين اهڙا املهہ موتي گوشہ نشين آهن، جي نہ پنهنجي پڌرائي پسند ڪن ٿا، نہ ڪين ڪنهن پڌري ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. اوهين صرف چند منٽ متين ڳجهارتن تي ويچار ڪريو. پاڻيهي نتيجي تي اچو آءٌ تہ انهن اٽپڙهيلن جا اهڙا ٻول ٻڌي حيران ٿي ويس. ههڙي ڪيميا ائين مٽيءَ ۾ پيئي رهي، ڪلر کائي وڃيس! تنهن مان ڪهڙو سود؟ اهي رهن ٿا جهوپڙين ۾ ، ڳوٺن ۾ ۽ جهنگن ۾. اُتي وڃڻ لاءِ نہ موٽر ڪم اچي، نہ

گاڏي. پيرين پيادو سج جو سفر ڪبو. اهڙي تڪليف غريب گوارا ڪندا. باقي ساون ساڄن کي سمرتي ڪانہ ٿيندي. غريبن جي ٻڌي ڪير؟ اُنهن تي وسهي ڪير؟ جڏهن خوش آمد ملڪ کي کائي ويئي آهي تڏهن تہ اهڙا ملهائتا موتي بيقدرن آڏو اڇڻ کان عار پيا ڪن.

هيءَ بہ هڪ شاعري آهي، مگر کُهني. دانائي جا نڪتا آهن. پر اسان جي سمجهہ کان پري. اڄ بہ دنيا شاعرن کان خالي ڪانهي، پر اهڙو هڪڙو تہ مثال پيش ڪريو. اڳين ۾ پوين کي جاچي، پيٽي جيءَ اندر جهاتي پائي ڏسو تہ دنيا شاهراهہ ترقيءَ ڏي گامزن آهي. يا پويان پساهہ کٽي رهي آهي. ويچاري سنڌڙي، جنهن جي ڪڇ ۾ اها ڪوهستاني آبادي بہ آباد هئي، سا باب الاسلام سان گڏ دارالعلم والادب بہ هئي. پر اڄ ڇا آهي؟ هَنجهہَ هلي ويا ملڪ مان جاءِ جهلي زاغن.

مهمان ڪو مَ چورِ بَلا هو. جڏهن آيس جوجڪي، تڏهن وينجهارن جون وايُون ٿي وللييُون ٿي وييون. اهڙي تہ پلٽ پلٽيائين، جو ڪچهريءَ ۾ نئين روح ڦوڪجي ويو. ڪو وڃهو ئي ڪونہ وڃيس، سيني جون ڏندين آڱريون لڳي وييون. جيڪي نند جي گهومات ڪري اُونجهريا ٿي، جن کي رکي رکي ڏکيون اُباسيون ٿي آيون، سي هاٽي سجاڳ ٿي سرتيا ٿي پيا. بيٺن ۾ ڳجهارتن جي بوند برسي ويئي. هاٽي نئين هنر جو وارو آيو. جنهن جو نالو ئي "هنر" آهي؟ مهمان، سيني ڏي منهن واري، اَتمُ پري اوچي ڳاٽ ٿي چيو تہ هڪڙو هنر ٻڌو.

اَڙي چوَ اُنهن کي، جي ٻولهاڙيون آهين،
هنجهہَ چوَ انهن کي جي منگهن ۾ پائين،
توکي ڪانيرا ڏاهين، تون نيرڳي ڏين ٿو تن کي.

وڏيرا واڻڙا ٽي ويا! هيءَ ڳجهارت تہ ڪين آهي، جنهن جا بند ويهي ڳولين. هن کي چون هنر. تنهن کي اُهو پڇي. جو سربستو سمجهي. ٿوري مٿا ڪُٽ ڪرڻ بعد اجازت ڏنائونس تہ " ادا، انهيءَ واپار مان اجا اسان ڪونہ پرايو آهي. تنهنڪري ڏي ٻہ تون ۽ وٺ ٻہ تون."

مهمان هنن جو خيال لاهي، پاڻ هنر حل ڪرڻ لڳو. ٻڌايائين تہ هن نموني جي شعرن ۾ شاعر اصلي لفظن کان ٿورو ڦريل لفظ ڪم آڻي، پنهنجي شعر کي وڌيڪ ڳجهو ۽ اهميت وارو ڪندو آهي. وينجهار ڦريل لفظن کي ويچاري ۽ هوش هلائي اصلي مدعا تي ايندا آهن. انهيءَ مدعا جي مدنظر تي لفظن کي بيهاري، معني حاصل ڪندا آهن. هيءُ هنر عمر ۽ ماڻهپيءَ جي ڪشمڪش ۽ سوالن جوابن جو پوشيدو نقشو آهي. جنهن تي ٿورو ويچار ڪبو تہ ساري معما خود بخود کلي پوندي. تنهن کانپوءِ هنر کي يا ترتيب سمجهايو ويو ٿو:

آڙي، ٻولهاڙي، هنجهہ، منگهہ، ڪانير ۽ نيرڳي: اهي ڏار ڏار پکين جانالا آهن. سالڪن هنر جو راز ڳجهارت جي ڳجهہ کان ٿورو ڦيرائي، سولي نموني ۾ رکيو آهي.

ڳجهارت ۽ هنر ۾ تفاوت فقط هيءُ آهي: ڳجهارتن ۾ اسم بلڪل پوشيدا، پنهنجي مطلب لاءِ بيٺل، ۽ ڪم آيل آهن. انهن کي ظاهر ڪرڻ لاءِ تمام گهڻو خيال ۽ حافظو کپي. ڳجهارتي بندن ۾ آيل اسمن ۽ انهن جي پاڙن جو پورو پتو رکڻ ضروري

آهي. مذڪر ۽ مؤنث اسمن جي لحاظ سان، اهڙيءَ طرز ۾ مٿاڪٽ ڪرڻ فائدي واري ٿيندي. جا اصلي ڳجهه سان ويجهو تعلق رکڻ واري هوندي. مثلاً:

جيڪڏهن ڳجهارت ۾ (1) ڪَپڙو (2) ڪَپڙَ جو (3) ڪپڙ جي، لفظ ڪم آيل هوندا، ته اهي پنهنجي پنهنجي معنيٰ ۽ مطلب پنيان ڳولبا. جيڪڏهن صرف "ڪپڙ" لفظ ڳولڻو هوندو ته وينجهار ڪپڙ مان ڪنهن به ٺهيل شيءِ مثلاً: پٽڪو، ڪوٽ، سٿڻ وغيره جو نالو ڪونه نهاريندا. پر تاڪيو بافتو هرڪ وغيره نموني سان نالا وٺندا. اگر " ڪپڙ جو " لفظ ڪم آيل هوندو ته پوءِ هر ڪنهن انهيءَ شيءِ جو نالو وٺندا. جا ڪپڙ مان ٺهيل هوندي. جيئن شال. خميس (قميص). رومال وغيره. مؤنث جي حالت ۾ " ڪپڙ جي" لفظ هٿ ڪرڻ لاءِ، ڪپڙي جي ڪنهن به جنس مؤنث واري نالي لاءِ ڳولا ڪندا. جو پڻ ڪپڙي جو ڪو ڀاڱو يا حصو هوندو. جيئن ته ليڙ. ٻانڊاٽي، اگڙي وغيره. اهڙي ويچار رکڻ سان اُهي ئي ماڻهو ڳجهارتون ڳولي سگهندا. جن کي تمام گهڻي عام واقفيت هوندي ۽ تيز حافظو رکندڙ هوندا.

هنر جي ڳولا لاءِ حافظي جي گهٽ ۽ اعليٰ خيالن جي گهڻي ضرورت آهي. هنر ڳوليندڙ جو ڪم ٿيندو هنر ۾ ڪم آيل پيچيدن لفظن کي چُنڊي ڇاڻي، منجهائن اصلي سچن لفظن جي صورت ناهڻ. جهڙيءَ ريت مهمان پنهنجو هنر صاف ڪري ٻڌايو.

لفظ "آڙيءَ" مان ورتل لفظ "اڙي".

لفظ "ٻولهاڙيءَ" مان ورتل لَفظ "ٻول هارِي" يا "ٻول وارِي".

لفظ "هنجهہ" مان ورتل لفظ " هنج" معنيٰ " گودِ".

لفظ " منگهہ" مان ورتل لفظ " منگهہ" – بادگير.

لفظ "ڪانير" مان ورتل لفظ " ڪان+ ويرِ ـنشان چٽيندڙ.

لفظ " نيرگيءَ" مان ورتل لفظ " نير رنگ" – نيرو رنگ.

مارئي ٿي عمر سومري کي چوي تہ " اي عمر! تون 'اڙِي!' اُنهن کي چؤ، جيڪي توسان ٻولَ واريون آهن." اڙِي جو لفظ، نڪاح واري زال لاءِ صرف سندس مڙد ڪم آڻي سگهي ٿو. ٻيو ڪو بہ مڙد هن لاءِ اهو لفظ استعمال ڪري نٿو سگهي. اها حجت اٿاريندي، مارئي عمر کي چوي ٿي تہ "پنهنجين نڪاح ٻڌل زالن کي 'اڙِي' چؤ. جو تہ اُهي توسان ٻول ٻڌل آهن. هنج ۾ ويهڻ جي آچ بہ انهن کي ڪر، جيڪي تنهنجي محلاتن ۾ بادگيرن هيٺ رهن ٿيون يعني جيڪي راڻيون آهن. اي عمر! توکي شال بندوق جا ڪانَ ڏاهي ناس ڪن! تون اشراف عورتن، ۽ انهن جي شريف مائٽن کي، جو بدناميءَ جا نيرا ٽڪا ڏين ٿو؟" جڏهن اهڙو ڏُو معنيٰ شعر ماڻهن ٻڌو، تڏهن زور ڪيائونس تہ اجا بہ ڪي خدا جي ڏني مان ٻُڌاءِ . مهمان چيو تہ " ادا! منهنجي زبان ڪانہ ٿي گسَي. مون کي بہ آهي ويهي اُيارڻو. تنهنڪري يلي وِينا ٻڌو. "

هيءَ پَسي حيران ٿئين، ڏسي ڏونگر ۾

لاهي پَسين ها لِڱن تان، ڏسي ڏونگر ۾

ڏسي ڏونگر ۾ ، پوءِ چڙهي وئين، چانديو چوي.

هيءُ هنر اڳين کان گهڻو نرالو آهي. هتي صرف هڪ لفظ ڏونگر جي ۾ سڄي معنيٰ لِڪائي ويئي آهي. لفظ ڏونگر هر هڪ سٽ ۾ جدا جدا معنيٰ رکي ٿو. اهي مختلف معنيٰ وارا لفظ گڏجي، وري سڌي سنواٽيءَ معنيٰ وارو شعر پيش ڪن ٿا. جو

حقيقت تي مبني ۽ بامعنيٰ آهي. دراصل ڏونگر معنيٰ جبل آهي، پر هتي ڏونگر = ڏون+گَر. هاڻ ڏون = ٻه، ۽ "گر" مان مراد " گهر" جي ورتل آهي. سڄي لفظ جي معنيٰ ٿي: ٻه گهر.

مومل ٿي سوڍي کي چئي ته " هاءِ، افسوس! تون ٻه ماڻهو گهر ۾ ڏسي، حيران ٿي دهلجي وئين؟ تو جهڙي سور وير مرد جو اهو شان نہ هو. تون اسان جي لڱن تان لٿو لاهي، ڏسي، پوري پڪ تہ ڪرين ها، جڏهن تو کي شڪ پيو تہ مومل سان گڏ پيو ٻہ گهر ۾ ماڻهو آهي. پر تو ائين ڪين ڪيو. فقط ٻہ ماڻهو گهر ۾ ڏسي، سواءِ جاچ جاچ ڪرڻ جي، مَهريءَ تي چڙهي، هليو وئين!"

مومل ۽ راڻي جي قصي جي اوهان کي اڳيئيٰ سُڌ آهي تہ هو ڪيئن وڏُ وڙا هئا.

اجا وينا ئي هئاسون تہ وٺي هينئيون بيت ڏنائين:

تو نہَ پاري، سُومرا! سا پاري پَليتن،
ڪڏهن ٻُڌيسين ڪانہ ڪا پَٽَ تي پلتن،
آٽي چاڙهي سومرا! پٽي پليتن،
سانگيِ ماڻهو پَنَ چَرا، رات ٻہ پَليتَن،
جوڙيَ ڏنيئيِ جانِ ۾ ، هوند ٻہ پَليَتن،
اِهو پَهُ پَليتنَ، آڇيو عمر جام کي.

هيءُ هنر ٻہ مٿئين هنر وانگر هڪ لفظ " پَليتَنِ" جي ڦير گهير واري معنيٰ تي مدار رکي ٿو.

1. پَليتَن= پَلي تَن، تن پالي تاتي وڏي ڪئي.
2. پَٽَ تي پليتن =جي گهر ۾ اَن جي پَلي.
3. پَٽي پليتن = تن مَٽرنَ جي پَلي پَٽي.

4. رات بہ پليتن =رات بہ تن گذاري.
5. پليتن= پَليتي واري بندوق.
6. پليتن =پليد، بدنيت ماڻهن.

مائي عمر کي ٿي چوي تہ " اي عمر! تو مون کي پالي وڏو ڪين ڪيو آهي. مون کي منهنجن مائٽن ئي پاليو ۽ تاتيو آهي، تنهنڪري آءٌ انهن ئي سندِي آهيان. منهنجا مائٽ اهڙا تہ غريب آهن، جن وٽ ڪڏهن بہ اَن جي پَلي رکيل ڪانہ ڏٺم. هنن هميشہ مَنڙن ۽ چِڻَن جي پَلي پَتي آٽي چاڙهي، ۽ انهيءَ تي ويلو واريو. هو مال جي سانگي تي رهندڙ ڏوتي ماڻهو آهن، اج رات بہ هنن وٽن جي پنن يعني ڏُٺَ تي گذاري آهي. منهنجي مائٽن کي تنهنجي هن ڪُڌي ڪرتوت تي اهڙي تہ ڪاوڙ آهي، جو جيڏهن هو توکي ڏسن ها تہ هوند پَليتي واري بندوق تنهنجي جانِ ۾ هٽي ، تو کي پورو ڪن ها. تون جو پرڏيهان پنڌ ڪري، فقط مون مسڪين عورت کي کٽي آيو آهين، تنهن لاءِ آءٌ سمجهان ٿي تہ اهو ڏسُ تو کي ڪن پليد ۽ بدنيت ماڻهن ڏنو آهي."

آيو وارو چوٿين بيت جو.
وٺيا ويڙهيچَن، ماُرن مَنَهڙا،
اُني پاس اَڏيا آهن ماُرن مَنَهڙا،
ماُرن مَنَهڙا، ڏاريا سيِ ڏندن سان.

هتي بہ هڪ لفظ " مَنَهڙا" ۾ سڄي معنيٰ تڪيل آهي. هن شعر ۾ مارئيءَ پنهنجي مائٽن جي رهائش ۽ جسماني سينگار جو ذڪر ڪيو آهي. شاعر پنهنجي شعر ۾ " مَنهڙا" لفظ تي ايهام ڪري، شعر جو مطلب ۽ معنيٰ ڳجها رکيا آهن. هن شعر ۾ تي

دفعا "مَنهڙا" لفظ ڪم آندو اٿس، جو هر هڪ دفعي سان پنهنجي پنهنجي معنيٰ ٿو ڪڍي.

1. منهڙا معنيٰ مٿي جا وار . زالون وارن کي گهٽن ٿي نمونن سان ٺاهينديون آهن. ڪي چوٽي ڪريو ڇڏين، تہ ڪي ڳُلا ڇڏيو ڏين. ٿر ۽ ڪوهستان جي پاسي زالون وري وارن جون چڳُون چيري، مَنهڙا يا مينڊيا ٺاهين. انهيءَ ڪري " منهڙا" مان مراد " مٿي جي وارن" جي وٺبي.

2. مَنهڙا معنيٰ مَنهن، ڇَنا، ننڍڙا پَڪا.

3. مَنهڙا معنيٰ مانَ نُنهنڙا، يعني پنهنجا ننهن.

انهيءَ مان " مارُو مانُنهنڙا" معنيٰ " منهنجا مارُو پنهنجا ننهن".

مارئي پنهجي مائٽن کي ياد ڪريو چوي ٿي تہ " اڄ منهنجي مائٽن پنهنجي مٿي جا وار وٺي ٺاهي ۽ مَکي، انهن مان مينڊيا ٺاهيا آهن شايد هنن کي ڪا خوشي حاصل آهي. برسات وُٺي آهي، سو خوش ٿي، پاٽيءَ جي پر ۾ پنهنجا مَنهنَ منديا اٿن، يا پکا اڏيا اٿن. منهنجا مارُو غريب آهن. ايتريقدر جو هوُ پنهنجا ننهن بہ ڏندن سان ڇلي لاهيندا آهن.

وري بہ ڪا بس ٿئي! پلٽ هُئي، سا پئي پَلٽي.
عمرا اسان جي ڏيهہ ۾، جي هجن تلواريون،
ڪڏهن ڇڏنن ها ڪينڪي تنهنجون تلواريون،
هٽن ها هٿن سان تو کي تلواريون،
اِهي تلواريون، ماٽين هوُند ملير ۾.

مارئي ويچاريءَ عمر جتي قيد ۽ بند ۾ رهي ڏاڍا ڏوٽ ڏينهن ڏٺا گهڻيون ئي عمر کي آزيون نيزاريون ڪيائين. قادر جو قهر ياد ڏياريائين. پنهنجي بيڪسي ۽ بيوسي پيش ڪيائين. پر عمر تي اهڙو تہ اندّ جو پُوتُ سوار هو جنهن کي ڪا بہ ڪانہ دل سان لڳي. جڏهن مُور ڪَڪ تي، تڏهن " تنگ آيد بہ جنگ آيد" جي مثال، ڪيس ڊپ ڏيڻ لڳي. جَلَ ڪاوڙ جا جڏهن جيءَ ۾ لڳس، تڏهن دل جي بخار ڪيڻ لاءِ ڏند ڪرتي، ڪي جو ڪي چوڻ لڳي. شاعر هتي بيان ڪيو آهي تہ ڪيئن نہ مارئي، عَمر کي مخاطب تي، دليرانہ نموني سان، پڌري پٽ سچ چئي رهي آهي!

1ـ تلواريون = تل+ واريون يعني گهوڙيون، جن تي تَلَ پوندا آهن.

2ـ تلواريون = تَر + واريون يعني تنهنجي تَر يعني ڳوٺ ۾ رهندڙ يعني تنهنجي ذات واريون.

3ـ تلواريون = تلواريون. نالو هٿيار جو.

4ـ تلواريون = تلَ تِر + واريون يعني خال ۽ خط واريون خوبصورت زالون.

مارئي عمر کي چوي ٿي تہ " اي عمرا جيڪڏهن اسان جي ملڪ ۾ منهنجي مائٽن کي تلن واريون تکيون گهوڙيون هجن ها، تہ هوند هو تنهنجي ذات وارين کي ڪڏهن بہ ڪين ڇڏين ها. جيئن تون مون کي زوريءَ ڪٽي آيو آهي، تيئن هو منهنجي عيوضي تنهنجيون بہ ڪٽي وڃن ها. هو اڄ تنهنجي مٿان اهڙا ڏمريا وينا آهن، جو تون جي انهن جي سامهون ٿين، تہ هوند توکي پنهجن هٿن سان تلواريون بيهي هڻن. نہ فقط ايترو. پر تنهنجون

حسين ۽ جميل، خال ۽ خط واريون سومريون، منهنجي عيوض ڪٽي، وڃي ملير ۾ ماڻين ها."

جهَلَ جوان کي آئي ڪانہ ٿي. هڪ بيت پيو بہ هلائي ڏنائين.

اُتيو آڌيءَ رات جو، ٿي لتاڙي سيسر،
هٽيو ٻانهن، هلي وڃي، ٿي لتاڙي سيسر،
ڪاهيو پوي ڪنن ۾، ٿي لتاڙي سيسر،
لتاڙي سيسر، جي ميهر وڏا مُنهين ٿي.

شاعر هتي سُهڻيءَ کي ياد ڪيو آهي. سُهڻيءَ جي سڪ جو بيان سيني شاعرن وڏي چاهہ سان ڪيو آهي. سهڻي پنهنجو فرض وڏيءَ همت سان پورو ڪندي هئي. هڪ ضعيف زال لاءِ اهو تمام مشڪل ڪم آهي تہ آڌيءَ رتِ جو ساوڻ خواهہ سياري، اُوتڙان تَڙ ڪري، گهڙو ڪڇي، گهڙي پوي. درياءَ جو پيٽ بي انت آهي. ڪنهن کي بہ ڪل ڪانهي تہ اُن جي اندر ۾ ڪهڙا پوائتا جانور پيا تڙڳن. درياءَ جي دهشت کان مرد مونجهاري ۾ پئجيو وڃن. هت تہ هڪ ڪمزور ۽ هيٺي حال عورت جو ڪم هو. پنهنجي ڪُڙم قبيلي واري هئي، ميهر سان سندس محبت سُڌَ عالم آشڪار هئي. مائٽن جي مٿس چونڪي، اڳيان دريائي دَرندن جو خوف. ميهر سان ٻولن ٻڌي هئي. ايتري ڪشمڪش هڪ نفيس دل برداشت ڪري. سا ڳالهہ اعتبار ۾ اچي نٿي سگهي، پر سهڻيءَ سيني جي دلين تان اهو شڪ دور ڪري ڇڏيو ۽ ثابت ڪري ڏيکاريو تہ جن کي سچي سڪ آهي، تن لاءِ آسان آهي: ساهہ جو ڊپ، ڪاري رات، ڪُنن جا ڪڙڪاٽ، درياءَ جي دهشت ۽ ٻنڌ پري. اهي سڀ مشڪلاتون مُنهن ۾ هيس، پر دل

ڪانہ دَهليس. منجهائن هڪ بہ سُهڻيءَ جي سڪَ ۾ رڪاوٽ ڪانہ وڌيَ. هوءَ تہ ويران وير وڏَ هئي، شاعرن وڏي چاهہ سان سُهڻي ڳائي آهي. هتي بہ سندس دليري ۽ سچي محبت جو ذڪر ڪيو ويو آهي. " سيسر" لفظ ۾ ٺئي پيد پريل آهي. جو هن ريت ڦرندو گهرندو پنهنجي سَچي مطلب واري جاءِ وٺندو ويو آهي.

1_ سيسر= سي =اُهي + سي= ماڻهن جا مٿا.

2_ سيسر= پاڻيءَ جي ازدها جو نالو.

3_ سيسر = سي= اُهي + سر= نالو گاهہ جو.

4_ سيسر = سي= اُهي + سر =ڳجهيون (ڳالهيون).

شاعر سُهڻيءَ جي سڪَ جو بيان هن ريت ٿو ڪري تہ سُهڻي آڌيءَ رات جو جڏهَن گهر جا ياتي سڀ سُتل هئا، تڏهن اُنهن جي مٿن ڪان ڦري، گويا انهن جا سَر لتاڙي، پاهر نڪري ٿي ويئي. جڏهن درياءَ جي ڪناري تي پهتيَ ٿي، تڏهن سيسرن جهڙا خوفناڪ جانور بہ لتاڙي ٿي ويئي. اهي ٻئي منزلون جڏهن جهاڳي پار ٿي پيئي، تڏهن بيخوف ٿي ، ٻيلن ۽ جهنگن جا سَر، جي درياءَ جي ڪناري سان جام ٿيندا آهن، سي بہ لتاڙيو ٻانهن لوڏيندي هلي ٿي ويئي. سُهڻي جڏهن ميهر ڏانهن ويئي ٿي، تڏهن رات جي تاريڪي ، دريائي جانورن جو خوف، ۽ ٻيلن جي ڪنڊن، ڪانئين ۽ گاهہ جي ٻُورن ٻُوٽن جي هن ڪي ڪابہ پرواهہ ڪانہ هئي، ڇو تہ هوءَ اُهي ڳالهيون پنهجي اندر ۾ اوريندي ٿي ويئي، جيڪي ميهر سندس من تي وڌيون هيون.

اهو هڪ فطرتي امر آهيَ تہ ڪوبہ ماڻهو جيڪڏهن ڪي ڪجهہ پنهنجي اندر ۾ اوريندو ۽ پنڌ ڪندو ويندو تہ پنڌ جي

ڪل ڪانه پونديس. جو پنهنجي ڏِنِ ۾ هوندو تنهن کي خوف ۽ تَڪَ جي ڪل ڪانه پوندي. اهڙيءَ ريت سُهٽيءَ کي به سڄيءَ رات جي ڏکن ڏاکڙن ۾ صرف به ڳالهيون ياد پيون ٿي: هڪ گهر، ٻيو ميهر . وچ واري منزل تہ ڇڻ هئي ڪانه. جيڪڏهن هئي تہ ان کي ميهر جي محبت لَڪايو ڪين ٿي.

مهمان ڪچهريءَ کي چڱو وندرايو ويٺو هو تہ اوچتو ڪُڪڙ ٻانگ ڏني. چيائون تہ "اُٿو، سَهائو ٿي ويو." ڪچهري خير خوبيءَ سان برخواست ٿي. سيڪو ويو گهرو گهر. آرام ڪرڻ لاءِ تہ باقي وقت بچيو ئي ڪونہ. سيئي هئا مالدار، وجي مال جي ميڙيائي ۾ لڳا. اسين بہ مهمان پَرَچَ تي پئي رهياسين. اُهائي مهل هئي تہ مانيءَ تي چاڻو مکڻ جو رکي، بہ وٽا مهيءَ جا ڀري، ڪٽي آيا. ماني کائي، هر ڪنهن ورتو پنهنجو رستو. مهمان جي ٿهل ٽکور، جهڙو مرد دل کولي ڪن. تهڙو ئي زالون. زالون تہ مردن کان بہ وڌيڪ نالي واريون آهن.

ڪوهستاني زالون سمجهنديون آهن تہ مرد جي غير حاضريءَ ۾ مهمان جي خاطر تواضع ڪرڻ سان پنهنجي مرد جو ئي ناموس وڌائڻو آهي. شهري زالن کي جيئن نئين نئين فئشن اختيار ڪرڻ جو شوق ٿئي، نت ست سان گهمڻ ۾ فخر ٿئي، ۽ ڌارين مردن سان هينڊشيڪ ڪرڻ پنهنجي لاءِ نيڪ تهذيب سمجهڻ جو سبب ٿئي، تيئن ڪوهستاني زالن کي وري سادگيءَ مان اچي مزو. اوچيءَ اوچَ تي نفرت ٿئين. مرد جي تڏي سرهي ڪرڻ لاءِ فخر ٿئين. وڏي خوبي منجهن اها آهي، جو مهمان ڪنهن بہ وقت آيو تہ طعام تيار. آڏيءَ مانجهيءَ جوخيال ڪونہ ڪن. نڪي ڪوسي تڏي ڏسن. شهري قانون اتي ڪونهي. يعني

تہ " مهمان مهل سر آيو تہ ڪارائبو نہ تہ ٻَل پيو ٻاتون ڪائي. " هو مهمان کي بکيو ترسائڻ پاڻ لاءِ عيب سمجهن. خبرن ڇارن پڇڻ کان اڳ ، مهمان کان مانيءَ پاڻيءَ جي پڇا ڪن. هنن کي خاطري آهي تہ رڳو حڪم ڪرڻ جي دير ٽيندي، جنهن وُقت حڪم ڪبو اُن وقت ماني تيار . اهڙو جواب گهران ڪڏهن ڪين ملندو تہ " هن وقت اوير ٿي ويئي آهي، ڪير دونهان جهپيندو؟ نوڪرياڻي ڪانهي، ڪير ننڍ ڦٽائيندو؟" " اويرو مهمان، پٽائي پاڻ " وارو مثال هنن وٽ ڪونهي. اهڙي محتاجي ۽ بيوسي مغربي تهذيب جي شيدائي شهرين کي پلءِ پيئي آهي. تہ هو انهيءَ عيب کان آجا آهن.

بيماري ۽ علاج

ڪل نفس ذائقة الموت. يعني تہ دم دم ۾ پساهہ بساهہ موت چڪائيندڙ آهن. جو نڪر ٿيو آهي، سو ضرور پَڄندو . جو ڄَميو آهي، سو ضرور مرندو. مرڻ ناهي ميٺو پرٽو ناهي گار. سڀ ڪنهن کي موت جو چسڪو چکڻو آهي. پر ڪُوڙيءَ دنيا جو واءُ سيڪو پيو گهري تہ چار ڏينهن وڏيڪ ٽڳان ۽ ڇُڳان.

هڪ تندرستي هزار نعمت. جڏائيءَ کان جاڏائيءَ ۾ مزو سرير سگهو تہ سنسار سگهو جيءُ جڏو تہ جهان ئي جڏو. کائڻ پيئڻ، گهمڻ گهتڻ جو مزو بہ چاقائيءَ ۾. جڏهن چڱيلائي اهڙي چڱي آهي، تڏهن ضروري آهي تہ ان جو احتياط بہ ڪيو وڃي، جابلو جوان صحت جي سلامتيءَ لاءِ کهڙو تا جتن ڪن؟ جيڪڏهن ڊاڪٽرن سان انهيءَ جو ذڪر ڪجي، تہ هوند هڪدم فتويٰ ڏين تہ اُهي ئي ماٺهو چوويهن ڪلاڪن جي اندر وڃي سرڳواسي ٿيندا، مگر قدرت جو نظام. کهڙي مجال جو نڪتہ چيني ڪئي وڃي، اَچن ۽ اوچن ۾ ترِ جو تفاوت ڪونهي. ميرا ۽ ملوڪ هن جي نظر ۾ هڪ. شاهہ ۽ گدا جو سنڌوئي ڪونهي. جو جتي، سو تتي ئي خوش، امير ۽ اُمراء سيجن تي، غريب غربا سيلهن تي، هڪجهڙي ننڊ ڪن ۽ سيني لاءِ پوري وقت تي اُيري ۽ لهي، وسي ۽ اوڪاٽي. هڪڙا ڊنگهر جي ڊار بيا محلن منجهہ محفوظ. جسماني طاقت ۽ دل جي همت اچا بہ هُنن ۾ سرس.

موت ۽ حياتي، ڏک ۽ سک، عزت ۽ ذلت جڏهن سڀ سندس وس آهي، تڏهن سيڪو لکيو لهندو. " وتُعِزّمن تشاءُ وَتُذلُّ مَن تَشاءُ" يعني اي ڏڻي! جنهن کي وڻئي، تنهن کي عزت وارو ڪرين، ۽ جنهن کي وڻئي، تنهن کي بيعزت ڪرين. لکيو منجهه نراڙ قلم ڪياڙيءَ نه وهي. ائين چوڻ ته عيش ونشاط واري زندگيءَ کي وڏيڪ جتاءُ آهي، ڏکن ڏولائن واري حياتي هڪدم ختم ٿيو وڃي، منهنجي خيال ۾ گناهه پرٽو آهي. اوهان درياءَ جي ڪناري تي ملاحن جا ٻار ڍنگهر جي ڍار تي غريبن جا ڇاوا، آرهڙ توڙي سياري ڏنا هوندا. اتن ڪو لڱن تي لٽو ؟ اڃا به ٻاهرين دنيا وڃي ڏسو سارو ڪٽنب نيم برهنه. ناهي گندي، ناهي سيءُ. جبل ، لاڙ ڪان، سياري ۾ سخت سرد، ۽ اونهاري ۾ وڏيڪ گرم. جبل اهڪو ۽ اٿائو آڏ ترڇا آهڙا ڏونگر کي ڏاڪا. نه منجهس ويڄ نه طبيب، تڏهن به ماڻهو وڏيڪ تندرست. شهري، بازاري چٽي جا عادي، تنهنڪري هڪ نه ٻئي مرض ۾ پيتا پيا آهن. غريبن کي ملي پورو پنو ۽ ڇڊو پاڊو . رُکي ۽ سُڪيءَ تي پيا گذارين. گهٽيءَ گهرج کي ٿورو آڇين، تنهنڪري هاضمي تي بوجو گهٽ. آبهوا صاف ۽ سني، کير ۽ گيهه نِڄ. جبلن جي لهه-چڙهه سندن لاءِ مڪمل ورزش. هاٿي ٻڌايو ته ڇو روڳ پرائي؟ جهنگ جو ڏُٿُ، جنهن جي رس مان نهي ماکي، جا ستن مرضن تي پوي. اهڙي ڏُٿُ واپرائڻ مان ڪنهن به خرابي ٿيڻ جو امڪان ڪانهي، سدائين خوش گذارين. ائين هروڀرو ڪونهي ته سدائين نرويا ۽ نمرا آهن، بيمار به ٿين ٿا. مگر شهرين کان گهٽ. گرميءَ ۾ اُساڄي پوڻ، جهولي جي جهڙپ لڳڻ، سرديءَ ۾ پاسو جهلجڻ، ڪچي ڦڪي

ڪائڻ ڪري وهاتجي پوڻ ۽ ڏڪ لڳڻ ڪري ڦتجي پوڻ، اهڙا ڪيس البت گهٽا ٿيندا آهن. پيون بہ ڪي هلڪيون بيماريون ڪين ٿين، تن جا ويچ پاڻ آهن، سياري ۾ نمونيا گهٽي ٿئين، ڇو تہ ايترو اوچڻ ڪتان آٽين، جو سيئي پاڻ ڍڪين!

(1) اُس ساڙيي کي ٿڌي پاڻيءَ ۾ وهنجاري، آمريءَ ۽ ڪنڊُ جو شربت پيارين، تہ نئون نمرو.

(2) وهاتيي يا پتائتي کي گيهہ ڍڪ پرائي، مٿان ڪتاڻ ڪارائين، تہ اوچلا ڪريو پٽ چنديو چڏي.

(3) نمونيا يا پاسي جهلجڻ واري کي نڪي لائين پَلستر، ۽ نڪو لڳائين جاڙَ جو تيل. ڪُڪڙ جا چُوزا چلي، پاسن تي ٻڌي، مٿان پاهي ڪل چاڙهي چڏين. انهن شين ۾ ايتري تہ گرمي آهي، جو لڳل ڦڦڙ ازخود آجو ٿيو پوي. جيڪڏهن ڪو غريب آهي، ۽ وٽس ڪَلَ هٿ ڪرڻ جي پهچ ڪانهي، تہ پوءِ پاهو يعني ردن جو پاڻ گرم ڪري، اُن جون تتاڪون ڏين يا زمين تي باهہ ٻاري، گرم رک تي بيمار کي سمهارين، تہ چٽيو پوي. هنن وٽ پنهنجو پَلستر بہ آهي، ٻاجهريءَ جي اٽي جو ڏريو رڌي، پاسن تي ٻڌيو چڏين تہ سُڌ پُڌ ولائتي پلستر جو ڪم ڏئي.

(4) شهري ماڻهن جو آخري علاج آپريشن، يا سول اسپتال ٿائين وڃڻ آهي. پر جابلو ماڻهن جو علاج آهي " ڪل وجهڻ" . جي اُن مان نہ چٽو تہ بيمار مان اُميدون لاهي، الله ۾ آسرو رکي ويهي رهندا. سياري ۾ پاهي، ۽ اونهاري ۾ ٻاڪري ڪل وجهن. ٻاڪري ڪل ۾ خاص ڪري نيري ٻڪريءَ جي ڪل وڏيڪ مجرب ۽ مفيد سمجهن. ڊاڪٽرن ۾ " اصل ايمان ڪونہ ڄمين. البت ويڄن تي اعتبار رکن.

ڊاڪٽرن ۽ ويڄن کان وڌ ويساهه آهي. پوڻ جي ڏمال تي. بيمار تي ڏمال نه ڪرايائون ته ڇڻ بيمار لاءِ ڪجهه به نه ڪيائون.

جابلو ملڪن ۾ زهريلا نانگ ... ام تين. جهڙو رنگ پٿرن جو تهڙو جسم نانگن جو. ڏسڻ ۾ ئي ڪين اچن. اتفاق سان ڪو منجهانئن ڪکجي پيو ته يڪدم ترت علاج ڪندس: ڏنگ واريءَ جاءِ کان تورو مٿي. سخت ٻڌي.ڏنگيل جاءِ کي ڪپ سان چيھ ڏيئي، رت ۽ زهر ڪڍيو وٺن. جيڪڏهن خاطري ڪانه تئين ته زهر نڪتو آهي، ته پوءِ زخم تي سڱي هٽي، ڇُوسي، زهر ڪڍيو ڇڏين. زهر بي اثر ٿئي، تنهن لاءِ ڪکيل کي گيهه جا ڍُڪ پيارائين. ان کي اوڇلا ۽ اُلٽيون ڪرائين. ڏنگيل عضوي کي اوجهه ۾ وجهي، ڪجهه وقت ڇڏي ڏين. ... ڪرڻ سان زخم مان رت جاري ٿيندو آهي. جنهن مان گڏ زهر به نڪريو وڃي. اوڏ_ ڇڪ ۾ ڪو پاڙهيتي وارو سُجهندو هوندن، ته نهه ٿهه ان کي گهرائي رٺن. پاڙهوملين ته آتٽ آين، ان کي سول سرجن کان به ڪارائتو ڄاڻن. اونهي خواهه مٿاچري گهاءَ جو علاج به پاڻ ڪن. ملڪ ۾ هتيارن جي جهل پل ڪانهي، سيڪو لانچيو پيو گهمي. توريءَ گهٽي ڳالهه تان تلوار مياڻ مان ڪڍيو ... باهر. اونهي زخم اندر پن جو شيرو . ناس ۽ سرمو وجهن. ٻَن جو شيرو ۽ ناس، زخم کي سڪائي، رت بند ڪريو ڇڏي. سُرمو صرف زخم کي ٿڌي ڪرڻ جو ڪم ڏئي. هلڪي ڦٽ تي هيڊ ۽ تيل ملائي لڳائين ته نَسُون کليو پون ۽ رت جو دؤرو جاري ٿيو پوي. جنهن کي فقط ٻاهرين مار ملي، ۽ بدن جها ڳوڙجي پويس، تنهن کي ڪنيءَ جو پڪل اٽو ۽ گيهه گڏي پيارين. جيڪڏهن وات ۽

نڪ مان رت ايندو هوندس ته بيهي ويندس. اهڙي ماڻهوءَ کي ڪلَ ته اوّل چاڙهين. ڪلَ به پنهنجي گرمائش ڪري، نسون ڪولي وجهي ٿي، ۽ جميل رت وري به دؤرو ڪرڻ شروع ڪري ٿو. انهيءَ ڪري آرام اچيو وڃي.

بندَ سنڌَ جو مڙڻ ۽ هڏي جو ڀڄڻ، اُتي عام ڳالهه آهي. ڇو ته جبلن جي لهڻ چڙهڻ ڪري پير ترڪي ڪرڻ جو گهڻو امڪان رهي ٿو. اهڙيءَ حالت ۾ پنهنجو علاج پاڻ ڪن. انساني عضوو ته ٺهيو پر چوپائي جانور جي اعضا بندي به اهڙي ڪن جو ڏسڻ وارا حيران ٿيو وڃن!

زمين ۽ آسمان جي وچ ۾ جيڪا قدرت جي مخلوقات آهي، سا سڀ هڪبئي جي مدد، آڌار ۽ ڪم لاءِ خلقي ويئي آهي. سڀ وَڻون هڪبئي جي ڪم اچن ٿيون، هر چيز انساني فائدي لاءِ آهي. جنهن شيءِ کي اسين بيڪار سمجهون ٿا، جنهن مان عمر ڀر اسان ڪو ڪم نه ورتو آهي، سا شيءِ تحقيق اسان جي فائدي لاءِ خلقي ويئي آهي، پوءِ جيڪڏهن اسان اُن مان ڪو ڪم نه ورتو ته اُها اسان جي ناداني آهي. اسان کي حڪيم خواهه ڊاڪٽر ۽ ٻيا ڪاريگر يا ٽوٽڪائي، هر چيز ٺاهي ٺپي تيار ڪري آڻيو ڏين ٿا، تنهنڪري انهن جي اصليت معلوم ڪرڻ لاءِ اسان کي ڪو ويچار ڪونه ٿو ٿئي. جهنگ جي ٻوٽي، مفت هٿ ڪري، روايت رواني ڪئي وڃي ٿي. انهيءَ مان جيڪا ولايتي دوا ٺهيو اچي، اُن لاءِ هڪ ٻاٽليءَ تي ڏهه رپيا به اسين خوشيءَ سان ڏيون ٿا. اسان کي جيڪڏهن انهن ٻوٽين مان دوا تيار ڪرڻ جي تربيت ايندي هجي، ته هوند بنا پئسي وڏين بيمارين جو علاج

ڪري سگهون. ڪوهستاني علائقي ۾ ڊاڪٽر يا حڪيم ڪين آهي، صرف ڪي ٽوٽڪائي هوندا آهن. تنهنڪري انهن کي سيڪا ضرورت پاڻ پوري ڪرڻي پوندي آهي. جهنگ جون ٻوٽيون، جي حڪمت سان ڀرپور آهن، انهن کي ٻجاچي ۽ آزمائي، هنن پاڻ وٽ مجرب نسخا رکيا آهن. ڪنهن به بيماريءَ جي علاج لاءِ ڏسُ پڇبو تہ تمام سستو ۽ سٺائو ڏسُ ڏيندا. انهيءَ ڏسَ تي عمل ڪرڻ سان سچ پچ ماٺهو ڊاڪٽرن جي موتمار فين کان بچيو پون، ۽ فائدو بہ پوين. انساني جسم ۾ جيڪي بيماريون ٿين ٿيون، تن مان ڪي يا سيئي هنن کي بہ ضرور ٿينديون هونديون، پر هو ۔ هڪ بيماريءَ جو علاج پاڻ ڪن، جنهن لاءِ نہ خرچين ڏوڪڙ ۽ نہ وڃائين وقت. گهڻو ڪري سيڪا سٽا وٽن موجود هوندي، نہ تہ بہ، گهر کان ٻاهر نڪتا تہ دوا تيار. جهڙو ڪن ماٺهوءَ جو علاج، تهڙو مال جو.

چوپائي مال جي بيماري ۽ علاج

چوپايو مال بہ ساهدار وَٿ آهي. بيماريءَ انهيءَ کي بہ ٿئي. گرميءَ سرديءَ جو اثر ان تي بہ ظاهر ٿئي، مگر هو وينجهارَ پنهنجي حڪمت عمليءَ ۽ دانشمنديءَ سان بيزبان جانورن جو بہ علاج اهڙو ئي سولو ڪن، جهڙو مريض انسان جو.

جيڪڏهن ڪنهن جانور جي پيٽ ۾ ڦُرمري وجي، تہ ان کي يڪدم هنجهُو واهو ڳڙ ۽ جاڻ گڏي، گهوٽي پيارين تہ ڦُر يڪدم ڪريو پوي. هنجهو ۽ واهو جي ملي نہ سگهيا، تہ ڳاڱيءَ جي پاڙ ڳڙ ۽ جاڻ گڏي، گهوٽي پيارين. اهي شيون هر ڪنهن ياڳئي وٽ هڪيون حاضر هونديون آهن. ڏڪ لڳڻ ڪري، يا هڪٻئي کي اُڪلون هڻڻ ڪري، چوپائي مال کي ڇيڄ ٿي پوندا آهن، يعني پيٽ جي عضون مان ڪو عضوو ڇڄي پوندو آهي. اهڙي بيمار جانور کي ڦٽڪي ۽ تازو کير گڏي پيارين تہ تندرست ٿيو پوي.

اوڳهَر جي مرض ۾ مال جو اوهُ سُڄي پوندو آهي. ۽ منجهانئسَ کير جي بدران پاڻي پيو ايندو آهي. تنهن لاءِ ميٺ مهٽي، شيردان تي مکي چڏين، ۽ پيرن تي تتاڪون ڏين.

خاص ڪري ٻڪرين کي هڪ زڪام جهڙي بيماري ٿيندي آهي، جنهن کي پرسينٽ سڏين. انهيءَ بيماريءَ ۾ ٻڪرين جو نڪ وهندو آهي. ۽ انهيءَ ريزش ڪري ڇاتي بند ٿي پوندي اٿن، جنهنڪري ڇَرُ ۽ پيٽڻ بہ ڇڏي ڏين. انهن کي ڪارو تماڪ اڳڙيءَ

۾ ٻڌي، ساري رات پاڻيءَ ۾ پسائي، صبح جو تيل سان ملائي نَڪَ ۾ وجهن. ائين ڪرڻ سان ٻڪرين کي ڇڪون اچن، ۽ ڇاتي ڪليئو پوين، ڪنهن بہ چوپائي جانور کي جيڪڏهن ڦُر اُمهاڙو آيو، تہ ڪمال ڪري ڏيکاريندا. اهو ڪمال نہ جانورن جي اسپتال جو ڊاڪٽر ڪري سگهندو ۽ نہ سول سرجن. هو ڇا ڪن جو ننڍڙو مگر تيز ڪَپُ کڻي، هٿ ڌوئي صاف ڪري، انهن تي گيهہ مکي، جانور جي سار يعني فرج ۾ هٿ لنگهائي، هڪ ئي هٿ سان سڄو ڦُر ڪوري ڪپي، ڪڍي ٻاهر ڦٽو ڪن ائين ڪرڻ سان جانور کي ذرو بہ ايذاءُ ڪونہ پهچي ڦُر جيڪڏهن اُمهاڙو آهي. پر جيئرو آهي تہ ان کي هٿ سانَ سيري سُمهاڙو ڪري. سلامت ڪڍيو وٺن مون کي ياد ٿو پوي تہ ڪراچيءَ جي جانورن واري اسپتال جو جهونو ۽ مشهور ڊاڪٽر حاجي سانگي خان ٻاهر ويو. ۽ اوچتو وڃي اهڙي ڪيس تي پهتو. هڪ ماڻهوءَ جي چالاڪي ۽ قابليت ڏسي، کيس سرڪاري طرح جانورن جي اسپتال ۾ نوڪر ڪري رکيائين.

چوپائي مال ۾ بيو بہ هڪ عجيب مرض پوندو آهي، جنهن جي علاج کان ياڳيا ٻنهہ بيخبر ۽ قاصر آهن. اهو مرض آهي نڪاڻ. مرض جو نالو " نڪاڻ" هڪ صفاتي نالو آهي. مرض جي حالت جاچي، اهو نالو ڏنو ويو آهي، هن مرض مان ڪوبہ ساهدار بچي ڪونہ ٿو سگهي. چڱي ڀلي ٻڪري تنهنجي اڳيان نينگ تپا پيئي ڏيندي. جنهن لاءِ تنهنجو خيال ائين ڪڏهن ڪين چوندو تہ هن ۾ ڪا موڙائي آهي، سا اوچتو تنهنجي اڳيان دانهن ڪري. ڪِري پوندي. منٽ۔اڌ ۾ ڏٺي پهتس تہ سير

وهائيندس، نہ تہ مري مردار ٿي ويندي. اهڙي قسم جي مرض کي "ٺڪاڻ" چوندا آهن. ٺڪاڻ جون علامتون هي آهن:

چڱي ڀلي ٻڪري شرم ٻوٽيءَ وانگر ڪومائجي، چارئي پير جهلي، ڪنڌ ڍيجي، ويهي رهندي. پيشاب ۾ رڳو رت ايندس. ڌنار ۽ ڌٽي انهيءَ موذي مرض کان گهڻو واقف آهن. سي يڪدم سهي ڪندا تہ ٺڪاڻ منهن ڪڍيو آهي. ٺڪاڻ معني ٺڪاءُ وانگر هڪ آواز يا هڪ رڙ بعد موت جو اچڻ. هن مرض جو رخ اهڙو تہ خراب آهي، جو هڪ ـ اڌ ڏينهن ۾ سڄا ڌڻ ناس ٿيو وڃن.

هڪڙي ڌنار ڳالهہ ٿي ڪئي تہ " شام جي وقت ۾ واڙي آءُ هڪڙي چڱي متاري ٻڪري ڏهي رهيو هوس تہ اوچتو ٻڪريءَ دانهن ڪئي، مون جيسين منهن مٿي ڪيو تيسين ٻڪريءَ منهنجي مٿان اچي ٿهڪو ڪيو ۽ ڪاتيءَ ڪانہ پيئي." ياڳيا چون ٿا تہ اهڙي مرض ۾ مئل ٻڪريون ڪيتريون ئي اسان کليون آهن، هنن جي ڦڦڙن ۽ پاسيرين تي بندوق جي ڇيرن جهڙا لڳل نشان ڏسڻ ۾ اچن ٿا. مگر ڇيرن جو ڪو وجود اتي ڪونهي. سارو بدن ٽَپ ٽَپ ڏسڻ ۾ ايندو. سارو گوشت ڳاڙهو ۽ ڪارو ٿي ويندو آهي. مالدارن کي انهيءَ مرض لاءِ اهو وهم ويٺل آهي تہ غائبات جي چر يا ٽولي شڪار ڪري ٿي. ڪيترن تہ اها بہ شاهدي ڏني تہ مال اوچتو وٺي ٿاهہ ڪائيندو آهي. تنهن کان پوءِ ٽي ـ چار پهرُ و وٺي ليٽيو ۽ مريو وڃن. والله اعلم باالصواب.

اهڙي مرض جي وٽن ڪا دوا ڪانهي، تنهنڪري لاچار ٿيو پون. اوسر جو ايترو اونو ڪونہ ڪن، جيترو هن منحوس مرض جو! هن مرض کان بچاءَ لاءِ ٻيو طريقو ڪونہ اٿن. فقط جوءِ

متائين ۽ مال جي حالت ۾ تبديل آڻين. مثلاً ڪي منجهائڻ وڪڻن يا ڌارين جو مال آڻي، پنهنجي مال سان گڏين. ائين ڪرڻ سان البت جهلو ٿي ويندو آهي.

ٻڪرين کي ٻي به هڪ بيماري ٿيندي آهي، جا سڄيءَ واڙيءَ کي ڏوگهو ڏيو ڇڏي. مال جا سڄا وَلر هڪ رات ۾ چٽ ڪيو ڇڏي. جيئن ماڻهوءَ کي ٿئي نمونيا، تيئن ٻڪرين کي ٿئي ڦڦڙي. ٻڪريءَ جو ڦڦڙ پاسرين تي لڳي پوندو آهي. صبح جو ڌنار ۽ ڌڻي واڙي ۾ گهڙيا ته منهن تامڙي ٿي ويندن. ڪي ميون پيون هونديون ته ڪي بيماريءَ ۾ ورتل ڏسڻ ۾ اينديون. ڏينهن - ٻن ۾ واڙ جا ياڳا پيريو ڇڏي. نه رڳو هڪ هنڌ، پر سڄيءَ واڙيءَ کي رڳيو ڦٽو ڪري. گويا وچڙندڙ مرض آهي. پاسي جي بيماريءَ جو علاج، هوبهو تڪن ڏيڻ سان ڪن. ٻڪريءَ جي ڪن مٿان ڪل کي چير ڏيئي، بيمار ٻڪريءَ جي ڦڦڙ جي زري ڪاٽيءَ سان گهُچي. ان چير ۾ وجهن. اهڙي نُڪيل ٻڪريءَ کي اهو مرض ۽ اڪثري ڪونه ٿئي.

چوپائي مال کي ٻن دفعن ۾ وَرهايو اٿن. ٻڪري، ڳانءِ ۽ اُٺ هڪ دفعي ۾ ۰ مينهن ۽ رڍ ٻئي دفعي ۾. قدرت جو نظام وري اهڙو جو عام بيمارين هر هڪ دفعي وار مال کي ڌار ڌار ٿين. جيڪي بيماريون پهرئين دفعي کي ٿين، سي ٻئي دفعي واري مال کي ڪونه ٿين، تنهنڪري علاج معالج ڪرڻ ۽ بيماري سڃاڻڻ ۾ تڪليف ڪانه ٿئي.

پيري ۽ مريدي

هن خطرناڪ مرض کان پنهنجي وطن جو ڪوبہ پاڳو آجو ڪونهي جتي وڃبو اتي هن منحوس مرض جا جيوڙا ڏسڻ ۾ ايندا. هيءُ جيوڙو وضع قطع ۾ هوبهو انسانن جهڙو آهي، مگر پنهنجن افعالن ۾ عادتن ڪري، مڇر سان گهڻي مشابهت رکي ٿو. اوهان مڇر کي برساتي موسم ۾ پنهنجي ڪنن وٽ " يون يون" ڪندي وحدت جو گيت ڳائيندو ٻڌو هوندو. هيءُ ضروري امر آهي، تہ هن اوهان کي ڏنگيو بہ هوندو ۽ اوهان جو خون بہ ضرور چوسيو هوندو. اوهان هن کي جهلي، ذرا هن جي ڏِگهي سونڊ تہ ڏسو! سندس ٽنگن جي قد جيتري ضرور هوندي، سُڌ پُڌ اهڙي زبان هن جيوڙي کي بہ ٿئي ٿي. هو پنهنجو شڪار بہ انهيءَ زبان سان ڪندو آهي. هن جي زبان ۾ هڪ خاص قسم جو زهر ٿئي ٿو، جو انساني دماغ کي معطل ۽ بيڪار بنايو ڇڏي. هو پنهنجو زهر انساني دماغ تائين ڪنن جي رستي موڪلي ٿو مگر اهڙي خوبيءَ سان، جو انسان کي ڪوبہ احساس ڪونہ ٿئي، اهو زهر صرف دل کان دماغ تائين صعود ڪري ٻنهي کي مسموم ۽ مائوف ڪريو ڇڏي. زهري انجيڪشن لڳڻ کان پوءِ انسان مان نيڪيءَ ۽ بديءَ جي تميز نڪري وڃي ٿي. پوءِ جيئن مسمريزم جو عامل پنهنجي معمول کان جيڪي گهري، سو چوائي ۽ ڪرائي سگهي ٿو: بلڪل اهڙيءَ طرح، هيءُ جيوڙو بہ انسانن کي بيهوش ڪري، رپيا، پئسا، اناج، ڪپڙا ۽ ٻيو گهرو سامان، جيڪي هٿ لڳيس، سو ڪٽي راهي ٿو ٿئي. جڏهن انسان کي

هوش اچي، تڏهن پنهنجي بربادي تي ڪف افسوس مهٽيندو هجيو وڃي.

هن جيتامڙي ۾ اها خاصيت آهي، جو تڪي تڪي انسان ڪي ئي شڪار ڪندو آهي. جهڙي اٽس زبان ڏکهي، تهڙو اٽس وڏو ۽ پُر هول پيٽ انساني دل ۽ دماغ ڪان سواءِ ٻيون بہ تمام سٺيون سٺيون ۽ قيمتي غذائون نوش ڪندو آهي. هن جو هاضمو بہ غضب جو ٿئي ٿو. رپيا، آنا، پايون، اشرفيون ۽ نوٽ ، لٺيون، جوتا، ڪپڙا، اناج وغيره، مطلب تہ سيڪجهہ هضم. مزو وري هيءَ آهي، جو نہ پويس آنتي ۽ نہ اچيس اُلٽي، هن جوڳالهائڻ بہ ضرب المثل تي چڪو آهي. موقعي بي موقعي، ضرورت بي ضرورت، وقت بوقت، مطلب تہ فقط ڳالهائڻ سان واسطو. هن جو آواز تمام خطرناڪ ۽ زوردار ٿئي ٿو. جهڙيءَ طرح هيءَ جانور درندگيءَ ۾ شير سان، مڪاريءَ ۾ لُومڙ سان، زبان ۾ مچر سان ۽ خوراڪ ۾ هاٿيءَ سان مشابهت تو رکي، اهڙيءَ طرح باهمي نااتفاقيءَ ڪري، ڪتو ڪڙم جو ويري آهي. پنهنجي هم پيشي وارن کي ڏسڻ بہ گوارا نٿو ڪري. قسمت سان جيڪڏهن هو پاڻ ۾ وڙهي پيا تہ پوءِ ضعيف دل واري جو ڪم نہ آهي، جو اهڙو تماشو پري ڪان بيهي ڏسي، هنن جي لڙائي اهڙي آهي جو وڙهن سان، لتاڙجن ٻُوڙا. سوين انسانن جو بيگناهہ خون ٿيو وڃي. هن جانور کي هڪ هنڌ ٽڪاءُ ڪونهي. سدائين ڳُڙيو ڪنيل ۽ پٽيو بڌيل اٿس. دجال جي ڳڏه تي سواري ڪرڻ جو بيحد شوق اٿس. مگر بدنصيبيءَ سان سدائين پير پٽيندو ۽ ڪرم ڪُٽيندو ڏسڻ ۾ ايندو آهي. ڪٿي پير ٽوپي، جيڪڏهن پنهنجي ڏکهي زبان.

چوريائين. تہ هزارين حيوان صفت انسان سندس گرد و نواح ۾ طواف ڪندي نظر ايندا. هن جي تقرير اهڙي تہ مؤثر آهي، جو سامعين تي سحر ساميءَ کان بہ وڌيڪ اثر ڪري ٿي. ٻڌندڙ محو حيرت ٿيو وڃن. جن کي پنهجي وجود جو ڪو بہ پتو ڪونہ پوي. جڏهن مٿن اهڙي ڪيفيت طاري ٿيو وڃي، تڏهن هو پنهجي لنبي زبان سندن ساري جسم تان گهمايو هڙ موڙي هڙپ ڪريو ڇڏي ۽ هو انڌيءَ تقليد وارا اهڙي جٺ، ڪڏهن بہ پاڻ لاءِ ذلت ڪونہ سمجهن. پر پاڻ نيڪ فال تصور ڪن. ٻچن جي پالنا کان وڌيڪ خيال انهيءَ هاٿيءَ صفت جانور جي شڪم سيريءَ جو رکن. جن کي ڳنڍ ۾ ڪينهي، سي لابيرو وٺي بہ، انهيءَ جيوڙي کان جند ڇڏائين.

دنيا جو روشن خيال طبقو جن کي سمجهي ٿو زهري جيتُ، تن کي اسان جا تاريڪ دنيا وارا سمجهن ٿا مرشد روشن ضمير. ڪهڙي مجال اٿن جو مرشد سائينءَ کي اَٽيو گرھ کارائين! پاڻ پيل تہ فاقي تي هجن. سندن ٻچا پيل تہ ٽڏي ٽُڪر لاءِ ٿي ريڙهيون پائيندا هجن. مگر مرشد سائين لاءِ، وهاٽيءَ بہ سٽيو گرھ تيار ڪرائيندا. عجب وري هيءَ تہ ڪو بہ خاص مرشد ڪونہ اٿن. هر ڪو سفيد پوش ۽ زبان دراز انسان وٽانئن پنهنجو مطلب سڌ ڪري سگهي ٿو. اهو ڪو ڏينهن ئي ڪونہ هوندو جنهن ۾ وٽن ڪنهن نہ ڪنهن نالي جي مرشد پير نہ پاتو هوندو.

مرشد تہ هڪڙو اٿن ئي ڪونہ. جنهن پاڻ کي شاھ سڏايو تنهن جڻ تہ سڪو ڄمايو. رڳو وڃڻ جي وير ٿيندي. اها جاءِ ڪانہ ليندين، جتي ڪٿي سائينءَ سڳوري کي ويهارين. ڪڪڙ،

ٻڪر، ڏنبو مطلب تہ جيڪي آين سامهون، سو رهڙي وجهندا. پاڻ سدائين جوئر جي رُکي ڍوڍي کائين. پر ان ڏينهن سترڇي تيار ڪن. هڪ مهيني جي سفر ۾ اهي مصنوعي مرشد هزارن جو مال غريبن کان کسيو هليا وڃن! اها تہ ٿي منداڻتي مصيبت. پر دائمي ڦُر، جا هنن لاءِ آهي، تنهن جو تہ منهن نہ مٿو. پوررڙا ماڻهو ڏسي، نوڪين جي ٻيگهي مچيو پوي. هزارين هٿ-ناٺ وارا اُتي رهن. ماڻهن کي سگڙا ڏاگڙا ڏيو چندا ڦيٽا ڪريو پنهنجا پيٽ پريو وڃن. ابوجهن جي اَهيءَ ۾ سوين نوڪي پيا پلجن. ڪوهستاني علائقي ۾ پوين، ڏمالين رملين ۽ نوڪين جي گذران ۾ اهڙي تہ ترقي ٿي آهي، جو اتي اهڙن فقيرن جي سڄي قوم قائم ٿي ويئي آهي. جن کي سڏين باريجا فقير. اهي ڪلهوڙن وانگي پيري-مريدي ڪن. بيمارن کي چندو ڦيٽو ڪري، ڏڻ ٻٽ اُڳاڙين. لال جا ڏمالي بہ اهي آهن. بيمارن تي خوب ڏمالون ڪن. گوشت کائڻ جي خيال سان، خيرات جو بهانو ڪري، خوب دنبا ۽ ٻڪريون ڪُهائين."

هڪ ڏينهن ڪچهريءَ ۾ ويٺي ڪائڻ چرچي طور پڇيو ويو تہ "اوهان هنن نوڪين سان ايتري رس گس جو ڪيئن رستو رکيو آهي؟ ۽ هنن ۾ اوهان ڇا ڏٺو آهي؟" تڏهن تہ مورهين وڙهي پيا. چون: " هي ڪانيءَ ڪرامت جا صاحب آهن. هنن جو راضپو گويا خدا جو راضپو آهي. ڪمائي ڪائڻ ٿا. اسان جي ابن ڏاڏن جي ساٿڻ وات آهي. اسين هنن جي ٻني آهيون! اسان منجهان ئي کائيندا. جو هنن کان ڦريو سوڦُريو! ڪارا نانگ آهن. فلاڻي هڪ پيري ناراض ڪري واپس ڪَين. ٻني، پيڙهي ڪيڍيائونس! تنهنڪري پاڻو اسين ٻچڙيوال، ڊجونَ ٿاَ. هي شال ڏڪ هٹن. پر

پٿَ پاراتو مَ ڏين!"مطلب تہ گهٽوئي ڪي چٽي ويا. ويچارا ڪورا ڄٽ. پيرن فقيرن کي پنهنجي مشڪلڪشائي ۽ حاجت روائيءَ جو پورو پورو وسيلو سمجهن. ڌن دولت, عزت ذلت ۽ اولاد وغيره سڀ انهن جي برڪت, ڪرامت ۽ رحمت جوسبب سمجهيو وينا آهن. ڪو پيٽ جو پوڄاري ڪانئن ناراض ٿي ويو تہ پُري وڃي پرچائيندس. هوُ بہ سائينءَ جا سنواريا پرائو-پرائو پيا ڪن.ابوجهن جو ايڏو صدق ڏسي, جيڪي پڇين , سو ٿا ڦرين. وڃي ڏسو تہ سيڪڙات مرشدن جي درن تي ٻَليون پيون هٽڪارين. پر مريدن وٽ پڪي بہ ڪونہ پُڇ ُهٽي!

قبر پرستي

قديم زماني جون قبرون، جن ۾ والله اعلم ڪير مدفون آهن، تن تي ڪي مطلبي مجاور ڳجهن وانگر ڳاهٽ پيا تين، جن جو ڪم آهي اڻوجهه انسانن کي اُبتيون سبتيون پڙهائي، چڱ- ڀلو مريد بنائڻ. مون کي اتي ڪيترن ئي نام نهاد مرشدن جو ن قبرون ڏيکاريائون، جتي روزانو ميلو لڳو پيو هوندو هو. ڪوس ايترو ٿئي، جو اڏيءَ تان رت سُڪي ئي ڪين.

هڪڙي جاتيءَ کان پڇيم تہ " هن تربت اندر جيڪو انسان آهي، تنهن کي اوهان جي پيڙهيءَ مان ڪنهن ڏٺو بہ هو؟" چيائين تہ " اهڙو ڪوبہ ماڻهو اسان کي ڪونہ سُجهي، جو چئي وجي تہ منهنجي ابي-ڏاڏي يا پڙ ڏاڏي ڪو هن کي ڏٺو هو. عام خلق تي چئي تہ هي ڪامل درويش هو. تنهنڪري اسان جو بہ منجهس ويساهہ جميو ۽ مرشد ڪٽي بنايو سونس."

تربت جي در تي، وارن سان پريل ڪپڙي جون ڪيتريون ئي ڳوٿريون، مون کي ڏسڻ ۾ آيون مجاورن چيو تہ " هنن ۾ مريدن جون چڳون آهن. سيڪو مريد، جنهن کي ٻار جمي، سو پنهنجي ٻار جي جهنڊ هتي آڻي لهرائي ۽ ٽنگي وجي. جيڪي درگاهہ کان گهڻو پري تا رهن، سي اُتي ئي جهنڊ لاهي رکي ڇڏين.

جڏهن زيارت تي اچن، تڏهن هتي اچي خيرات ڪيو مرشد جي روح کي ختمو ڏيو ٻار جي چاٽ ٽنگيو وڃن ۽ هن پرِ واريءَ کڏ مان پير سائينءَ جي خاڪ بہ ڪنيو، ان جي عيوض پنڄ پئسا

نذرانو ڏيو وڃن. خاڪ مشڪلات جي وقت مريد پاٽيءَ ۾ وجهي پيئن ۽ مرض موڙي جي وقت مال تي ڇٽين."

اڻ ڏني مرشد تي صدق وري ايترو تہ اٿن، جو ڪشالا ڪڍي، ڏکيو مسافريون ڪري، اچي زيارت ڪن. پيرن جي قبرن تي وڏا ريشمي پَٽ وجهي، واس ڏوپ ڪري، تربت تي زيور ۽ پئسا رکي وڃن.مرشد جي پيرانديءَ جي مٽي پيشانيءَ تي مکي، قبر جي سامهون تي،پٺيرا هٽندا ٻاهر نڪرن. ٻاهران ٽنگيل گهنڊ وڄايو هليا وڃن.

اوچتو ڪو بيمار ٿيو تہ پوءِ هلي ٻڌو سندن ڏناسري. چوندا: " ادا، مرشد سائينءَ ڪان پنيرو آهي. اڄهو انهيءَ ڏينهن مجاور آيو تہ ان کي هٿ سَچَ ٻہ ڪانہ ڪيائين. سندن وڏن جي وات هئي، سا وڃائڻ نہ کپندي هئس. اڄ ٻہ درگاهہ تي وڃي، سلام پري اچي تہ نئون نمرو. مرشد سائين ڪا سٽري ڳالهہ ڪانهي! ڪانيءَ ڪرامت جا صاحب نہ هجن ها، تہ هوند هيترو عالم منهنجن ويساهہ ئي ڪونہ رکي ها. ڏسو ڪونہ ٿا تہ روزانو مٿن ميلو لڳو پيو آهي. ڪي پيا اچن تہ ڪي پيا وڃن. جاٿين ڪان واتون پيون وهن. ادا، ڪمائي سُتا آهن. الله ٻہ انهن جي ٿو ٻڌي. تڏهن تہ ماڻهن کي فائدو ٿو پوي."

ڪي وري پيا چوندا تہ "ضرور ڪا ميتا مجي اٿس. جيسين اها نہ ڏيندو، تيسين سَگهي ڏينهن لاءِ سڌ ڪيو پيو مرندو." ماڻهو ٻہ ڪمال ٿا ڪن. ٿوريءَ گهٽيءَ تي ٻاس ٻاسين. سو ڏينهن خالي ڪونهي، جو مزارن تي سراٽيون نہ نمنديون هونديون. گوشت جا خوراڪي، ڪاتيون گوڏِ ۾ . قبرن جي اردگرد پيا طواف ڪندا.

انهيءَ جاچ ۾ هوندا تہ مانَ ڪو مت جو مُوڙهو ۽ ڳنڍ جو ڳوڙهو مريد اچي.

اندازي مان ائين تي معلوم ٿيو تہ زنده پيرن کان مرده مرشد گهٽا هئن. مطلب تہ جيڪا بہ قبي واري قبر تي ڏٺائون، تنهن کي پير ڪري تي پوڄيائون. جهڙا آهن قبر پرست، تهڙائي آهن شجر پرست. ٻوجو وڻ ڪو ڏٺائون تہ جنن جو آستان سمجهي، مٺس روق پيل خيراتون ڪندا. انهن سڀني اوٽاين جو سبب سدن بي علمي ۽ جهالت آهي.

ويساهہ وسوڙا ماڻهو جيڪو جيئن چوين، تيئن ڪرڻ لاءِ تيار نہ پاڻ ڪُوڙ ڳالهائين ۽ نہ ڪنهن کي ڪوڙو سمجهن. سوڳي ڪڏهن تا ڪنهن کي سنئون رستو ڏيکارين؟

اهي مشر ڪانہ رسمون بہ انهن جون ايجاد ڪيل آهن. پاڻ کي علم ڪونہ اٿن جو ويهي ويچارين. ڦورُو ۽ ٺڳ پنهنجي هڙ گرم ڪرڻ لاءِ ماڻهن کي غلط رستو ڏيکاري، پنهنجو مطيع بنائي، هميشہ لاءِ ويٺا جاوا ڪن. پيري-مريدي ۽ قبر پرستي جي رواج گهٽي پاڳين ماڻهن کي برباد ڪري ڇڏيو آهي.

قومون ۽ رواج

ڪوهستان ۾ مکيہ قومون آهن بہ هڪڙا بلوچ ۽ ٻيا سماٽ يعني سما. ٿورائيءَ ۾ هندو بہ رهن ٿا. بلوچ قومن جو قومي سردار قلات جو خان آهي. سماٽ وارين قومن جو قومي سردار لسٻيلي جو ڄام آهي. باقي هندو جنهن حاڪم جي حد ۾ رهن، تنهن کي پنهنجو حاڪم ڪري مڃين. بلوچ قومن ۾ وڏو تعداد بروهين جو آهي. قلات جو خان پڻ بروهي خاندان مان آهي. بروهين ۾ مينگل قوم زبردست قوم سمجهي ويندي آهي. ٻيون بلوچي قومون بہ ڄام رهن ٿيون. مثلاً: مري، مگسي رند، جمالي، مڪراني، ذِڪري وغيره. بروهي ڪُرڏي يا بروهڪي زبان ڳالهائين. مري، مگسي رند ۽ جمالي ، بلوچي ڳالهائين. مڪراني ۽ ذِڪري مڪران ملڪ جي ٻولي ڳالهائين. جا ڪريل فارسي زبان آهي.

بلوچ قوم جي پوشاڪ بہ پنهنجي ڍنگ واري: زالون ڊگها گهگها ڍڪين، جي ڳُڙيءَ ڊارَ ٿين مرد تہ۔تاڪيون سٿڻون ۽ ويڪرين ٻانهن وارا ڊگها پهراڻ پائين. مٿي سان ڪارو رومال ٻَڌي، مٿان پٽڪو ٻڌن. سنڌن پوشاڪ ۽ صورتحال عربن سان گهڻيون ملن ٿيون. '

سماٽ يا سماقومن جو سنڌ ۽ ڪچ ملڪ سان گهڻو تعلق رهيو آهي. ڄام فيروز خان سمن جو پويون حاڪم، ياج وقت جڏهن ڄام ننگر ڏي ٿي ويو، تڏهن سنڌس ڪٽنب مان ڪي ماڻهو ٻيڙين ۾ پئي، عربي سمنڊ جي وَٽ ڏيندا، لسٻيلي جي سون مياڻي بندر تي اچي لٿا. شاهي خاندان جا ماڻهو هئا.

تنهنڪري چڱو اقتدار حاصل ڪري ورتائون. لسٻيلي جو جام بہ سمو آهي. باقي جيڪي قومون انهن مان ڦٽيون، سي جدا جدا نالن سان مشهور ٿينديون ويو. انهن مان ڪي مکيہ قومون هي آهن: ڇتا گنجا (گانئچا)، ٻرفت، خدراني، جاموٽ، بنديچا، ٻرا (ٻرڙا)، آڳاريا، رونجها، ٻاٻڙا، واهُرا، شاهڪ، موندرا وغيره. انهن قومن جي زبان ۽ پوشاڪ، بلوچي قومن کان علحدي آهي. هو سنڌي ڳالهائين. سندن ٻولي سنڌ جي لاڙ واري پاڱي جي ٻوليءَ سان گهڻي قدر هڪجهڙائي ڏيکاري ٿي. گهڻا لفظ جهالت سبب بگيڙي ڇڏيا اٿن. مثلاً:

1. ڪيڏانهن ٿو وڃين؟ کي چون: ڪيڏي ٿو وڃين؟
2. توکي ڪنهن ماريو؟ کي چون: توکي ڪاهي ماريو؟
3. منهنجو ڪتاب آهي؟ کي چون: مانجو ڪتاب آهي؟

سنڌي علم ادب ڪوهستان ۾ ڪونهي. حڪومت جي دفتري ٻولي اُردو آهي، تنهنڪري ڪو ايڪڙ-ٻيڪڙ پڙهيل آهي تہ سو بہ اُردو ۾ نہ سنڌي. زالن خواه مردن جي پوشاڪ بلوچن جي پوشاڪ کان ٻئي طرح جي آهي. زالون گَج، ڪنجريون ۽ چولا پائين. گهگهو ڪونہ ڍڪين. سٿڻون وڏيون جهولدار پائين.مردن کي مٿي تي وڏا ڦيڙها، بت تي صدري يا پهراڻ هوندو. وار ڪونہ وڌائين.

باقي شاديءَ غميءَ جون رسمون ٻنهي قومن ۾ ساڳيون. پنهنجائيءَ جو گهڻو خيال ڪن. پنهجي ڪُڙم ۾ جيڪڏهن ڪو ايرو سيروئي هجي تہ نياڻي ٻاهر ڪونہ ڪڍن. گهوٽ ڪنوار جي عمر جو لحاظ ڪونہ رکن. اُن سان گهڻي ٻڌڻ کي عيب ڪونہ سمجهن. هو صرف ڏارين کي سڱ ڏيڻ ئي عيب

سمجهندا آهن. پنهنجو سُجو ڏارئي سائي کان بهتر سمجهي، سڳ انهيءَ کي ڏين.

ڪنهن گهر نياڻي ڄائي تہ ننڍ ڦٽي. تسين چورا ڪورا لڳي پيئي هوندين، جيسين نياڻي وڃي شينهن ڪلهي چڙهي. نياڻيون آهن ڏيوريون، وڏندي ويرم ئي ڪانہ ڪن.مائٽ بہ ڏيج پوت جو سويل ئي سعيو ڪن. جيسين ٻالڪ بالغ ٿئي، تيسين آٽيو ڪم راس ڪن.

سڱابنديءَ جو رواج آهي سڱووٽيءَ تي. 'اَٽي تي اَٽو ڪارو نڪي ڪٽو.' ڪي ناميارا ننگ بہ ڪن. پنهنجي کي بنا ياڄيءَ بہ ڏيو ڇڏين. نياڻيءَ جي ڏکَ سُک جو نڪي خيال ڪن، نڪي ڏساسُول پڇائين. ڌرين جي رضامندي ونڻ بہ عيب بري ڳالهہ سمجهن. تنهنڪري نڪي وَرُ وَهون ڄاڇين ۽ نڪي وَهون چونڊي وَرُ. سڄو ڪمام مائٽن جي مٿي تي. مائٽ فقط پنهجَپ ڏسن. پر پوڙهي پڪي جو خيال ڪونہ ڪن. ڪنواريتا ۽ گهوتيتا پاڻ ڇِنَن ۽ چوتائين. ڪنوار ۽ گهوٽ کي جَنِ نہ ڪَنِ، پوتيءَ پئي پتو پوين تہ پاند اڙيو آهي.

پوتيءَ بعد اُٽتَڻ ۾ وڌيڪ اِضافو ٿئين: شاديءَ جي سانباهي لاءِ وَٽُ پُڄَ. ڊڪ ڊوڙ گندي ڪپڙو چتر ٻندو گهر منجو مطلب تہ سٺاءَ ستيءَ لاءِ وتن سَتون ڏيندا.

گهوتيتن کان ڪنواريتا وڌيڪ ماڻيتا. چون: پنهنجي پن پردي ۾ مانَ شانَ سان نياڻي اتاريون تہ چار بيهي نہ کلن. رَنَ ڪانهي، جا ٻانهن کان جهلي، وَرَ جي حوالي ڪبي. پهرين مراد ٿي ڏسي، پل تہ پَٽَ پهري! گڏي تي نہ نڪتي تہ وري ڪنوار ڇاجي! چار سياليون هلي اچي گهر پيٽي ڏسنديون. گهر پيٽي (ڏيج) ايرو مليس تہ ويچار

ڪنديون. چي، " ڪڪ تہ منجهانئس اسين بہ ڪين آهيون. پنهجي پريي پُڪلي گهر مان هتين خالي چو وڃي؟ پيٽ مهانگي ڪانهي. اباڻي ميڙي چونڊي گهٽيائي آهيس. آخر ڇا نيندي؟ هت پنهنجي قمست تي ڪائي. هُت بہ جيڪي هوندس پاڳ ۾، سو پوڳيندي. راڄا رسم آهي. آنڊين ڇٽيءَ جو ڏک اسان کي بہ ٿئي ٿو. هنئين واريون ڪانيون تيون لڳن. مائٽن جي ڇيڻپ بہ ياد ڪانهيس. پائرن جي پيڻ آهي. ويڙهو وسيل اٿس. پنهنجي وڳر واري آهي. پرائي گهر الائي ساڻس ڪهڙو سلوڪ ڪن؟ ڪي وٽس هوندو تہ چار ڏينهن سُکيا گذاريندي. پُٽُ ڪينهي، جو پاڻ وَهيٽو سمجهجي. نياڻي آهي پروسڪي، پين جي هٿن ۾ ڪين نهاريندي. سَسُ. نڙان جون ڇينيون ڇڙٻون چو جهلي؟ آٽي ڏيندس تہ ڪائيندي، نہ تہ منهن ويڙهيو موٽلو تي پيئي هوندي. هت تہ سڄو گهر وات تي هوس. جي ڇٽين، سي نپائين. ڏارين کي ڪهڙو سيڪ؟ سک پيلياٽي سيڪا، ڏُک نہ اوڏي ڪا. گهوٽيتن کي خبر ناهي تہ ڪهڙي تڪڙ تي آهي. لکيون پرٽجن، مڱيون ڪين پرٽجن. رڏيءَ ڪنيءَ تي بہ شڪر ڪجي. اڃا اسان جي ايڏي ڪانهي. جيسين پاڻ وهيٽي ٿئي، تيسين گهوٽيتا بہ صبر ڪري ويهن."

گهوٽيتن کي وري ڪاڄَ جو خيال چون: "ست راڄي پني آيا آهيون. سيني پڌو تہ شاديءَ جو سعيو آهي ۽ ڪڏهن تيون ڏيڱيون دمجن. جن سان ڪاڌو اٿئون، تن کي ضرور ڪارائبو. ڏي وٺ ڪبي. نياڻيءَ سياڻيءَ کي گندي پوت اوڇ ڏبي. گهٽيئي آسريتا ايندا گهر۔ گهر مان جي هڪ ـ هڪ ماڻهو آيو، تڏهن بہ ڏيمون گڏ تي ويندون. هينئر ڇَٽُ ڦڙي پيئي آهي. هر ڪنهن جو هٿ ڇيو ڪري ٿو. واپاري وڙو بہ ڪي ڏني تي ڏيندو ۽ ڪي ڪُڙ ڪنڌو ڪندو. اڄ چار

ڪوڏيون هٿ ڪيون اٿئون. سي ڪتي تيون بڪئي پيٽ ڪان بچن. جي اڄ ڪم ٿئي، تہ ٻيو ڏينهن نہ ڪريون. مال جي منهن ۾ بہ پاڻي آهي. ڏند هريو ٿيندو. شاديءَ جو ڪاڄ اهڙو تہ هجي جنهن سان مُڇَ سٽيي ٿئي، ڪنواريتا اجا پيا سانباها ڪن. وڏ ور ڏيءُ گهر ۾ ويهارڻ ڪيڏو نہ ڏوهہ آهي! هنن لاءِ ڪاڏو حرام. اسان لاءِ ننڍ حرام. ڏامَ نہ ڏني تہ ڇا ٿيو؟ غريبي ڪري گذاريو جا ڏيٽي ڪيائون، سا ڏيندا. پوءِ دير ڪرڻ جو ڪارڻ ڪهڙو؟

اهڙيءَ ڇڪتاڻ ۾ بہ گهڻو وقت گذريو وڃين. نيٺ چار چڱا وچ ۾ پئي، فيصلو ڪري، شاديءَ جو ڏينهن ٻڌيو ڏين.

خير جو وقت آيو. شادي شروع ٿي. ملڪ ۾ بجار ۽ ڦوڙ جو رواج گهڻو. غريب ۽ غنيءَ جي شادي ذري گهٽ هڪجهڙيءَ ڏام ڏوم سان ٿئي. ڪاجَ ڪان ڪي ڏينهن اڳ گهوٽيتن گهر دهل دماما ۽ راڳ ناچ شروع ٿي ويندا. مڱڻهارن کي ملڪ جي لالچ. گهورَ گهٽ جي آسري تي اَنبوهہ اچي مڙندا. سيڪو راڄ تي پنهنجو حق پيو ثابت ڪندو. سڄو ڏينهن دهل ڪُٽين، ڇاڇيءَ ماڇيءَ جو ٽاندو ٽوبي ڪن. گهور جي آسري هزارين گنيون ڪڍن ۽ چڙٻون سهن. زالون گهرن ۾ لاڏا چون. مرد ميدان تي جاپَ ڪُڏن! رات پيئي تہ سوين شغل ڪندا. ڪنهن کي شينهن بنائين، تہ ڪوشڪاري ناهين. هڪڙا هٿراڏو لٽيرا تہ ٻيا منصف ويهارين. عجيب عجيب ڏوهن جا فيصلا منصفن وٽ اچن. منصف کي وڏي دڙي تي ڪريو ويهارين. ڏاڍيون پڇائون هلن. مطلب تہ سڄي رات ٺهہ ٺهہ ۾ گذري ۽ صبح جو سيڪو وڃي پنهنجي ڪم تي. نيٺ ڪاڄ ڪرڻ جو وقت اچي ويجهو ٿئي. ماڻهو موڪلي راڄن کي دعوت ڏين. گهٽ ۾ گهٽ تي

ڏينهن اڳ دعوت موڪلين. ديگ چاڙهي, دعوت ڏيڻ سان ڪو ڪونہ اچي. ڇو تہ اُنهيءَ ڳالهہ کي وڏي وِڏ سمجهن. اپري ماڻهوءَ جهڙوڪ: لنگهي, لوري, خاصخيليءَ وَغيره هٿان موڪليل دعوت بہ ڪانہ قبولين. جڏهن ڪو چوڪو چتائين, تڏهن اچن. شهري دستور آهي, تہ اَڻ ڪوٺيئي ڪنهن جي ڇنيَ ڪو اچي ڪونہ . جي پُلئي پلائيءَ ڪو اچي بہ, تہ ايڏو مانُ نہ لهي. هنن وٽ اهو رواج ڪونهي. فقير ۽ مسافر تہ اَڏيو منڊيو, ويهو رهن. ڪنهن کي بہ جهل ڪانهي. واٿهڙو ڪولنگهندي ڏٺائون تہ جهلي ڪارائي ڇڏيندس. وَڏ ۾ وَڏِ تي ڏينهن ڪاج هلائين.

گهوٽيتن جي ڪاج ختم ٿيڻ بعد چڙهنديون سهاڳ جون ديڳيون. جي لهنديون هڪ دفعو, پر خرچ ايترو ئي ڇڪينديون, جيترو ٽن ڏينهن ۾ گهوٽيتن جو ٿيو هوندو. اهو سڏيو ڪنواري تن جو ڪاج.

رات تي تہ گهوٽ کي مينڌي لائي, سيج تي ڪري ويهارين. سڄي رات سمهڻ ڪونہ ڏينس. ڪڇهري لڳندي ئي گهوٽ جي گهر.

علي الصباح, گهوٽ ۽ ڪنوار کي وهنجاري, شاديءَ جو وڳو ڍڪائين. گهوٽ کي گهوڙي تي چاڙهي سرگس ڪڍن. گهوٽ سان گڏ هڪ ٻيو آهنر سنياليندڙ بہ ڪڍن, جو گهوٽ سان گهوڙي تي ٻيلهہ چاڙهين. گهوڙي تي چڙهڻ مهل زالون لاڏا ڳائين:

گهوٽ! چڙهُہ گهوڙي, سونو هند جوڙي.

وغيره. گهوٽ کي سڏو مسجد ۾ وني وڃن. اُتي فجر جي نماز پڙهائي, پوءِ گهر وني اچن. جتي مُلا صاحب ۽ ٻيا هزارين ماڻهو اڳي ئي وينل هوندا. نڪاح صبح جو سج تِڪ سان شروع ڪن. نڪاح خوانيءَ بعد, سيئي وينا گهوٽ کي شاديءَ جون مبارڪون

ڏيندا. جڏهن مرد نڪاح ٻڌي هليا وڃن، تڏهن گهوٽ ٽئي زالنْ جي حوالي. زالون گهوٽ کي خُوب پٽائين.لائئن ڏيڍ وقت تہ ويچاري کي خوب ستائين. پهرين ستائيندي سالي. هڪ رپيو هٿ ۾ ڏيڻ سان، اُتان پنهنجي جند ڇڏائيندو پوءِ ڪَر لهنديس ڪنوار. کير ۾ مُنڊي وجهي، ٻنهي کي ڇڏي ڏينديون تہ کير تو اڳ ۾ ڪڍي، پوءِ جيڪو بہ تيو ڏاڍو. ڪَڙَ ڪٽن لاءِ رونياڙي هڪٻئي جا هَٿَ ڇليو ڇڏين. انهيءَ منزل بعد وري متاميڙ ڪن. ست پيرا گهوٽ ۽ ڪنوار جا مٿا ملائين. انهيءَ ڪانپوءِ ڪنوار جي مٿي تي ڪپهہ جا گُل رکن، جي گهوٽ ٻنهي هٿن جي چيچُن ملائڻ سان هڪ-هڪ ڪري ڪٽي هيٺ لاهي. اهي ساٽَ سوڻ ڪري، پوءِ ڪنوار جو منهن ڏيکاريندس. وڏي ڪشمڪش تہ انهيءَ وقت لڳي. زالون اول گهوٽ کان پڇن تہ منهن ڏسٽي ڇاتو ڏين؟ لاچار ويچاري کي ڪجهہ ڏيٽو پوي يا اقرار ڪرٽو پوي. تنهن بعد کيس ڪنوار جو منهن ڏيکاريندي. منهن ڏيکارڻ کان پوءِ سڀ زالون گهوٽ ۽ ڪنوار کي گهر ۾ ڇڏي هليون وينديون.

شاديءَ ۾ خرچ بہ ٿئي. گهوٽيتا ۽ ڪنواريتا خوب ڳَنيون کولي خرچ ڪن. آيا ويا بہ گهورَ گهت ۾ پنهنجا کيسا خالي ڪرايو وڃن. مڱڻهار سي پنهنجا کيسا گرم ڪيو اٿن. انهن کي پنهنجي پهت ڪافي ملي. وري سندن لاڳ جدا آهي. اُهو بہ سڀ سنيالي وٺن. گهوٽ ۽ ڪنوار جا شاديءَ کان اڳ وار ڪپڙا ۽ ٻيو ڪجهہ روڪ پئسو. گهور گهت کان علاوه وٺن. ڪوهستان ۾ ڪنهن جي شادي تي تہ جڻ مڱڻهارن جو فصل پڪو.

ڏکين لفظن جي معنيٰ

سير ڪوهستان

ڪوهستان

سرچو: سائو آباد.
اَرچو: ڏکيو سُڃو ڏُليل.
لوهيون: ڪلُون.
وانڊ: باندر پولڙو.
ڳيڙو: برسات.
وانڍا: بي اونا.
مُهرڻ: وهٽ جو پاٽيءَ ۾ منهن وجهڻ، پاٽي پيئڻ.
ڪيراڳ: ٻڪرين جو ڌڻ.

ماڻهن جي پوشاڪ ۽ ڍول

ميڙيانو: ڪير جي ڌُهائي.
مرجن تا: ميرا تا تين.
پُڄ: لَتا، ڪپڙا.
ڇهه ماهي چاهل ٻارهو وَڍ، هلي ڏينهن يا اَڌ: ٻارهن مهينن ۾ هڪ دفعو ڦڙهن جو وڍ ٿئي.
انهيءَ مان ڇهن مهينن جي جهلي جيتريون چاهلون ٿين. هر هڪ چاهل ڏينهن يا اڌ هلي.
ڦَتِي: لُنڊين ٻانهُن سان صدري، جا ٻُت سان لڳي پيئي هجي.
ڇچ: پيٽ.
هڏ پينو: هَڏُ ڳَنڍَل.

رهائش

پٽاڻ: وٿاڻ، رهڻ جو هنڌ.
روهين رلا: جبلن ۾ رليل.
مٿين ڪلا: ٽپڙ مٿي تي.
اُڏوڪر: جبلن جا اڌ ڪپر.
يڳي لنگي: بيمار يا ننڍي.
ساڳو: وَلر، گلو.
شڪوه طرازي: گِلا، غيبت.
گِڊو: سور.
ساتوڪ: سَت سهندڙ سَت ڪُت جهليندڙ.

پُڙي: موتمار.
ماچانڊ: واڙو.

گذران

اوڙ: ڪيتي.
جهڪون: پوڙهيون، ڏُبريون.
پوڏون: ڏندن پڳل.
اوجا: ڏاس مان نهيل فراسيون.
جوال، گريتا: ڏاس مان نهيل ڳوٽيون.
تنگڻ: چِڪا.
مُرئيون: ڪَتيون.
تاڪيون: ٿلهيون تپڙيون.
پُتي: مزوري.
ڳِچ: گهُنج.
مينڌ: ايرو.

ڪاڏو

ڳمر: نشو ڏؤ.
پزو: جمڻ وقت ڏنل خوراڪ.
آڪُورو: ٻاڪرو.
پاهو: ريڍو.
پهون: ٻڪريون.
ڪُوڪيون: ننڍي پُڇ واريون رڍون.

سنب: برتن، ٿانءِ.
ٻڊي: چمڙي جي ڳوتري.
ٻوڍو: ننڍڙي مشڪ.
ڳاري: چقمق جو پٿر.
پرز: پن جو شيرو گندرف ۾ مليل.
وانڊ: وي يا وڙاهه جي پر ۾ اڏيل ڇَنو.
رُوسي: دانهوڙ.
تُور: ڦرڙن جو ڌڻ.
ميڙيانو: ڌارائڻ.
سرڳون: مهر واريون ٻڪريون، جي از خود ڦر کي کير ڌائڻ ڏين.
آرڳون: ڪمهريون، جي ڦرن کي کير ڌائڻ نہ ڏين.
ٻِتا: ڏِڪُ.

صحت

ڏڙڪي: رَلِي.
مائي: ڪنهن واقعي جو يادگار.
مُندريا: آڙيا، ٻڌا.
نَسي: ڳُمر تي.
گهورا: ڳولائو.

هٿيار

لانچيو: ڪشيل، هٿيار بڌل.
جامڪيدار: هٿراڏو باھہ ڏيڻ تي ڇٽندڙ.
شست: نشان (ڇٽڻ لاءِ).

دولت

ننڌ: بخيل، ڪنجوس.
ٿمڙ: لڪائڻ، ڍڪڻ.
تاڏِ: گانيون.
گهارِ: سير، ڏار، قاتل زمين.

غيرت

جسور: جسم وارا، طاقت وارا.
غيور: غيرت وارا.

پاڙيسرين سان ورتاءُ

پيچ پياڪ: چانورن جي رب پيئندڙ.
آنتي: وٽ، ور، پيچ، ڦَند.
مُياتو: جنهن جي گهر ۾ موت ٿئي.

انصاف

بڪر پريندڙ: بَڪر جي صورت ۾ نذرانو پريندڙ.
ڏِڱامَستي: اُرھہ زورائي.
ور وانڌو: ڦيرو گهيرو.

مهمان نوازي

ڦِنڊُڪَ: ٿونگو.

ڪچهري

وچ کُٿايو: بي آرام ڪيو.
جهنجهڪ: جوش، سبب، بي آرامي.
ڀنوري: سويلو ساجهر.
مڪ: پيرُن جو پور.
سر: ميدان.
ڪر: ڪنارا، ڪنڌيون.
ڪڪر: پٿريلي زمين.
رٽ: سيلابي زمين.
وٿ: وڏا پٿر.
ڪوريون، ٻيريون، گگريون: وٽن جا نالا.
سنبهار: ٻُوڙو يا ٻُوتو.
نونڌڙو: هڪ قسم جو جهنگلي جانور.
سوڪان: ننيڙو پکي.
ٻَر: آسرا.
سيونگ: گاھہ جو قسم.
روبهہ: لُومڙ.
کُنڌي: ميوَن ۽ ڀاڄين جو ڍِڳُ.

شغف: شغل، موج.
اِرڪ: ٿونٺ.
ڪلهي جوسي: برابر، هڪ سرتو.
مَ چور بلا: مها ياري بلا، جنهن کي چوري نہ سگهجي، (هتي) ڳورو گنڀير.
آتَم يري: ڳاٽ اونچو جهليِ.

بيماري ۽ علاج

نمرا: تندرست.

پيري ۽ مريدي

صعود ڪرڻ: مٿي چڙهڻ.
مسموم: زهر ڏنل.
مائوف: ناس ڪرڻ.

قومون ۽ رواج

ماٽيتا: ماٽو ڪنڌڙ.
سياليون: ڏاريون.
مِلڪ: مڱٽهار جو لاڳ يا ٿَهرايل حق.
ڳنيون ڪيڻ: خدمتون ڪرڻ.